

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут міжнародного
співробітництва та освіти

СВІТОВІ ВИМІРИ ОСВІТНІХ ТЕНДЕНЦІЙ

Збірник наукових праць

<http://imco.nau.edu.ua/>

Київ 2022

УДК 81'243(043.2)

Світові виміри освітніх тенденцій
збірник наукових праць
<http://imco.nau.edu.ua/>

Рекомендовано навчально-методично-редакційною радою
Навчально-наукового інституту міжнародного співробітництва та освіти
Національного авіаційного університету (протокол № 2 від 26 травня 2022 р.)

Видавець: кафедра філологічних та природничих дисциплін
Навчально-наукового інституту міжнародного співробітництва та освіти
Національного авіаційного університету.

Поштова адреса: Україна, Київ, 03058,
просп. Любомира Гузара, 1, корп. 8^а, 408.

Електронна пошта: philolognau@ukr.net

Містить наукові та науково-методичні праці із загального і слов'янського мовознавства і літературознавства, методики викладання філологічних та природничих дисциплін іноземним громадянам.

Головний редактор – доктор педагогічних наук Зарубінська І. Б.

Відповідальні редактори:

доктор філологічних наук Межжеріна Г. В.
кандидат технічних наук Корчук О. Ю.

Члени редакційної колегії:

кандидат економічних наук Шевченко О. Р.
доктор філологічних наук Бріцин В. М.
доктор філологічних наук Глущенко В. А.
доктор філологічних наук Нечитайло І. М.
доктор мистецтв Пустовойт І. В. (США)
доктор педагогічних наук Субота Л. А.
кандидат педагогічних наук Довгодько Т. І.
кандидат біологічних наук Загороднюк І. В.
кандидат філологічних наук Ковалюк О. К.
кандидат філологічних наук Нагорна Н. М.
кандидат філологічних наук Ніколаєва Н. С.
кандидат філологічних наук Федчук Л. І.

Технічні редактори:

провідний фахівець Чеберяк В. П.
провідний фахівець Медведенко К. О.

Рекомендовано давати посилання за зразком:

Іванов І. І. Авіаційні..... Світові виміри освітніх тенденцій : збірник наукових праць / за заг. ред. Г. В. Межжеріної, О. Ю. Корчук ; Навчально-науковий інститут міжнародного співробітництва та освіти. Національний авіаційний університет. Київ, 2022. С. 90–94. Режим доступу : <http://imco.nau.edu.ua/>

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за достовірність цитат, власних імен та інших відомостей.

ISBN 978-966-136-893-3

© ННІМСО НАУ, 2022
© НАУ, 2022

Переднє слово

Збірник «Світові виміри освітніх тенденцій» вийшов за межі науково-методичних праць і розширив тематику у векторі загального і слов'янського мовознавства і літературознавства. Наукові статті висвітлюють проблеми сучасної та історичної лексикології, синтаксису, діалектології, термінознавства, перекладознавства, наратології, стилістики тощо. Науково-методичні статті присвячені стратегіям фахової підготовки іноземних спеціалістів, інноваційним процесам у методиці викладання гуманітарних і природничих дисциплін слухачам підготовчих відділень та іноземним студентам.

У цьому випуску представлено праці вчених, наукових співробітників провідних університетів України, Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Національної академії педагогічних наук України, Національного науково-природничого музею НАН України, Українсько-американського університету Конкордія, Головної астрономічної обсерваторії НАН України, Міжнародного університету логістики і транспорту (Вроцлав, Польща), Гомельського державного університету імені Франциска Скорини (Гомель, Республіка Білорусь).

Висловлюємо щирі вдячність авторам за наукові ідеї, підтримку збірника та участь у його підготовці в умовах воєнного стану і пандемії коронавірусу. Сподіваємося на подальшу співпрацю.

Редакційна колегія

ОСВІТНІ СТРАТЕГІЇ

Ольга Шевченко

e-mail: deanfsf@nau.edu.ua

Дмитро Бугайко

e-mail: bugaiko@nau.edu.ua

Тадеуш Попковський

e-mail: t.popkowski@gmail.com

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ АВІАЦІЙНОЇ ОСВІТИ НА ПРИКЛАДІ НАЦІОНАЛЬНОГО АВІАЦІЙНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Перспективи розвитку міжнародної авіаційної освіти полягають у подальшому вдосконаленні міжнародної співпраці провідних науково-навчальних авіаційних центрів, серед яких одне з лідируючих місць належить Національному авіаційному університету. З-поміж пріоритетних напрямків співробітництва можливо виділити відкриття авіаційних спеціальностей, співпрацю університетів з такими провідними авіаційними організаціями, як Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО) та Міжнародна асоціація повітряного транспорту (ІАТА), упровадження програм подвійних дипломів, популяризацію можливостей програм академічної мобільності діяльності. Міжнародна співпраця в галузі міжнародної авіаційної освіти дозволяє досягнути максимального синергетичного ефекту на глобальному ринку авіаційних освітніх послуг.

Ключові слова: міжнародна авіаційна освіта, компетентнісний підхід, авіаційні спеціальності, Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО).

Prospects for the development of international aviation education are to further improve the international cooperation of leading aviation research and training centers, among which one of the leading positions belongs to the National Aviation University. Among the priority areas of such cooperation are the opening of aviation specialties, cooperation of universities with leading aviation organizations such as the International Civil Aviation Organization (ICAO) and the International Air Transport Association (IATA), implementation of double degree programs, promotion of academic mobility programs. International cooperation in the field of international aviation education allows to achieve the maximum synergetic effect in the global market of aviation education services.

Keywords: international aviation education, competency approach, aviation specialties, International Civil Aviation Organization (ICAO).

Постановка проблеми. Авіаційно-транспортна галузь є системою відкритого типу, на яку впливає широкий спектр технічних, природних, людських та економічних небезпек. Кожна небезпека спричиняє створення низки ризиків. За таких умов застосування нової Стратегії безпеки цивільної авіації ІКАО вважається найбільш ефективним інструментом для забезпечення прийнятного рівня безпеки у глобальній цивільній авіації. Одним з найбільш

ефективних інструментів захисту цивільної авіації є підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації авіаційних спеціалістів, яка будується на сучасних компетентнісних підходах до проблем безпеки авіації [Бугайко, Павеска; Бугайко, Тимохін; Бугайко та ін.].

Мета. Ставимо за мету визначення перспективи розвитку міжнародної авіаційної освіти на прикладі досвіду Національного авіаційного університету (м. Київ, Україна) та його міжнародної співпраці з провідними університетами країн ЄС та світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. За прогнозами провідних світових організацій цивільної авіації, кожні 15–20 років відбувається подвійне збільшення кількості рейсів [Bugayko та ін.]. Це зумовлює в наступні двадцять років необхідність підготовки для світової цивільної авіації понад 491 тис. пілотів, 100 тис. диспетчерів повітряного руху, мільйона бортпровідників та понад пів мільйона технічного персоналу обслуговування літаків. За оцінками експертів, у період до 2036 року галузь повітряного транспорту сприятиме створенню 15,5 млн. прямих робочих місць і залучення 1,5 трлн. доларів ВВП для світової економіки. Водночас наявна, а головне, прогнозована пропускна спроможність авіаційних навчально-тренувальних центрів є далекою від попиту на навчання перерахованих авіаційних фахівців. Згідно «Глобального плану забезпечення безпеки польотів на 2020–2022» ІКАО загальносвітовий рівень забезпечення четвертого критичного елементу надзору за безпекою авіації, який стосується наявності кваліфікованого авіаційного технічного персоналу, становить трохи більше ніж 50 %. Це найменший показник серед усіх восьми критичних елементів та одна з головних вразливостей у світовій системі цивільної авіації [Bugayko, Shevchenko].

Розвиток міжнародної діяльності Національного авіаційного університету (НАУ) є важливим засобом зміцнення на міжнародній арені авторитету України як світової авіаційної держави та залучення додаткових джерел фінансування університету. Особливу роль така організація відіграє в умовах невинуватеної масштабної агресії Російської Федерації. Отже, наші випускники та студенти в

понад 120 країнах світу є фактично послами миру та підтримують нашу країну практично в усіх регіонах світу. Міжнародна діяльність університету здійснюється згідно Стратегії інтернаціоналізації співробітництва в галузі освіти Національного авіаційного університету на 2018–2028 роки та комплексної програми щодо розширення експорту освітніх послуг та збільшення кількості іноземних студентів в НАУ на 2019–2029 роки.

Станом на 31 грудня 2021 року в НАУ навчається 589 студентів-іноземців денної форми навчання. На заочній формі навчання зараз навчається 142 іноземні студенти. Суттєву роль у зміцненні іміджу НАУ на світовому ринку підвищення кваліфікації керівних кадрів цивільної авіації відіграє Інститут ІКАО НАУ. У 2021 році курси підготовки та підвищення кваліфікації Інституту ІКАО – Європейського регіонального навчального центру ІКАО з авіаційної безпеки (АБ) та Європейського регіонального навчального центру ІКАО з безпеки польотів (БП) пройшло 1136 іноземних громадян, у тому числі 202 особи у 2021 році. На курсах підвищення кваліфікації НН Інституту неперервної освіти перепідготовку пройшли 198 іноземців. Необхідно відмітити стабільну зацікавленість іноземців до навчання в аспірантурі НАУ (у 2021 році в університеті було двадцять аспірантів-іноземців). Загальна кількість іноземних громадян, які навчаються в НАУ за різними формами навчання у 2021 році складала 1221 особу, що безперечно надає НАУ статусу одного з лідерів міжнародної освіти України. На рис. 1 наведено контингент студентів та слухачів НАУ за різними формами навчання станом на 31 грудня 2021 року.

Рис. 1. Контингент студентів та слухачів НАУ за різними формами навчання

Результатом популяризації можливостей програм академічної мобільності діяльності є реалізація понад сорока угод із ЗВО-партнерами в рамках програм академічної мобільності Erasmus+ (ЄС) та Mevlana Exchange Programme (Туреччина). Національний авіаційний університет пишається тим, що активно та успішно долучається до Програми імені Фулбрайта як інституція, що відправляє своїх студентів, викладачів і науковців на навчання, дослідження та викладання у США, а також як сторона, що приймає у себе американських вчених. Серед стратегічних пріоритетів розвитку міжнародної освіти університету є розвиток програм подвійних дипломів з провідними закладами вищої освіти ЄС та світу. Яскравим прикладом такого співробітництва є співпраця з Міжнародним університетом логістики і транспорту у Вроцлаві. Так, з 1 вересня 2021 року стартувало навчання українських і польських студентів – учасників проекту «The Comprehensive Joint Master Studies in Logistics Programme» (project No PPI/KAT/ZO2O/1/00012/ «Катамаран – комплексне об'єднання магістерських досліджень у сфері логістики»). Проект фінансується Соціальним фондом Європейського Союзу у рамках Оперативної програми «Knowledge Education Development». Учасниками проекту виступають Міжнародний університет логістики і транспорту у Вроцлаві (Польща) та Національний авіаційний університет. Університети-партнери орієнтовані на впровадження останніх тенденцій та методів навчання в освітній процес. До навчального процесу крім викладачів університетів будуть активно залучатися топ-менеджери провідних логістичних компаній, науковці та підприємці. Це дасть можливість набути учасникам проекту спеціальних знань для опанування фаху.

Висновки. Перспективи розвитку міжнародної авіаційної освіти полягають у подальшому вдосконаленні міжнародної співпраці провідних науково-навчальних авіаційних центрів, серед яких одне з лідируючих місць належить Національному авіаційному університету. Співпраця базується на розвитку ними нових новітніх авіаційних спеціальностей, співпраці університетів з провідними авіаційними організаціями, такими як Міжнародна

організація цивільної авіації (ІКАО) та Міжнародна асоціація повітряного транспорту (ІАТА), упровадженні програм подвійних дипломів з провідними закладами вищої освіти ЄС та світу, популяризації можливостей програм академічної мобільності. Міжнародна співпраця в галузі міжнародної авіаційної освіти дозволяє досягнути максимального синергетичного ефекту на глобальному ринку авіаційних освітніх послуг.

Література

- Бугайко Д., Павеска М. Роль міжнародного співробітництва університетів у системі безпеки авіації. *Стратегічні орієнтири розвитку НАУ в умовах динамічного освітнього середовища* : зб. статей і матеріалів. Київ : НАУ, 2019. С. 153–157.
- Бугайко Д., Тимохін В. Проблеми підготовки іноземних студентів у сфері авіаційної логістики. *Проблеми підготовки професійних кадрів з логістики в умовах глобального конкурентного середовища: XVII МНПК* : зб. доповідей. Київ : Сік Груп Україна, 2019. С. 137–140.
- Бугайко Д., Тимохін В., Заміар З. Проблеми підготовки студентів-іноземців авіаційних спеціальностей в умовах глобалізації. *Сучасні проблеми глобалізаційних процесів в світовій економіці* : зб. матеріалів XII наук.-практ. конф. Київ : ФОП Маслаков, 2019. С. 25–27.
- Bugayko D., Kharchenko V., Foriash M. New Technologies in the Global Aero - Space Engineering Education. *Logistics and Transport*. Wroclaw : International School of Logistics and Transport in Wroclaw, 2014. Vol. 24. № 4. P. 37–44.
- Bugayko D., Shevchenko O. Indicators of air transport sustainable development. *Intellectualization of Logistics and Supply Chain Management*. 2020. № 4. P. 6–18.

МОВОЗНАВСТВО І ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Ганна Межжеріна

e-mail: anvame1@gmail.com

СЛУЖБОВІ СЛОВА У ФУНКЦІЇ КОНСТРУКТІВ АНГЛІЙСЬКИХ АВІАТЕРМІНІВ

З'ясовано продуктивність службових частин мови у функції конструктів англійських авіатермінів; уперше визначено моделі авіаційних термінів-комполітів. Виявлено різновид авіатермінів, на його позначення запропоновано термін «конкатенато-ланцюжковий комполіт». Джерелом матеріалу слугували авіаційні словники і науково-технічні тексти.

Ключові слова: авіаційний термін, службова частина мови, конкатенато-ланцюжковий комполіт.

The productivity of official parts of speech in the function of constructs of English aviation terms is found out; models of aviation terms-composites were defined for the first time. A new type of English aviation terms was found, and a term «konkatenato-lantsiuzhkovyi kompozyt» (transliteration from Ukrainian) is proposed to denote it. The article is based on the analysis of aviation dictionaries and scientific and technical texts.

Keywords: aviation term, official parts of speech, konkatenato-lantsiuzhkovyi kompozyt.

Ставимо за **метою** з'ясувати, наскільки продуктивним є використання службових частин мови у функції конструктів терміноодиниць загалом і авіаційних термінів зокрема. **Постановка проблеми.** Слова, які не бувають самостійними частинами мови, вказують на функції інших слів і «називаються суто формальними і граматичними. Їх можна також називати службовими, протиставляючи речовим ("знаменним"), як головним, на змісті яких зосереджено весь інтерес думки», – писав О. О. Потебня [Потебня : 36]. Прийменники, сполучники, частки та інші службові слова Ф. Ф. Фортунатов називав частковими, протиставляючи їх повним, або, за сучасною термінологією, знаменним словам [Фортунатов : 169–171]. Із розвитком лінгвістичного знання статус службових слів поступово підвищувався, долаючи такі визначення, як «формальні слова», «граматичні слова», «часткові слова». «Такі "стійко цінні" слова – це прийменники, сполучники, частки... та інші "кріпильні деталі", без яких неможливо створити жодного тексту»

[Арапов : 25]. Незважаючи на те, що службові слова не виражають номінативної семантики і їх значущість лежить в іншій площині, ніж значущість знаменних лексем, роль прийменників, сполучників, часток тощо у вираженні семантико-синтаксичних відношень важко переоцінити.

Виклад основного матеріалу дослідження. Службові слова сповнені, на переконання мислителя, філософа Я. І. Абрамова, філософського змісту і є важливим джерелом поповнення філософської термінології [Учение Якова Абрамова...]. Спираючись на теорію Я. І. Абрамова, М. Н. Епштейн підтримує думку про те, що «означений артикль the і є шукане філософське слово слів, висунуте самою мовою на перше місце серед незліченних актів говоріння про світ. Світ має бути зрозумілим насамперед через артикль – всебічно артикульований. <...> The – найбільш абстрактний елемент мови, що надає смислової конкретності іншим елементам, це абстракція, що конкретизує» [Эпштейн. Тэизм]. Не менш змістовною є внутрішня форма прийменника *в*: «В (in, into) – прийменник, перше за частотою вживання слово <...>; філософська категорія, яка вказує на просторовий модус вміщеності, співвідношення більшого та меншого, оточеного та оточуючого <...> Якщо означений артикль "the" вказує, що ніщо не може бути, не будучи чимось (цим, а не іншим), то прийменник "в" передбачає: ніщо не може бути, не будучи в чомусь <...> Всесвіт існує в часі, а час – у всесвіті. Ми застасемо своє "я" – у світі, а світ – у собі» [Эпштейн. В (in, into)].

Службові слова є найчастотнішими не лише завдяки малій довжині та компактності, а й завдяки властивості виражати універсальні відношення між предметами і явищами. Проаналізувавши в рамках єдиної математичної моделі закономірності, які є спільними на рівні форми слова і його частотності, М. В. Арапов виявив, що між інформаційною цінністю одиниць мови і такими кількісними характеристиками слів, як частота вживання, ступінь полісемічності тощо, існує певний зв'язок [Арапов]. Принагідно зауважимо, що у сфері термінології частотність використання терміна (однослова і

словосполучення) перебуває в прямій залежності не від його довжини, а від інформативності, здатності адекватно визначати поняття, явище, предмет.

М. М. Лату у процесі розгляду лексико-граматичних аспектів термінологічної номінації зазначив, що є шість терміноутворювальних частин мови, і запропонував розрізняти термінологічні одиниці за рівнем їх участі в утворенні термінів: «За характером реалізації у складі термінологічних одиниць ті частини мови, які беруть участь у формуванні термінів, поділяються на *вільні, напівзалежні і залежні*» [Лату : 363]. До вільних частин мови дослідник відносить дієслово та іменник, до напівзалежних – прикметник, прислівник, до залежних – числівник, прийменник. При цьому, за його спостереженням, тільки прийменники засвідчені у функції допоміжних елементів: «Частиною мови, яка з погляду термінологічної номінації належить до групи залежних частин мови, є прийменник. Це єдина службова частина мови, яка може траплятися у складі багатокомпонентного терміна як зв'язувальний елемент <...> У складі багатокомпонентного терміна ці одиниці є допоміжними терміноелементами. Наприклад, у складі термінів *air-to-air missile*, *air-to-ground missile*, *air-to-surface missile* наявний прийменник *to*, який вказує на напрямок. Проте прийменники не є продуктивною частиною мови для формування терміноелементів багатокомпонентних термінів» [Лату : 365–366].

У дослідженні, присвяченому вивченню квантитативних і квалітативних характеристик службових слів, С. В. Краєв за допомогою частотно-рангового розподілу ядерних службових слів розкриває частотну структуру лексики текстів, встановлює кореляції частотності і полісемічності, частотності і синонімії, частотності і омонімії, частотності і антонімії службових слів субмови інформатики [Краєв]. Частотна, семантична, функціональна неоднорідність службових слів є, як пише С. В. Краєв, підставою для виділення ядерної і периферійної зони лексико-семантичного поля службових слів: «За польовою методикою <...> і на основі градуальності службовості / знаменності в службовій лексиці виділяємо ядро (прийменники, сполучники, абстрактні зв'язки і цетери)» [Краєв : 3].

Як бачимо, сучасні дослідження службових слів демонструють зростання інтересу до ролі службових слів у процесі термінотворення, надання їм статусу автономних термінів в окремих терміносистемах. У лексико-семантичному полі службових слів виділяється ядерна і периферійна частини. У формуванні термінологічних одиниць перше місце відводять прийменникам, друге – сполучникам. Існує чітко виражений зв'язок між полісемічністю, синонімією, антонімією, омонімією і частотою вживання службових слів. В утворенні допоміжних терміноелементів у складі багатокомпонентних термінів задіяні не всі службові слова (за даними М. М. Лату, тільки прийменники).

Структурний аналіз англійських авіаційних термінів, вилучених шляхом суцільної вибірки зі словників, дав змогу з'ясувати структурне навантаження службових частин мови у формуванні термінів-однословів і термінів-словосполучень. Багатокомпонентні терміни, які містять у своєму складі службові слова і в яких усі лексеми з'єднані за допомогою дефіса, одні дослідники кваліфікують як терміни-композиції, інші – як термінологічні словосполучення: «Серед термінів предметної сфери "захист інформації" виявлені композиції таких типів: - композиції-іменники (наприклад, *break-in* – взлом...)» [Апалько : 64]; у галузі інформатики «70 % термінів від загальної їх кількості становлять термінологічні словосполучення <...> *a computer graphic interface, first-in-last-out, what-you-do-is-what-you-see*» [Оглоблин : 86]. Хоча подібні ланцюжкові терміни й «виросли» зі словосполучень, але вони вже набули ознак автономних лексичних одиниць, а тому зарахування їх до розряду термінологічних словосполучень вносить термінологічну нечіткість. Ланцюжкові терміни, в яких усі без винятку компоненти з'єднані за допомогою дефіса і службового слова-зв'язки, пропонуємо називати «конкатенато-ланцюжковими композиціями» [Межжеріна]. Деякі авіатерміни складаються виключно зі службових слів. Виявлено, що авіатерміни можуть мати від двох (*run-off*) до чотирьох (*state-of-the-art*) операндів. Завдяки семантичному різноманіттю службові слова формують одинадцять моделей авіаційних термінів-композицій: «N+prep», «prep+N», «N+prep+N», «prep+prep»,

«prep+article+N», «N+prep+article+N», «prep+prep+article+N», «N+article+N», «N+cj+N», «N+prep+N+N» «РтсрII+prep». У дев'яти моделях знаменною частиною мови є іменник, в одній – пасивний дісприкметник. Одна модель утворена за допомогою лише службових частин мови.

Хоча, за даними М. М. Лату, єдина службова частина мови, яка може використовуватися в «дефісному» багатокомпонентному терміні, – прийменник, аналіз терміносистеми англійських авіаційних термінів показав, що у функції слова-зв'язки у структурі термінів-комполітів фігурують не тільки прийменники to, by, in, on, off, of, out, up, а й заперечна частка no, єднальний сполучник and, означений артикль the: ground-to-air, by-pass, straight-in, on-line, on-off, out-of-the-window, head-up display, no-snow, probe-and-drogue.

Конкатенато-ланцюжкові терміни-комполіти служать субстратом для численних термінологічних словосполучень у різних терміносистемах. У сфері «захист інформації» в ланцюжкових термінах дефіс здебільшого пов'язує компоненти «субстантивних структурних утворень: crypto-to-plain – перехід с засекреченной связи на открытую...» [Апалько : 66]. На противагу цьому твердженню виявлено, що в англійській авіатерміносистемі ад'єктивні структурні утворення переважають над субстантивними: «*Many tanker aircraft that employ the hose-and-drogue system, can simultaneously employ two such mechanisms – and, refuel two aircraft simultaneously*» (Bolkcom) – «Багато літаків-заправників, які використовують шлангово-гальмівну систему, можуть одночасно використовувати два таких механізми і заправляти два літаки одночасно». При цьому конкатенато-ланцюжкові терміни-комполіти знаходяться у препозиції до означуваного іменника: air-to-air station keeping, probe-and-drogue capability, lead-in line, all-up mass, on-line processing [of data], fill-up fare, air-to-air tactics тощо. Ад'єктивні термінологічні словосполучення набувають дедалі більшого поширення і в ряді випадків успішно нанизуються одне на одне: «*An in-flight hose-and-drogue refueling system has the capability of steering the drogue (10) using four thrusters (20, 30) which are energized by pressurized air*» (Controllable) – «Польотна шлангово-гальмівна система

дозаправки паливом має здатність керувати гальмівним механізмом (10) за допомогою чотирьох двигунів (20, 30), які приводяться в дію за допомогою стисненого повітря».

Висновки. Отже, використання службових частин мови у функції конструктів терміноодиниць, у тому числі в авіаційній галузі, є одним з перспективних шляхів формування термінологічних систем. Аналіз показав, що структурне навантаження службових частин мови у формуванні термінів-однословів і термінів-словосполучень є значно більшим, ніж прийнято вважати. Зарахування багатокомпонентних термінів, які містять у своєму складі службові слова і в яких усі лексеми з'єднані за допомогою дефіса, до розряду термінологічних словосполучень вносить термінологічну нечіткість. Ланцюжкові терміни, в яких усі без винятку компоненти з'єднані за допомогою дефіса і службового слова-зв'язки, пропонуємо називати «конкатенато-ланцюжковими композитами». У процесі дослідження було з'ясовано, що у функції слова-зв'язки у структурі англійських авіаційних термінів-композитів фігурують прийменники, заперечна частка, єднальний сполучник, означений артикль. Одинадцять службових лексем (to, by, in, on, off, of, out, up, no, and, the) формують одинадцять моделей термінів-композитів, у дев'яти з яких знаменна частина мови репрезентована іменником, в одній моделі – пасивним дієприкметником. Одна модель утворена поєднанням лише службових частин мови. Було виявлено, що в англійській авіатерміносистемі ад'єктивні структурні утворення переважають над субстантивними. Англійські авіаційні конкатенато-ланцюжкові терміни-композити знаходяться у препозиції до означуваного іменника. Ад'єктивні термінологічні словосполучення набувають дедалі більшого поширення, у ряді випадків спостерігається нанизування їх одне на одне.

Література

- Апалько И. Ю. О терминах-композитах предметной области «защита информации». *Известия Волгоград. гос. пед. ун-та*. 2008. С. 64–67.
Арапов М. В. Квантитативная лингвистика. Москва : Наука, 1988. 184 с.

- Краев С. В. Ядерные служебные слова в русском подязыке информатики: квантитативно-квалитативное исследование : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Урал. гос. пед. ун-т. Екатеринбург, 2007. 23 с.
- Лату М. Н. Лексико-грамматические аспекты терминологической номинации. *Вестник Нижегород. ун-та им. Н. И. Лобачевского*. Сер. Филология. 2012. № 6. С. 362–366.
- Межжеріна Г. В. Англійські авіаційні терміни в аспекті перекладу. Київ : Фенікс, 2021. 96 с.
- Оглоблин И. А. Об особенностях перевода английских терминологических словосочетаний в области информатики на русский язык. *Сибирский торгово-экономический журнал*. 2008. Вып. 5. С. 86–89.
- Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. Москва : Учпедгиз, 1958. Т. 1–2. 534 с.
- Учение Якова Абрамова в изложении его учеников / сост. и предисл. М. Н. Эпштейна. *Логос: ленингр. междунар. чтения по философии культуры*. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1991. Кн. 1. С. 211–254.
- Фортунатов Ф. Ф. Избранные труды. Москва : Гос. учпед. изд-во МП РСФСР, 1956. 450 с.
- Эпштейн М. Н. В (in, into). *Проективный философский словарь* / сост.: Т. В. Артемьева, И. П. Смирнов, Э. А. Тропп, Г. Л. Тульчинский, М. Н. Эпштейн. 2002. URL: <http://philosophy.niv.ru/doc/dictionary/projective/articles/10/v.htm> (дата звернення: 10.01.2022).
- Эпштейн М. Н. Тэизм («the-ism», от английского определенного артикля "the"). *Проективный философский словарь* / сост.: Т. В. Артемьева, И. П. Смирнов, Э. А. Тропп, Г. Л. Тульчинский, М. Н. Эпштейн. 2002. URL: <http://philosophy.niv.ru/doc/dictionary/projective/articles/109/teizm.htm> (дата звернення: 10.01.2022).

Умовні скорочення

- Bolkcom – Bolkcom C. Air Force Aerial Refueling Methods: Flying Boom versus Hose-and-Drogue. *CRS Report for Congress Received through the CRS Web Order Code RL32910*. 2006. URL: <https://fas.org › sgp › crs › weapons. pdf> (дата звернення: 10.01.2022).
- Controllable – Controllable hose-and-drogue in-flight refueling system. URL: <https://patentimages.storage.googleapis.com/bf/ad/49/2fca7dec71e0e6/WO1993007055A1.pdf> (дата звернення: 10.01.2022).

Оксана Могила

e-mail: oksana.mogyla@uacu.edu.ua

Любов Кондратенко

e-mail: lubov.kondratenko@uacu.edu.ua

РУМУНСЬКІ ЛЕКСИЧНІ ЕЛЕМЕНТИ В КАРПАТСЬКИХ ГОВІРКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті досліджуються румунські запозичення в метеорологічній та астрономічній лексиці карпатських говірок, з'ясовуються найбільш типові лексико-семантичні трансформації, дається їх ареальна та генетична характеристика.

Ключові слова: запозичення, номінація, метеоним, говори, ареал, метеорологічна лексика.

The article is dedicated to the investigation of specific features of grammatical expressions, genesis, semantics and areal peculiarities of one of the most ancient lexico-semantic groups of the meteorological lexics in the Ukrainian dialects in contrastive aspect.

Keywords: Ukrainian dialects, area, meteorological vocabulary, meteonomen, nomination, language contact.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду.

Останнім часом помітно зріс інтерес до вивчення питань слов'янської етимології, проблем міжмовних і міждіалектних контактів, теоретичних проблем номінації, структурної характеристики й семантичної мотивації найменувань, а також до закономірностей семантичної еволюції лексики. У зв'язку з цим узагальнене вивчення словникового складу мови – одна з актуальних проблем мовознавства, успішне вирішення якої можливе лише за умови дослідження всіх шарів діалектної лексики як складової частини словника національної мови.

Метеорологічна лексика українських говорів є однією з найбільш давніх і стійких тематичних груп, які завдяки тісному зв'язку з віруваннями, повір'ями, міфологічними уявленнями і світосприйманням людей зберегли архаїчні риси семантики, що становить особливу цінність для етимології та історії мови. У слов'янському мовознавстві вони були об'єктом наукового дослідження: їх вивченню присвятили свої праці Є. Г. Азимов, Г. В. Арашонкова, А. Габовштяк, Т. В. Горячева, В. Косеска, В. Купішевський, Б. Речкова, М. Г. Толстой, С. М. Толстая, Я. Янушевська. Як об'єкт діалектологічного вивчення окремі лексико-семантичні групи метеорологічної лексики були представлені в студіях Й. О. Дзензелівського, А. В. Кабайди, М. М. Онишкевича, А. П. Непокупного, М. В. Никончука.

Мета дослідження полягає в комплексному вивченні запозичень з румунської мови в метеорологічній та астрономічній лексиці українських говорів, аналізі їх семантичної структури, виявленні найбільш типових лексико-семантичних трансформацій та особливостей функціонування в україномовному просторі.

Вклад основного матеріалу дослідження. Оскільки лексика української мови формувалася протягом багатьох століть у тісному взаємозв'язку з мовами інших народів, то за походженням вона є досить

неоднорідною. Контакткування українців із сусідніми слов'янськими та деякими неслов'янськими народами дає цікавий матеріал для дослідження історії мови, матеріальної та духовної культури народів, які перебувають у тісних економічних, культурних та політичних взаємозв'язках. Одним з наслідків таких зв'язків є те, що в різні історичні епохи та різними шляхами до лексичного складу українських говорів увійшла значна кількість запозичень. Інтенсивності процесу запозичення, як правило, сприяють зовнішні та внутрішні чинники: до зовнішніх можна віднести культурні та економічні зв'язки між народами, внутрішніми виступають деталізація або ж уточнення відповідного поняття.

Серед говорів української мови карпатські є одними з найбільш архаїчних на всіх рівнях мовної структури, у тому числі й на лексико-семантичному. Ці говірки мають багато вузьколокальних особливостей, не властивих іншим українським діалектам, а також говорам інших мов, які віддалені від карпатського ареалу. Вони, з одного боку, зберігають значну кількість архаїзмів праслов'янського походження, а з іншого, характеризуються безперервністю мовотворчого процесу. Різні групи карпатських говірок мають і різні запозичення; так, для бойківських говірок характерні германізми, романізми та мадяризми, для закарпатських – мадяризми, германізми, романізми, словакізми, для гуцульських – романізми, менше – германізми. Частина запозичень потрапляє до лексичного складу говірки через сусідні мови: багато германізмів прийшло до карпатських говірок через польську, словацьку та угорську мови; тюркські елементи здебільшого потрапляють з турецької мови через угорську.

Зміни в лексико-семантичній системі внаслідок взаємодії мов можуть здійснюватися в трьох напрямках: безпосереднього запозичення лексичних одиниць однієї мови іншою; структурного калькування будови лексичних одиниць та семантичного запозичення [Семчинський : 170]. У карпатських говірках інтерференційні процеси виявляються значно виразніше, оскільки зумовлюються складними процесами взаємопроникнення; для них найбільш характерний перший тип семантичної інтерференції, хоча запозичення

лексичних одиниць, як правило, супроводжується семантичними зсувами – утворенням нових значень. У результаті запозичена лексема входить до говору з одним вихідним значенням, яке потім на діалектному ґрунті зазнає семантичних змін: спостерігається деталізація реалії або ж утворюються нові значення внаслідок трансформації поняття. Найчастіше подібний процес відбувається тоді, коли слово не супроводжується позначенням нових реалій матеріальної чи духовної культури, а в українській мові уже є питомий лексичний еквівалент. Так, румунізмами в карпатських говірках є *ботей* ‘отара’, *барда*, *бартка* ‘вид сокири, якою тешуть дерево, топірець’, *грун* ‘вершина гори’, *жентиц’а* ‘сироватка з овечого молока’, *з’ама* ‘суп’, *путер’а* ‘сила’, *сарака* ‘бідний, нещасний’ тощо. З румунської мови була запозичена частка *май*, за допомогою якої утворюється форма вищого ступеня прикметників та прислівників: *май новий* ‘новіший’, *май ліпше* ‘краще’.

У складі метеорологічної лексики українських говорів, незважаючи на їх відчутну стійкість, зафіксовано паралельно з власне українськими номенами запозичення з румунської мови, більшість з яких у процесі адаптації на українському ґрунті зазнало фонетичної та граматичної трансформації, пристосовуючись до фонетичної і граматичної структури тих говорів, до складу яких вони ввійшли. Деякі запозичення поширені на значній території, інші ж мають вузьколокальний характер. Так, у гуцульських говірках, а також спорадично в буковинських на межі з гуцульськими для позначення ‘зливи’ відзначено лексему *плова*, яка запозичена із східнороманських мов: рум. літ. *ploaie* ‘дощ’ [РумРС : 177], діал. *plouă de vârsă, mîne plouă, ploua tîre* ‘злива’ [Atlasul III, № 787]. У низці гуцульських говірок ця метеорологічна назва зазнає семантичних змін, звузивши свою первісну семантику до ‘дощ з вітром’ та ‘раптовий дощ’ [ГГ : 151].

У гуцульських говірках Косівського та Верховинського районів Івано-Франківщини в значенні ‘густий туман в горах’ уживається лексема *негура*, що є результатом впливу сусідньої румунської мови, у якій *négură* – ‘туман, імла, густий туман’ [Atlasul III : 795; РумРС : 571]. У гуцульській говірці

с. Криворівня І-Ф значення цієї метеоназви змінюється до ‘дошові хмари восени’, тобто відбулася семантична трансформація ‘туман’ > ‘хмари’ > ‘дошові хмари (восени)’. Семантичний перехід ‘гроза’ > ‘дошова або грозова хмара’ відбувся і в слові ¹кумпана в буковинській говірці с. Турятка Чнв, що пов’язане з румунським *sîmtrăpă* ‘грозовий дощ’, ‘гроза’, ‘буря’ [РумРС : 357].

На позначення семеми ‘холод, коли температура спадає нижче нуля’ в українській літературній мові використовується лексема *мороз*, у говорах її вживання зафіксовано на всій українській діалектній території, крім гуцульських говірок, де в цьому значенні виступає давня слов’янська назва *студ’ин’*. У гуцульській говірці с. Шепіт Чнв для сильного морозу відзначено ще й лексему *ж’ір’*, яка була запозичена з румунської мови, де *ger* ‘мороз’.

Із семантикою ‘перший сніг’ та ‘сніг, який недавно випав’ занотовано на Гуцульщині лексему *пошпай*, а в говірці с. Шепіт Чнв вона звузила семантику до ‘сніг весною, коли вже зеленіє трава’. У говірці с. Луги Зк *пошпайчик* – ‘невеликий перший сніг’. Лексему *poszpaj* та її дериват *poszpajik* зафіксував і Я. Янів [Janów : 180]. Запозичено цю лексему з романських мов, де рум. *pospăi* ‘тонкий шар чого-небудь’. Етимологи відносять це слово до слів із затемненою етимологією; існує припущення про зв’язок з **nosnăi*, що пов’язане із *сипати* [ЕСУМ IV : 548].

Для з’ясування картини міжмовних зв’язків актуальними є не лише лінгвістичні, а й етнографічні дані: на основі зібраних українських діалектних матеріалів можна встановити зв’язки окремих досліджуваних українських регіонів з іншими мовними регіонами в галузі духовної культури. Незважаючи на те, що міфонімікон кожної з мов тісно пов’язаний з локальними традиціями, віруваннями, ізолекси є досить характерним явищем для досліджуваної лексики. Саме тому способи номінації та умови виникнення деяких астрономічних та метеорологічних назв можна з’ясувати лише на підставі фольклорно-міфологічної інформації, оскільки досить часто не найменування атмосферного явища, а назва самого процесу, який відбувається за народними уявленнями, характерна для цілої низки слов’янських і деяких неслов’янських

діалектних систем. Слов'яни досить часто передавали східним романцям не лише власні метафори, але й ті, які вони запозичили від інших народів. Так, на думку С. В. Семчинського, такою є поширена в румунському Банаті назва Чумацького Шляху *paiete*, що означає «солома», адже тут побутує легенда, що хлопець украв у свого хрещеного батька солому і, везучи її додому, залишив слід, який і досі видно на небі [Семчинський : 157]. Є. Вrabіє прийшов до висновку, що назва *paiete* є місцевою адаптацією поширеної турками балканської назви, яка, можливо, була східного походження. С. В. Семчинський вважає: стверджувати, що згадана легенда й відповідна метафора запозичені румунами безпосередньо від турків, не можна, адже основною територією розповсюдження відповідної назви є Трансільванія в широкому розумінні. З поширенням легенди на північ румунської території головний герой легенди хрещеник перетворюється на цигана, і це дає підстави на фіксацію тут таких назв Чумацького Шляху, як: *drumu-țiganului, calea-țiganului, urma țiganului* [Семчинський : 158]. Поширена назва і в південних слов'ян: болгарське *кумова слама*; сербське *кумовска слама*; македонське *кумова слама* [Семчинський : 158]. Подібна легенда про виникнення Чумацького Шляху існує і в українців, згідно з якою циган украв костриці з конопель, зв'язав в'язку і поніс. Коли він ніс кострицю, то вона трусилася й падала. Цей слід, вважають українці, і зараз видно на зоряному небі [Антологія : 351].

Астрономічні назви дають уяву про те, як давні українці розуміли небесні тіла та як вони практично використовували зоряне небо для орієнтації в часі і просторі. Лінія Чумацького Шляху, яка становить зоряну проєкцію Галактики, здавна добре відома українцям, які вважали його божою дорогою, одна половина якої веде в рай, а друга – до пекла; дорогою, якою Бог їздить на колісниці або ж яка веде душі померлих на небо і вказує птахам шлях у вирії. Серед українських назв найпоширенішою є *Чумацький Шлях* [Антологія : 351], оскільки він був дороговказом для чумаків, які їздили в Крим по сіль і вночі за ним орієнтувалися: *чумац'ка дорога із йуга на с'євер* (Савинки Чнг). Відомі також й інші назви: *дорога* (Луг, Луги, Косівська Поляна Зк, Болехів,

Княжолуки, Станківці І-Ф, Баламутівка, Лівинці, Михалково, Нелипівці, Старі Бросківці, Черепківці Чнв), *дорога – пташки летят' на т'ій дороз'і у вирей* (Залаззя Вл), *дорога на неб'ї – буде година* (Дубове, Чорна Тиса Зк), *дорошка на неб'ї – фayne верем'я* (Шепіт Чнв), *дорога на верем'я* (Міліїве Чнв), *молочна дорога* (Руське Поле Зк), *дорога на кийї* (Нові Млини Чнг), *мойсеєва дорога, мус'їїєва дорога* (Мала Ведмежка Вл), *молочний пут': ил':а-пророк по кам'ін':у на своїй кол'існич'ї гримит, аж колеса крешут блискавиц'ї. Проскочити молочний пут' хоче, лем по йамах туркоче* (Воловець Зк), *ил'ах на йерусалим* (Нові Млини Чнг), *петров хрест* (Ладизичі Чнг).

Спостерігається й проникнення слов'янізмів до сусідніх слов'янських та деяких неслов'янських мов: так, наприклад, українськими за своїм походженням у румунській мові вважаються лексеми: *boroană* 'борона', *a bili* 'біліти', *bihuncă* 'бігунка', *borș* 'борщ', *cațaveică* 'кацавейка', *chisleag* 'кисляк', *coromisla* 'кормисло', 'сузір'я', *cuștă* 'кучма', *gălușcă* 'галушка', *horn* 'горн', *hrișcă* 'гречка', *hulub* 'голуб', *huludeț* 'колодязь', *lan* 'лан', *lăpoviță* 'сніг з дощем', *motovelnic* 'мотовило', *pocinoc* 'починок', *povidlă* 'повидло', *prichici* 'припічок', *rală* 'пало', *stodoala* 'стодола', *vicol* 'завірюха', *vifor*, *viförnita* 'вихор', *vréme* 'погода', *zăpădă* 'сніг'. Значним також є вплив української антропоніміки на румунську, яка запозичила такі імена та прізвища: Andreico, Antin, Bahnari, Bucioc, Bilaș, Borodaci, Buhai, Costin, Costea, Cudrea, Cupcici, Dobrotiri, Dohotari, Dolhici, Duma, Ivașco, Ivanciuc, Malanca, Minco, Moroz, Rinie, Socolan, Stețco, Șimenco, Varba, Vorona тощо [Семчинський : 1958].

Висновки. Розглянутий матеріал свідчить, що румунські запозичення на українському ґрунті асимілювалися, зазнаючи фонетичних, морфологічних та семантичних змін. Вони органічно ввійшли до лексичної системи українських говорів, повністю адаптуючись в ній і навіть втрачаючи свій статус запозичених слів. Так само до румунської мови ввійшли різноманітні лексичні запозичення українського походження.

Література

Антологія українського міфу. Т. 1. Київ : Богдан, 2015. 912 с.

Семчинський С. В. Семантична інтерференція мов. Київ : Вища школа, 1974. 236 с.
Семчинський С. В. Лексичні запозичення з російської та української мов у румунській мові.
Київ : Вид-во Київського держ. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка, 1958. 176 с.
Atlasul lingvistik român. Serie nouă. Vol. III. Editura Academici Republici Populare Romine, 1961.
909 hărți.

Умовні скорочення

ГГ – Гуцульські говірки. Короткий словник. Львів : Ін-т українознавства НАНУ, 1997. 232 с.
ЕСУМ – Етимологічний словник української мови. Т. 4. Київ : Наук. думка, 2003. 657 с.
РумРС – Русско-румынский словарь. Москва : Сов. энцикл., 1967. 1056 с.
Janów – Janów J. Gwara małoruska wsi Moszkowiec i Siwki Naddniestrzańskiej z uwzględnieniem
wsi okolicznych. Lwów, 1926. 232 s.

Скорочення областей

Вл – Волинська
Зк – Закарпатська
І-Ф – Івано-Франківська

Лв – Львівська
Чнв – Чернівецька
Чнг – Чернігівська

Ольга Ковалюк
e-mail: kovaliuk_o@ukr.net

ЛЕКСЕМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗНЕВАГИ В СТАРОУКРАЇНСЬКИХ ТЕКСТАХ XIV–XVI СТОЛІТЬ

Аналіз виконано на матеріалі староукраїнських писемних пам'яток XIV–XVI ст. Простежено історію розвитку значень, частотність уживання та лексико-семантичні особливості лексем на позначення зневаги. З'ясовано подальшу долю окреслених лінгвоодиноць у лексичній системі сучасної української та інших слов'янських літературних мов.

Ключові слова: етимологія, лексичне значення, семантична структура, староукраїнські писемні пам'ятки XIV–XVI ст.

The article is devoted to the relevant issue of historical lexicology – study of the lexical composition of ancient Ukrainian written manuscripts of XIV–XVI centuries. Material was collected by sampling from various written sources of ancient Ukrainian language of XIV–XVI centuries. It was found that the analyzed text included seven lexical items with general meaning «contempt».

Keywords: etymology, lexical meaning, semantic structure, written manuscripts; ancient Ukrainian language of XIV–XVI centuries.

Дослідження вербального вираження емоцій та емоційних станів людини в діяхронічному аспекті дозволяє хоча б частково відтворити уявлення давньої людини про навколишній світ. На переконання В. І. Шаховського, слово, яке називає або виражає ту чи ту «концептуалізовану й лексикалізовану емоцію,

зберігає в закодованому вигляді всі лінгвістичні й екстралінгвістичні знання Homo sentiens про неї, які входять у його емотивну/емоційну компетенцію» [Шаховский : 26].

Постановка проблеми. На сьогодні вкрай мало студій, присвячених окремим лексемам на позначення назв емоцій та емоційних станів людини, які вживалися в староукраїнських писемних пам'ятках XIV–XVI ст. **Мета** статті – виявити лексеми на позначення зневаги в текстах XIV–XVI ст. та реконструювати їхню семантичну структуру. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: уточнити першу фіксацію аналізованих лексем у пам'ятках досліджуваного періоду, простежити історію розвитку значень заявлених слів, з'ясувати частоту вживання в писемних джерелах та подальшу долю в лексичній системі сучасної української та інших слов'янських літературних мов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реконструкція семантики лексем на позначення зневаги в староукраїнських текстах XIV–XVI ст. здійснювалося шляхом аналізу писемних пам'яток цього періоду та лексикографічних джерел (тлумачних, етимологічних, історичних, діалектних словників). Група мовних одиниць на позначення зневаги, зафіксованих у староукраїнських писемних пам'ятках XIV–XVI ст., містить сім лексем: *зневажити*, *насмевати*, *насмевиско*, *презирати*, *шидерство*, *ошидити*, *сплюгавити*. У межах змодельованого парадигматичного угруповання виокремлюємо ядерні й периферійні конституенти.

У результаті аналізу встановлено, що ядерну зону лексико-семантичної групи слів на позначення зневаги репрезентує дієслово *презирати* (<цсл. *прѣзирати*), яке вирізняється високою частотою вживання та широким діапазоном функціонування. Етимологами з'ясовано, що досліджуване слово утворено за допомогою префікса *прѣ-* «пере-» від «дієслівної форми *-зирати*, пов'язаної із *зърѣти* «дивитися, бачити», спорідненим з укр. *зрі́ти* «бачити»; первісно означало «дивитися поперх когось, недобачати, не звертати уваги» (букв. «перезирати»)» [ЕСУМ, IV : 562]. Припускаємо таку модель

семантичного розвитку досліджуваної лексики: «дистантне відчуття зору» → «найменування емоції».

Матеріал показав, що у староукраїнських писемних пам'ятках XV–XVI ст. дієслово *презирати* функціонувало зі значенням «ставитися з крайньою неповагою»: «Блюдѣте да не пре(з)рѣте єдіна(г) ѿ мялы(х) си(х)» [XV, сп. XVI, К. Стр., арк. 43]; «работающаго презираєть» [1587, КЦН, с. 27]; «будуть и паствину свою словесныхъ овецъ презирати и о нихъ попеченія не имѣти» [*1598, Ак. ЗР, IV, с. 189].

У досліджуваних джерелах виявлено приклади, у межах яких лексема *презирати* засвідчена зі значенням «залишити без уваги, допомоги»: «Не презри мене кааѣгоса» [70–80 рр. XV, Молит., арк. 18]; «Бог же милостивый моления вашего не презрит» [1599–1600, Виш. Кн., с. 24]. Показово, що дієслово *презирати* актуалізувало семантику «залишити без уваги, допомоги» лише в релігійних текстах, тоді як значення «ставитися з крайньою неповагою» не мало таких функціонально-стилістичних обмежень.

У текстах XVI ст. дієслово *презирати* виявлене також зі значенням «ставитися байдуже»: «где вам позволяно заповѣдь презрѣти» [80–90 рр. XVI, Скарга, с. 81]; «и вѣчної жизни для неи презрели» [80–90 рр. XVI, Скарга, с. 80].

Із проілюстрованих контекстів стає зрозуміло, що впродовж XV–XVI ст. у межах семантичної структури дієслова *презирати* органічно співіснували як первинне, так і похідні лексичні значення. Варто звернути увагу на те, що на сьогодні вказана мовна одиниця знаходиться поза реєстровою частиною вітчизняних словників. Лексикографами зафіксовано лише такі спільнокореневі утворення, як *презирливий*, *презирливість*, *презирство*, *презирливо* [СУМ, VII : 533]. Натомість на позначення презирства, зневаги ця лексема та спільнокореневі слова продовжують уживатися в інших слов'янських мовах: р. *презирáньє* «зневажання», *презрѣ́ние* «зневага», *презирáть* «зневажати», ч. *přezírati* «зневажати», *přezíravý* «презирливий», *přezíravost* «презирство, зневага», слц. *prezierat'* «зневажати, виявляти презиство», болг. *презірам*

«зневажаю», м. *презир* «презирство, зневага», *презира* «зневажає», схв. *prézir* «презирство, зневага», *prézirati* «зневажати, ставитися з презирством», слн. *prezír* «презирство», *prezírati* «зневажати» [ЕСУМ, IV : 562].

Лексико-семантична група мовних одиниць на позначення зневаги, зафіксованих у староукраїнських писемних пам'ятках XIV–XVI ст., містить шість периферійних лексем: *зневажити*, *насмевати*, *насмевиско*, *шидеръство*, *ошидити*, *сплюгавити*. Усі слова виявлено лише в текстах XVI ст. Функціональна активність частини периферійних конститuentів обмежена твором одного автора, що свідчить про їх спорадичне вживання в досліджуваний період. Водночас не станемо ігнорувати й той факт, що не всі першоджерела збереглися до наших днів.

Дієслово *зневажити* – похідне утворення від іменника *вага*, запозиченого з давньоверхньонімецької мови, можливо, через польську [ЕСУМ, I : 317–318]. Індоевропейські паралелі засвідчують первинну семантику *ваги*: двн. *wāga* «ваги», пов'язане з нвн. *wāgen* «зважувати», *wiegen* «зважувати, важити», англ. *weight* «вага», *wain* «віз», двн. *wēgan*, дангл. *wēgan* «рухати, нести; важити» [ЕСУМ, I : 317–318].

Як показує аналіз, функціональна активність слова *зневажити* «виявляти презирство, неповагу» обмежена полемічним твором «Апокрисисъ» Х. Філалета: «которы всѣ митрополитъ зъ своимъ товаришствомъ черезъ свои поступки зневажилъ» [1597–1599, ХФ, с. 1098]; «особливе обывателей великаго князства Литовского протестацые зневажили» [1597–1599, ХФ, с. 1030]; «листы нѣкоторіи королевскіи зневажили» [1597–1599, ХФ, с. 1030]; «которы всѣ митрополитъ зъ своимъ товаришствомъ черезъ свои поступки зневажилъ» [1597–1599, ХФ, с. 1098].

Лексеми *насмевати*, *насмевиско*, *сплюгавити* не відзначаються високою частотою вживання в писемних джерелах XVI ст. Дієслово *насмевати* сягає псл. **smijati* (**smĭjati*) *sę*, **smějō sę*, **směxъ* (< іє. **smei-so-s* / **smoi-so-s*) [ЕСУМ, V, с. 324]. У староукраїнських пам'ятках зазначеного періоду воно функціонувало зі значенням «чинити наругу, глузувати»: «где ся зъ насъ

насмеваешъ» [1598–1599, Отв. ИП, с. 1115]. У творі Х. Філалета фіксуємо вживання віддієслівного іменника *насмевиско*: «лѣпшее богатство вмѣнивъ быти надъ Египетскіи скарбы *насмѣвиско* Христово: взиралъ бовѣмъ на прійдучее отдарованье» [1597–1599, ХФ, с. 1702].

Іменник *шидерство*, який характеризується одноразовим уживанням у наявних текстових джерелах, зводиться до іє. **šīy-* «зшивати шкіру», континуантами якого поза межами слов'янських мов виступають лит. *siūti* «шити», лтс. *šūt* «тс.», прус. *schumeno* «дратва», *schutuan* «нитки», *schuwikis* «швець», дінд. *šīyati* «шиє», *syūtan* «шов, зв'язок», ос. *хууп* «шити», лат. *suō* «шию, зшиваю», гот. *siujan* «шити», двн. *siuwan* «шити», хет. *šum(m)anza* «мотузок» тощо [ЕСУМ, VI : 421]. У численних позаслов'янських дериватах цього індоєвропейського кореня чітко простежуються семи 'колотий', 'гострий', які виразно представлені в семантичних структурах слов'янських континуантів, зокрема, п. *szycie* «шиття, пошив», *zyć* «шити», *szydelko* «гачок (для вязання)» *szydelkować* «в'язати (гачком)», *szydło* «шило» [Hessen, II : 422–423]. У лексемах на позначення емоцій та емоційних станів людини ці семи виражені імпліцитно: укр. *шидарство*, *шидерство* «знуцання, посміховисько» [Мат. Тимч., II : 493].

У староукраїнській пам'ятці кінця XVI ст. реверберовано лексему *шидерство* зі значенням «приниження, осміяння»: «коли се забудуть, алиж ти зъ оное поставы поважное смеху и *шидерства* полно съ себе начиняють, бо не то што потреба, але што ся навинеть до губы бредятъ» [1598–1599, Отв. ИП, с. 1043]. На думку Є. К. Тимченка, іменник *шидарство* (*шидерство*) має польські витоки (п. *szyderstwo*) [Мат. Тимч., II : 493]. Досліджуване слово та спільнокореневі лексеми з абстрактними значеннями продовжують фігурувати в сучасній польській мові: п. *szyderca* «(злий) насмішник», *szyderczy* «глузливий, знущальний; уїдливий», *szyderstwo* «(зла) насмішка, знущання, глузування» [Hessen, II : 422–423].

Зі значенням «осміювати» вживалося дієслово *ошидити*: «якобы насъ укривдiti, ошукати, утиснути и *ошидити*, подъ покривкою згоды, не

шукали» [1597–1599, ХФ, с. 1750]. У цьому ж писемному джерелі натрапляємо на лексему *сплюгавити* зі значенням «зганьбити, принизити; позбавити дівочої честі»: «што жону отца своего былъ сплюгавиль» [1597–1599, ХФ, с. 1282]. За припущенням етимологів, дієслово *сплюгавити* зводиться до псл. [pljugavъ] «плюгавий», «загальноновизнаної етимології не має; можливо, пов'язане з псл. *pl'uti* (*plvati*) "плювати"» [ЕСУМ, IV : 458].

Висновки. Таким чином, за матеріалами староукраїнських писемних пам'яток XIV–XVI ст. вдалося встановити, що лексико-семантична група на позначення зневаги була представлена такими лексемами: *зневажити*, *насмевати*, *насмевиско*, *презирати*, *шидерьство*, *ошидити*, *сплюгавити*. Встановлено, що зафіксовані лексеми, окрім дієслова *презирати*, належать до пізно засвідчених номінацій, оскільки виявлені в писемних пам'ятках XVI ст. Ядерний конституент *презирати* мав розвинену семантичну структуру і високу функціональну активність, проте не зберігся в лексичному депозитарії сучасної української літературної мови. Натомість в інших слов'янських мовах досліджувана лексема та спільнокореневі слова продовжують уживатися до сьогодні. Периферійний пласт досліджуваної лексико-семантичної групи представлений гетерогенним складом: одночасним співіснуванням як питомих, так і запозичених лінгвоодиниць. Корінь слів *насмевати* й *насмевиско* має давню історію, яка сягає ще індоєвропейських часів. Лексема *сплюгавити* має праслов'янські витоки. Дієслово *зневажити* утворилося від іменника *вага*, запозиченого з давньовірхньонімецької мови, можливо, через польську. Лексеми *шидерьство* й *ошидити* мають польські витоки. У збережених пам'ятках ці периферійні конституенти вживалися як однозначні слова, а функціональна активність деяких з них узагалі обмежувалася одним писемним джерелом. Аналізовані одиниці, окрім іменника *шидерьство* й дієслова *ошидити*, з незначними модифікаціями збереглися в лексичному фонді сучасної української мови.

Література

Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоций. Москва : Гнозис, 2008. 416 с.

Умовні скорочення

- Ак. ЗР – 1598 Декабря 5. Отвѣная грамота Кіевскаго митрополита Михаила Рагозы Владиміро-Волынскому и Брестскому епископу Ипатію Потѣю. *Ак. ЗР IV*. С. 188–189.
- Виш. Кн. – Вишенский И. Книжка. *Сочинения* / подгот. текста, ст. и коммент. И. П. Еремина. Москва ; Ленинград : Изд-во АН СССР, 1955. С. 7–129. (Литературные памятники).
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Київ : Наук. думка, 1982. Т. I : А–Г. 632 с. ; Т. IV : Н–П. 656 с. ; 2006. Т. V : Р–Т. 704 с. ; 2012. Т. VI : У–Я. 568 с.
- К. Стр. – Кам'янка-Струмиловське Євангеліє 1411 року в списку XVI ст. // Ін-т рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. 301. № 44 л. 210 арк.
- КЦН – Смотрицький Г. Ключ царства небесного / НАН України ; підгот. до вид. В. В. Німчук, В. М. Мойсієнко. Житомир : Полісся, 2005. 121 с. (Пам'ятки української мови XVI ст. Серія публіцистичної та полемічної літератури).
- Мат. Тимч. – Тимченко Є. К. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. : у 2 кн. / підгот., упоряд., ред. В. В. Німчук, Г. І. Лиса ; НАН України, Українська Вільна Академія Наук у США. Київ ; Нью-Йорк, 2002. Кн. 1. 512 с. ; 2003. Кн. 2. 512 с. (Пам'ятки української мови. Серія словників).
- Молит. – Молитви Кирила Туровського на сім днів тижня. 70–80-ті роки XV ст. // Ін-т рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. I. № 5357. 57 арк.
- Отв. ИП – Отвѣтъ Ипатія Потєя Клирику Острожскому [1598–99 года]. *Русская историческая библиотека, издаваемая Имп. Археографической Комиссией*. 2-е изд. Санкт-Петербург, 1903. Т. 19. Кн. 3. С. 1041–1122.
- Скарга – Скарга нищих до бога. *Українська поезія: кінець XVI – початок XVII ст.* / упоряд. В. П. Колосова, В. І. Крекотень. Київ : Наук. думка, 1978. С. 71–88.
- СУМ – Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1976. Т. VII : ПОЇХАТИ–ПРИБЛЯТИ. 723 с.
- ХФ – Апокрисисъ. Сочиненіє Христофора Филалета. Въ двухъ текстахъ Польскомъ и Западно-Русскомъ 1597–1599 года. *Русская историческая библиотека, издаваемая Археографической Комиссией*. Санкт-Петербург, 1882. Т. 7. Кн. 2. С. 1003–1820.
- Hessen – Hessen D., Stypuła D. Wielki słownik polsko-rosyjski : A–Ō. Warszawa : Wiedza powszechna, 2001. 656 s.

Наталія Нагорна

e-mail: anvame1@gmail.com

АВТЕНТИЧНА «АВТОБІОГРАФІЯ ПИСЬМЕННИКА» В АСПЕКТІ АВТОБІОГРАФІСТИКИ, ДОКУМЕНТАЛІСТИКИ, НАРАТОЛОГІЇ

Уперше проаналізовано наративну структуру *автентичних* автобіографій письменників к. XVIII – поч. XX ст. в аспекті *синтезу* автобіографічного, документального і наративного дискурсів, відзначено схожість і відмінність автобіографії від споріднених жанрів. Автентична автобіографія письменника розглядається як автономний жанр.

Ключові слова: автобіографія, автентична автобіографія, *его*-документ, документальний дискурс, наративна структура.

For the first time the narrative structure of *authentic* autobiographies of writers of the late 18th – early 20th centuries is analyzed in the aspect of *synthesis* of autobiographical, documentary and narrative discourses, similarities and differences of autobiography from related genres are noted. The writer's authentic autobiography is considered as an autonomous genre.

Keywords: autobiography, authentic autobiography, *ego*-document, documentary discourse, narrative structure.

Постановка проблеми. Міждисциплінарний характер наукового мислення ХХ–ХХІ ст. визначив явище взаємопов'язаності та взаємодії суміжних областей гуманітарного знання, загальною ілюкутивною метою яких є усвідомлення та осмислення феномену *самопрезентації особистості*, а також з'ясування процесу самоідентифікації, саморефлексії та саморецепції суб'єкта дії – автора в наративах певної жанрово-стильової специфікації. До таких наративів належать тексти автобіографічної модальності та, зокрема, автентичні автобіографії письменників, діячів науки кінця ХVІІІ – початку ХХ ст. Г. Р. Державіна, М. С. Лєскова, Тараса Шевченка, Л. М. Толстого, В. М. Гаршина, М. П. Драгоманова, М. І. Костомарова, П. О. Куліша, М. О. Максимовича, І. Я. Франка, О. О. Блока, В. Я. Брюсова, Дж. Мілля, Г. Грейвса. Автентичні автобіографії письменників, що входять до циклу автобіографічних наративів, можна назвати ексклюзивним жанром, маючи на увазі обставини їх появи на літературному горизонті. У більшості випадків такі автобіографії не були виявом авторської волі і створювалися на прохання, пропозицію видавців, літературних критиків, архівістів, редакторів біографічних, біобібліографічних словників та енциклопедій і в подальшому мали репутацію забутого периферійного історико-літературного жанру, що виконував комплементарну, додаткову, функцію.

Наукова методологічна парадигма змінилася, відбулася «рокіровка» акцентів, і сьогодні автентичні автобіографії письменників справедливо сприймаються як цінні документи доби, історичні свідчення, що входять до складу літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Системне, а також типологічне дослідження автентичних автобіографій письменників майже не

проводилося, за винятком побіжних спостережень. Рідкісне явище – видання збірок автобіографій письменників. 1989 року Українська Вільна Академія Наук у США видала збірник автобіографій (деякі у фрагментах) видатних українців XIX ст., помістивши автобіографії Тараса Шевченка, М. І. Костомарова, М. П. Драгоманова, І. Я. Франка, І. С. Нечуя-Левицького та ін., включивши змістовну передмову. Нагальними задачами залишаються розшук, збір, систематизація і класифікація, публікація, опис і науковий аналіз автентичних автобіографій письменників.

Документальний дискурс є одним із константних чинників текстової реальності літературного твору – автобіографії. Наративна структура автобіографії – *ego*-документа (*ego-document*) насамперед апелює до такої категорії автобіографічної писемності, як референційність, співвідношення двох світів: реального та умовного, породженого авторською свідомістю. Перше значення терміна референція «довідка, відгук, рекомендація, свідоцтво, посилання, резюме, презентація». В автобіографії принцип референції виявляється насамперед на текстуальному рівні, де як референт, тобто предмет референції, виступає текст автобіографії, створений автором. Досліджується співвіднесеність (референтність) цього тексту і реальної дійсності. «Картина світу» в автобіографії репрезентована за принципом референції з реальною картиною світу, людьми, подіями, учинками.

Образ автора в автобіографії – це *саме* авторський образ, створений *самим* автором. Перед нами літературний автопортрет, *документальність*, *достовірність* якого в рецепції забезпечена високим ступенем подібності (не тільки зовнішньої, а й внутрішньої психологічної, характерологічної) до реальності. Багато дискусій ведеться з приводу того, наскільки коригується цей образ самим автобіографом, у якому напрямі і яким є ступінь авторської корекції. У складених на прохання адресатів-видавців автобіографіях, які не тільки мають прагматичну спрямованість, а й переслідують наукові цілі, міра редакторської корекції залежить від професіоналізму співробітника і повинна бути мінімальною, якщо не нульовою; для автора – це проблема етики

творчості і проблема не така проста. «Як немає етики без нарації, так немає й нарації без суб'єкта, а останній формується в ідентичних системах відносин незалежно від того, чи акт мовлення є художнім, чи нехудожнім», – зауважує Данута Уліцька, яка запровадила в теорії літератури поняття «етики творчості»: *граматика етики, етично граматиалізована література, етика читання, етика писання*, що є для нашого аналізу методологічно важливим [Уліцька : 411].

«Говорити про себе – значить уже не бути тим самим "я"» – це відправна теза рецепції та прагматики нарації, теорії комунікації, намічена видатним культурологом, теоретиком літератури та мистецтва Цвєтаном Тодоровим [Тодоров : 48], розвинена в роботах наратологів М. Гловінського, Ж. Женетта, Б. О. Кормана, О. Окопєнь-Славінської, Я. Славінського, В. І. Тюпи, В. Шміда та ін. В автобіографії як в акті самопізнання і саморозкриття, відображеному в наративній структурі тексту, на першому плані фігурують головні інстанції: автор – «творець» (за М. Бахтінім) і наратор, який веде «персональну оповідь» (обидва знаходяться у відношенні означуваного і того, що означає, з погляду структурального аналізу). Фактуальний (реальний, «документальний») автор, що займає позицію «позазнаходженості» і «позапокладеності» щодо тексту, делегує функцію «оповідання про самого себе» апокрифічному наратору, фікційній особі.

Наратор – головний об'єкт літературознавчих студій. Рольова модальність образу наратора вивчена недостатньо, хоча основи цієї категорії фундаментально розкрито, зокрема, у роботах Ж. Женетта, Б. О. Кормана, В. І. Тюпи, В. Шміда [Genette; Корман; Тюпа; Шмид]. У наративному аналізі автобіографій письменників проблема нарації, взята в аспекті «теорії автора», не може бути вирішена без виявлення третьої інстанції, третьої модальної установки, пов'язаної з тим, що реальний автор бере на себе функцію не тільки «творця» тексту і не тільки його медіума-наратора, а й функцію персонажа-протагоніста, головного героя наративізованої реальності (так званий «автобіографічний трикутник»). Когнітивний контекст автобіографії, звичайно,

значно ширший; документальний елемент знаходить вияв на різних рівнях. У процесі дослідження наративної структури тексту автобіографій письменників постійно простежується зв'язок, зв'язність усіх рівнів тексту. Автобіографічний текст побудований за історичним хронотопом. У даному випадку зв'язок літературного та історичного наративів (які багато в чому близькі, але не конгруентні) є очевидним. Про це доводиться говорити, оскільки при їх «взаємозаміні» автобіографія перетворюється на біографію, а літературний текст – на перелік подій у житті автобіографа. Частотність заміни автобіографічного дискурсу на історичний у літературознавчих та історичних дослідженнях поступово знижується, і це є позитивним моментом.

Дослідники відносять певні відомі літературні твори до автобіографічної прози як до прецедентного типу авторського письма, але *автобіографіями в точному значенні терміна* вони не є, як не є автобіографіями автобіографічні повісті, романи, хроніки, автобіографічна трилогія «Дитинство. Отроцтво. Юність» Л. М. Толстого, «Дитинство», «У людях», «Мої університети» М. Горького, «Дитячі роки Багрова-онука» С. Т. Аксакова, «Минуле і думи» О. І. Герцена. З літературним жанром автентичної автобіографії їх ріднить загальний тип аукторіальної гомодієгічної нарації Ich-Erzählung («оповідь» від першої особи) і той факт, що фабула повістей заснована на реальних подіях життя реального автора, але головний герой, як правило, не має імені автора твору, і це суттєво. Автор постає як об'єкт транспонування реальної особистості в «персону» – тип уявного героя. Корінна відмінність жанрів проявляється і в тому, що реальний автор, який прийняв функцію та роль наратора, в «Автобіографії» діє не у фікціональному, а фактуальному (non-fiction) просторі. Документальний дискурс тут, безсумнівно, більш значущий, ніж у фікціональному тексті оповідань, повістей, романів, постає як елемент організації текстової реальності, а саме архітектоніки, зображення предметного світу, історичних реалій, темпорального та просторового контексту тощо. Автор презентує себе під власним ім'ям та витримує принцип «документальної авторизації» протягом усього тексту. Знання *реальної* біографії творця читачем

може бути підставою для читацької «критики» окремих пасажів автобіографії, що виключено в рецепції автобіографічної повісті, автобіографічного роману. У випадку тотальної *белетризації* автобіографічного дискурсу «Автобіографія» письменника може переходити до розряду фікціональних текстів, не втрачаючи фактуального значення, зберігаючи фактор соціальної цінності.

У запропонованій концепції *автобіографія письменника* розглядається як автономний жанр серед споріднених жанрів *автобіографічної прози* (автобіографічні записки, нотатки, оповідання, новели, повісті, романи), мемуарів, щоденників, епістолярія, сповідей. Складність полягає в тому, що у практику аналізу, на жаль, увійшла процедура підміни (або заміни) одного жанру іншим – близьким, але, з нашого погляду, не тотожним. У сучасних дослідженнях автобіографію найчастіше включають до кола мемуарних текстів. Така «перестановка» ракурсів має власну історію. У тлумачному словнику Ф. Толля, у виданні 1863 року автобіографія прирівняна до мемуарів: «Особливий рід біографій є автобіографії, до розряду яких належать мемуари» [Настольный словарь... : 263]. Пройшло півтора століття, але визначення Ф. Толля, підтримане наприкінці XIX ст. словником Брокгауза та Ефрона, продовжує свою гіпнотичну дію.

Автобіографічна проза (повість, роман) відрізняється від *автентичної автобіографії* як літературного жанру присутністю, наявністю вигадки, домислу – взагалі системною фікціональністю дискурсу, не кажучи вже про суттєву відмінність ауторіальної персональної гомодієгетичної нарації в автобіографії та акторіальної гетеродієгетичної в романі, повісті.

В автентичній автобіографії сповідальний модус наявний дискретно і не забезпечує можливості ототожнення автобіографії та *сповіді*, що іноді має місце в дослідженнях. Структура літературного жанру *сповіді*, зосередженість автора на суто особистих, душевних і духовних переживаннях успадкована від первинних мовленнєвих жанрів молитви та медитації, які мають ознаки конфесійності та конфіденційності. Подібні модальності, можна сказати, майже не засвоєно автентичною автобіографією як документальним жанром.

Змістовність генетичного шару сповіді суперечить (у жанровому плані, звісно) повному зближенню цього жанру з автобіографією. Не випадково автобіографічні тексти Августина Блаженного, Ж.-Ж. Руссо мають назви «Сповідь», а не «Саможиттєпис», наприклад, що означало б «автобіографія».

До споріднених жанрів автобіографічного «ізводу» належить й епістолярний жанр – лист. Лист може бути тільки написаним (існуючий у практиці комунікації усний лист є лише звуковою артикуляцією письмового варіанта). Польські вчені Януш Лялевич, Стефанія Скварчинська, Ева Міодонська-Брукс, Адам Кулавік, Маріан Татар та ін. представили та детально дослідили парадигму жанру [Lalewicz : 51–61, 72–95; Skwarczyńska : 178–186; Miodońska-Brookes, Kulawik, Tatar : 78, 81, 108–109]. В аспекті нашої проблеми слід взяти до уваги такі ознаки листа, що «від’єднують» цей жанр від автобіографії. Незважаючи на те, що лист автобіографічний у повному своєму прояві, його відокремлює від автобіографії завершеність особистісної оповіді, спеціальне, адресне призначення, «вільна» форма звернення до адресата. І лист, і автобіографія за генезисом і функцією пов’язані з первинними мовленнєвими жанрами, мають документальний дискурс і входять до системи *его*-документів того чи іншого письменника.

Висновки. Автентична автобіографія письменника є автономним жанром автобіографічної прози. Автобіографічний дискурс автентичної автобіографії багато в чому визначається специфікою рівневої та наративної структури тексту, синтезом фактуального (документального) та фікціонального планів. Дослідження показало, що автобіографістика та документалістика мають точки дотику у своїх головних напрямках: увага до складного феномену людської особистості та дослідження способів презентації особистості в літературному жанрі автобіографії.

Література

- Настольный словарь для справок по всем отраслям знания (справочный энциклопедический лексикон) / под ред. Ф. Толля: в 3-х тт. Т.1 : А–Дви-. Санкт-Петербург : Издание Ф. Толля, 1863. 952 с.
- Тодоров Цв. Поэтика. *Структурализм : «за» и «против»* : сб. статей. Москва : «Прогресс», 1975. С. 37–113.

- Уліцька Д. Етичний поворот у літературознавчих дослідженнях. *Література. Теорія. Методологія / упорядк. і наук. ред. Д. Уліцької; пер. з польськ. С. Яковенка. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. С. 389–413.*
- Шмид В. Нарратологія. Москва : Язyki славянскої культури, 2003. 312 с. (Studia philologica).
- Genette G. Fiction & Diction. Ithaca; London : Cornell University Press 1993. 155 s.
- Lalewicz J. Komunikacja językowa i literatura. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1975. 166 s.
- Miodońska-Brookes E., Kulawik A., Tatara M. Zarys poetyki. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1974. 407 s.
- Skwarczyńska St. Pomiędzy historią a teorią literatury. Warszawa : Instytut Wydawniczy Pax, 1975. 328 s.

Чжан Юйкунь

e-mail: xy954504210@gmail.com

Лєся Малікова

e-mail: lesja.malikova@gmail.com

ХУДОЖНЬО-ВИРАЖАЛЬНІ ЗАСОБИ ПОВІСТІ Л. УЛІЦЬКОЇ «СОНЕЧКА»

Стаття присвячена аналізу особливостей мови художнього тексту – повісті Л. Уліцької «Сонечка». Детально розглядаються мовні засоби різного рівня (фонетичного, лексичного, синтаксичного тощо), що посилюють виразність художнього мовлення та сприяють розкриттю образів головних героїв твору.

Ключові слова: художній текст, художнє мовлення, виразні засоби тексту.

The article is devoted to the analysis of the literary text language features in the novel 'Sonechka' by L. Ulitskaya. Various levels (phonetic, lexical, syntactic, etc.) of linguistic means that enhance the artistic speech expressiveness and contribute to the novel's main characters' images disclosure is considered in detail.

Keywords: literary text, artistic speech, expressive means of the text.

Постановка проблеми. Під час розгляду творчої спадщини будь-якого письменника доцільно, на наш погляд, докладніше зупинитися на понятті «індивідуальний стиль письменника». В. В. Виноградов розуміє індивідуальний стиль письменника як систему «індивідуально-естетичного використання властивих певному періоду розвитку художньої літератури засобів словесного вираження» [Виноградов : 85]. В. П. Григор'єв доповнює позицію В. В. Виноградова, трактуючи ідіостиль як «індивідуальну художню систему письменника, поета», індивідуальну манеру письма: «Ідіостиль відображає характер, спрямованість та міру естетичного освоєння світу художником».

Ідіостиль відбиває «інтенції, теологію художньої мови та образу світу поета» [Григорьев : 56].

Основними компонентами, з яких може складатися авторський стиль художнього твору, є стилетвірні художні засоби (тропи та стилістичні постаті, лексичні засоби, граматичні засоби).

Ідіостиль письменниці Л. Уліцької складається з особливостей її творчого письма, для якого характерні висока міра розмовності, що реалізується на різних мовних рівнях і наближає оповідь до реальної комунікації. Твори письменниці неодноразово ставали об'єктом наукового інтересу. При цьому важливо зазначити, що наукові розвідки проводилися переважно в аспекті особливостей оповідної структури творів, їхньої поетики, проблем (Н. А. Єгорова, В. С. Вуколова, С. Г. Григорь). Дослідження, присвячені лінгвістичній складовій прози Л. Уліцької, виявилися нечисленними, що й зумовило актуальність цієї роботи. Так, наприклад, у дисертаційному дослідженні Л. М. Козлової аналізується лінгвістична характеристика засобів розмовності у прозі Л. Уліцької [Козлова].

Як показав проведений аналіз, для творчості аналізованого автора характерна висока насиченість різними значущими деталями, одними з яких є різнорівневі стилістичні засоби. Різноплановий розгляд цього мовного матеріалу і є **метою** нашої роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фонетичний рівень експресивності в повісті «Сонечка» [Улицкая] представлений алітерацією. У прикладі нижче повтор приголосного *г* використовується з метою посилення образності та виразності художнього мовлення. Слова, пов'язані алітерацією, виділяються в мовленнєвому потоці і набувають особливої звукової та інтонаційної значущості. Різкість звучання [г] у розглянутому фрагменті посилює виражену лексичними одиницями семантику і підкреслює негативне сприйняття життя головною героїнею: *«Сегодня был особенный вечер: она думала о гнусной гадости жизни»*.

Різкість звучання характерна і у випадку алітерації поєднання приголосних **к** і **р** в наступному прикладі, в якому створюється враження скрегота. Тим самим, на читача здійснюється естетичний вплив: «В нервном мерцающем кроваво-красном облаке смыло печали города».

Повтор свистячого приголосного звуку [с] у наведеному нижче фрагменті націлений на створення образу часу, що пролітає повз головної героїні: «Сонечки было уже под сорок. Огонь любви в сердце погас. Она меняла свои шелковые волосы на седину, светло-стеклянные глаза на серость, статуэтную фигуру на полноту».

Для лексичного рівня Характерно використання таких засобів створення художнього образу: розмовні одиниці, фразеологізми. Для створення образу Роберта Вікторовича у прикладі нижче використовуються лексичні одиниці, завдяки яким розкривається підтекст. Так, ватник і рушник замість шарфа вказують на те, що герой нещодавно звільнився з місць ув'язнення. Повідомлення про це з'являється нижче, але вже з перших слів читач отримує важливу інформацію: «В черном прожженном **ватнике**, с **серым полотенцем** **вокруг кадыкастой шеи**, счастливейший из неудачников, отсидевший ничтожный пятилетний срок и работающий теперь условно художником в заводоуправлении, он стоял перед нескладной девушкой и улыбался, понимая, что в нем совершается сейчас очередная измена, которыми столь богата была его поворотливая жизнь».

Стилістичний рівень аналізованої повісті представлений такими засобами як метафора, метонімія, епітет, алюзія, образне порівняння, перифраза, гра слів. Конкретно-предметна образність метафор, заснована на несподіваних зіставленнях, створює ефект новизни та незвичайності, яскравої індивідуальності стилю автора: «Спустя несколько дней после того, как их семью с Робертом Викторовичем можно было считать **окончательно мертвой**, Соня поехала в Ленинград». Виділена метафора **окончательно мертвой** дає оцінку слову «сім'я», імплікуючи крах сімейного життя Сонечки з Робертом Вікторовичем.

У повісті Л. Уліцької «Сонечка» активно використовуються як епітети, які можуть бути як узуальними, так і авторськими okazіоналізмами або неологізмами. У словосполученні *тяжелоногий стол* у функції епітета виступає неологізм, що є складним прикметником, утвореним злиттям прикметника з іменником: *«В ней просыпалась память о субботе, и тянуло к упорядоченно-ритуальной жизни предков с ее незыблемой основой, прочным, **тяжелоногим** столом, покрытым жесткой торжественной скатертью, со свечами, с домашним хлебом и тем семейным таинством, которое совершалось в канун субботы в каждом еврейском доме».*

Прикметник *тяжелоногий*, утворене шляхом складання прикметника *тяжелый* та іменника *ноги*, створює у розглянутому контексті уявлення не стільки про форму столу, скільки про його масивність, фундаментальність та надійність. У повісті «Сонечка» автор використовує і образні порівняння, які сприяють розкриттю образу героїв твору, їх характеристики. У наступному уривку осяяння, яке відвідало Роберта Вікторовича під час першої зустрічі з Сонечкою, несподіваність та раптовість цього почуття передається за допомогою образного порівняння зі зливою, яка влітку може несподівано для всіх пролитися з небес: *«Он же был в глубоком замешательстве от напавшего на него внезапно, как ливень с высоты безмятежно-ясного неба, сильнеешего чувства совершения судьбы: он понял, что перед ним – его жена».*

Для аналізованого у роботі твору Л. Уліцької характерне використання конструкцій **експресивного синтаксису**. У прикладі нижче представлено структурно незавершене висловлювання або усічення. Ці конструкції виражають різні емоції та емоційні стани того, хто говорить або, навпаки, небажання називати речі своїми іменами чи висловлювати думку до кінця: *«Деточка, мне кажется, эти голубцы немного того... Ты поосторожней...».*

У наступному прикладі парцеляція використовується для уточнення та привернення уваги до оцінки уявлень про життя, що склалися у головної героїні на основі не особистого досвіду, а великої кількості прочитаних книг: *«...и*

Сонечкину жизнь, питающуюся чужими книжными выдумками, лживыми и пленительными».

Висновки. Отже, для того, щоб створити ємний художній образ та справити естетичний вплив на читача, автор вдається до використання широкого спектру стилістичних засобів різних мовних рівнів: фонетичного, лексичного, стилістичного та синтаксичного.

Література

- Виноградов В. В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. Москва : Наука, 1963. 336 с.
- Григорьев В. П. Очерки языка русской поэзии 20 века. Поэтический язык и идиостиль. Москва : Наука, 1990. 300 с.
- Козлова Л. Н. Лингвистическая характеристика средств разговорности в русской и переводной немецкоязычной прозе Людмилы Улицкой : дис... канд. филол. наук. Брянск, 2010. 299 с.
- Улицкая Л. Сонечка. Москва : Изд-во «Редакция Елены Шубиной», 2018. 128 с.

Юрій Могила

e-mail: mogila.jurij@gmail.com

ДЕТАЛЬ ЯК ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИЙ ЗАСІБ ОБРАЗНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ДІЙСНОСТІ

Стаття присвячена розгляду ролі деталі як важливого засобу реалізації концепції художнього образу.

Ключові слова: стиль, деталь, текст, художній образ, лейтмотив.

The article is devoted to the role of a detail as an important means of implementing the concept of artistic image.

Keywords: style, detail, text, image, leitmotif.

Питання доцільності використання деталі як важливого характеротворчого та економного засобу привертає увагу багатьох письменників. Потрапляючи в семантичне поле навіть найнезначніших асоціацій, вона як елемент системи здатна посилити якість доцільності використання й інших стилетвірних чинників, оскільки естетично-валентна сутність будь-якого художнього засобу адекватно сприймається тільки крізь призму цілісного тексту, у єдності та взаємодії всіх його компонентів.

Скажімо, у І. Ольбрахта деталь завжди несе додаткову психологічну установку на прагматику чи то в плані оригінальності та новизни, чи

неповторності та неординарності, але завжди з нахилом до психологізму. І хоч деякі концепти радості, втіхи або тривоги психологи відносять до простої форми чуттєвого контакту з довкіллям, у І. Ольбрахта, як талановитого майстра слова, кожен художній засіб – завжди не тільки форма передачі належної думки, але й актуалізований матеріал, що створює певні естетичні ефекти.

Навіть так звані другорядні чи епізодичні персонажі, які не претендують на повноту зображення, «оживають» завдяки влучній та чіткій формі подачі. Тоді й лаконічна деталь, входячи до компонентного складу як елемент системи, спрацьовує у взаємозв'язку з рухом думки (ідеї), пов'язаної з розвитком характеру в художньому просторі та часі, взаємодії з іншими персонажами, чітко і злагоджено. Отже, працює в напрямку, запрограмованому автором (О. О. Потебня слушно зазначав, що автор повідомляє читачам не так свою думку, як викликає в них особисту). Наприклад, для належного окреслення образу старшої дочки найбагатшого крамаря Фукса («Сумні очі Ганни Караджичевої») знаходиться деталь, яка не просто пояснює її поведінку. Вона увиразнює її характер. Це деталь-штрих кисло-солодкої усмішки та похідної від неї характеристики. Сполучення опозиційних одиниць побудоване на смакових асоціаціях (солодке і кисле) і несе яскраво виражену негативну оцінність. Тому й багаторазове повторення її увиразнює образ так, що він без особливих зусиль творчої уяви розкривається перед читачем фізично відчутним і зримим. Не даючи викінчено зібраного портрету цієї героїні, автор ліпить його саме через цю найголовнішу деталь-лейтмотив, яка, постійно варіюючись, то змістовно звужується, то набуває додаткових характеристик. І хоч сім'я крамаря витонченим життєвим комфортом не відзначається, проте контраст між нею і бідняками – великий. Тому й посмішка дівчини діє як індикатор, що визначає її ставлення до оточуючих без додаткових пояснень. Спочатку, гуляючи по вулиці, «обличчя її раз у раз розливалось в кисло-солодкій посмішці» [Ольбрахт : 113]. Залежно від того, хто ішов їй назустріч, складники деталі-усмішки мінялися місцями: кисло-солодка на солодко-кислу [Ольбрахт :124]. Чи навпаки. А згодом стає тільки солодкою, оскільки під час

політичної акції дівчина подумала і про інший бік відвідин сходки – про можливе знайомство з потенційним женихом [Ольбрахт :121]. Ще в іншій ситуації вона посміхалася зовсім кисло [Ольбрахт : 186]. І. Ольбрахту як художнику важливо було накреслити лише окремі ознаки сюжетної перспективи, а решту віддати на доосмислення читачеві.

Загальнозрозуміла деталь, створена на базі двох опозиційних лексичних одиниць за принципом контрасту (контрастність І. Я. Франко назвав «наймогутнішим способом поетичного малювання»), надає образу чіткої композиційної завершеності, забезпечуючи імпліцитний вплив на читача.

Література

Ольбрахт І. Сумні очі Ганни Караджичевої. Ужгород : Карпати, 1973. 224 с.

Світлана Литвинська

e-mail: svitlana.lytvynska@npp.nau.edu.ua

Анастасія Сібрук

e-mail: anastasiia.sibruk@npp.nau.edu.ua

ДО ПИТАННЯ ПРО НОРМИ НАПИСАННЯ НАЗВ ВИРОБНИЧИХ МАРОК І ТЕХНІЧНИХ ВИРОБІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Дослідження присвячене розгляду особливостей написання назв марок машин та телефонів, зафіксованих в Українському правописі в редакціях 1990 р. та 2019 р.

Ключові слова: орфографічні норми, назви марок машин, назви марок телефонів.

The research is devoted to the consideration of the writing peculiarities of cars and telephones names, recorded in the Ukrainian spelling in the editions of 1990 and 2019.

Keywords: spelling norms, titles of car brands, titles of phone brands.

Під час вивчення окремих розділів сучасної української літературної мови особливої уваги потребує розгляд орфографічних норм уживання великої букви. Дослідники особливої увагу завжди приділяють правилам написання великої букви на початку речень, у звертаннях, у передаванні прямої мови. Багато правил пов'язано з написанням імен і прізвищ людей, міфологічних героїв, кличок тварин. Труднощі викликають під час опрацювання матеріалу, пов'язаного з назвами історичних подій, свят тощо. Вивчаючи українську мову, студенти опановують правила написання назв органів влади, організацій, фірм, підприємств, навчальних закладів, а також назв посадових осіб різного рівня.

Однак, як правило, мало часу відводиться на вивчення норм написання виробничих марок і технічних виробів, це й зумовило актуальність нашої розвідки. Крім того, в Українському правописі (редакція 2019 р.) введено низку змін до орфографічних норм, що потребують додаткової уваги.

Пропонуємо порівняти орфографічні норми написання назв марок машин, зафіксовані в Українському правописі в редакціях 1990 та 2019 рр. Так, в Українському правописі в редакції 1990 року зафіксовано таку норму написання: «З великої літери в лапках пишуться назви літаків, автомобілів, тракторів та інших машин, пов'язані з найменуванням моделі, заводу, фірми, що їх виготовляють: *літа́к «Анто́н», авто́мобіль «Тав́рія», авто́бус «Ту́рист», комба́йн «Ні́ва», тра́ктор «Бі́лорусь»* [Укр. правопис 1990 : 68]. У правописі в редакції 2019 року зроблено уточнення: «Назви виробничих марок технічних виробів (машин, приладів і т. ін.) беремо в лапки і пишемо з великої букви: *авто́мобілі «Ніса́н», «Во́льво», «Фольксва́ген», літа́к «Бо́їнг 777», тра́ктор «Слобожа́нець»*. Але назви самих виробів беремо в лапки і пишемо з малої букви: *«ніса́н», «во́льво», «фольксва́ген» (автомобілі), «бо́їнг» (літак), «слобожа́нець» (трактор)»* [Укр. правопис 2019 : 64].

Нові правописні вимоги щодо написання в лапках назвмарок машин як виробів, на кшталт «нісан», «жигулі», «волга» та ін., викликали певні дискусії щодо правомірності використання лапок. Якщо ґрунтовно розглянути це питання, то стає зрозумілою позиція авторів правопису. Проаналізуємо такі речення: *Туристи йшли вулицею Торонто, аж раптом із-за рогу зненацька вистрибнув «ягуар».* *Чорний «мустанг» мчав все швидше. Ми обов'язково відновимо нашу «волгу».*

Відсутність контексту призводить до двозначності. Читач не одразу розуміє про що йдеться, про автомобіль або тварину чи назву річки.

Варто звернути увагу й на написання назв марок телефонів, оскільки про це у правописі окремо не написано. Однак, телефони є технічними виробами, тому процитована орфографічна норма поширюється й на назви телефонних марок. Тому назв марок телефонів незалежно від родової назви беремо в лапки

й пишемо з великої літери: телефон «Нокія», «Ксяомі», а назви виробів потрібно писати з малої літери в лапках: *я купила новий «ксяомі»*.

Отже, орфографічні норми написання великої букви, ухвалені в Українському правописі (редакція 2019 р.), потребують детального вивчення, уточнення та ґрунтовних наукових коментарів.

Література

Український правопис. Київ : Наук. думка, 1990. 240 с.

Український правопис. Київ : Наук. думка, 2019. 392 с.

Наталія Гордей

e-mail: Nhardzei@tut.by

ПРО ДЕЯКІ ФОРМУЛИ СУЧАСНОГО МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ

Продемонстровано деякі особливості функціонування формул слов'янського мовленнєвого етикету, що використовуються в ситуаціях вітання, прощання, відповіді на подяку, звернення до особи чи групи осіб.

Ключові слова: мовленнєвий етикет, привітання, прощання, відповідь на подяку, звертання.

Some features of the functioning of the formulas of Slavic speech etiquette, which are used in situations of greeting, farewell, response to gratitude, addressing a person or group of people, are demonstrated.

Keywords: speech etiquette, greeting, farewell, response to gratitude, appeal.

Постановка проблеми. Відомо, що поняття *мовленнєвий етикет* можна розглядати в широкому та вузькому значенні. У широкому сенсі мовленнєвий етикет – це система правил мовної поведінки (наприклад, *не кричи, не говори дуже швидко, уважно слухай* тощо), у вузькому сенсі – це функціонально-семантичне поле мовних одиниць, за допомогою яких здійснюється доброзичливе та ввічливе спілкування між людьми у певних ситуаціях – знайомства, вітання, прощання, вибачення, подяки тощо [Лебединский]; «мовленнєвий етикет – соціально, культурно й етнічно зумовлені стереотипні правила мовної поведінки, що відображаються в певних мовних висловленнях і сполуках, паравербальних засобах, передбачених комунікативною стратегією ввічливості» [Селіванова : 356]. Норми і засоби мовної поведінки носіїв мови характеризуються національними особливостями, які виявляються суттєвими

навіть у випадку близькоспоріднених мов. У невеликій розвідці ставимо за мету зіставити деякі слов'янські (зокрема, білоруські, українські, польські) етикетні вирази та виявити наявність чи відсутність розбіжностей між ними.

Виклад основного матеріалу дослідження.

1. Для нейтрального вітання в білоруській і польській мовах призначені два вирази – білор. *Добры дзень* і польськ. *Dzień dobry!* (до шостої години вечора) і білор. *Добры вечар* і *Dobry wieczór!* (після шостої години вечора). Вираз білор. *Добрай раніцы* звичайно не використовується; аналогічна ситуація спостерігається в польській мові. Іншими словами, світанок у свідомості білорусів і поляків – це вже день. Норми українського етикету передбачають використання трьох виразів, які мають паралельні форми: укр. *Добрий ранок!* і *Доброго ранку!*, *Добрий день!* і *Доброго дня!*, *Добрий вечір!* і *Доброго вечора!*

2. У неофіційному привітанні друзів та добре знайомих людей білоруси враховують гендерний фактор: слово *Здароў* використовую для привітання чоловіка і *Здарова* – для привітання жінки.

3. Для неофіційного, але шанобливого вітання іноді вживають слово *Чалом*, яке зазвичай супроводжується ввічливим поклоном. Таке вітання не має жодного відношення до єврейського *Шалом*, як іноді здається носіям слов'янських мов, особливо молодим, – воно сягає слова *чоло* «лоб» і виразу *чолом бити*. Саме цим виразом починається вірш «Бяседная» Максима Богдановича: «*А чалом, чалом, мае госцейкі, Сабірайцеса на бяседачку, На бяседачку ў хату новую, Ў хату новую – сасновую...*» [Багдановіч : 290]. Етикетне слово *Чолом* як увічливе привітання відбите у фольклорних текстах і пам'ятках української мови XIX ст. «Слід зазначити, – пише Н. С. Гребінщикова, – що для українців і білорусів у XIX ст. це вітання вже не було пов'язане з жестом-чолобиттям або навіть жестом-уклоном. Про це, наприклад, повідомляє фольклорист М. О. Максимович <...> За допомогою виразу *дати чолом (чалом)* нерідко описується ситуація привітання в українському і білоруському фольклорі» [Гребенщикова : 259].

4. Іноді в етикетному мовленні використовуються вирази, семантично тотожні, лексично подібні, але структурно відмінні: білор. *Добрай ночы* (частіше *Дабранач*), укр. *Доброї ночі, Добраніч, На добраніч*, польск. *Dobranoc*.

5. Семантично близькі вирази білор. *Калі ласка* та укр. *Будь ласка* позначають прохання (білор. *Данамажы мне, калі ласка*) або м'який наказ (білор. *Калі ласка, надзеньце маскі!*, укр. *Допоможи мені, будь ласка!*). Для відповіді на подяку використовують вирази білор. *Няма за што* та *На здароўе*, укр. *Нема за що* та *На здоров'я*. Причому вираз білор. *Няма за што* використовується як у відповідь на подяку за якийсь подарунок, навіть дорогий, наприклад, айфон, чи послугу (допомогу у виконанні контрольної роботи тощо). Натомість вираз білор. *На здароўе* – це відповідь на подяку за частування, наприклад, за обід або за чашку кави [Гоман].

6. Мовленнєвий етикет має у своєму арсеналі ввічливі неофіційні звернення до незнайомих людей: білор. *Пан* – до чоловіка, *Пані* – до жінки, *Панове* – до групи чоловіків. Якщо йдеться про групу людей, що складається з чоловіків та жінок, у білоруській та українській мовах спостерігається різний порядок компонентів: білор. *Панове і пані*, укр. *Пані та панове!* Білор. *Спадάρ* (ім'я) і *Спадарыня* (ім'я) мають відтінок офіційності та урочистості, тоді як для звернення до групи осіб використовують слово *Спадárства* та вирази *Шаноўнае спадárства*.

Висновки. Отже, навіть поверхневий порівняльний аналіз невеликої кількості формул мовленнєвого етикету, що закріплені в національному узусі носіїв білоруської, української, польської мов та використовуються в тотожних ситуаціях спілкування, свідчить про наявність певних розбіжностей.

Література

- Багдановіч М. Поўны збор твораў у трох тамах. Т. 3. Вершы, паэмы, пераклады, наслідаванні, чарнавыя накіды. Мінск : Выд-ва «Навука і тэхніка», 1992. 752 с.
- Гоман #1. Словы вітання, прабачэння, просьбы, падзякі. Анлайн-курс па вывучэнні беларускай мовы. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=a7SRpOGBNSM> (дата звернення: 10.04.2022).
- Гребенщикова Н. С. История русского приветствования (на восточнославянском фоне). Гродно : ГрГУ, 2004. 306 с.
- Лебединский С. И. Русский язык для иностранцев: полный курс. Russian for Foreigners: Complete Course. В 1. Минск : Научный мир, 2013. 356 с.

Ігор Загороднюк
e-mail: igor.zagorodniuk@gmail.com

Сергій Харчук
e-mail: sergubf@gmail.com

ВЕРНАКУЛЯРНІ НАЗВИ ЧУЖОРІДНИХ ВИДІВ ТВАРИН (ПРАКТИКИ СТОСОВНО ТЕРІОФАУНИ УКРАЇНИ)

Розглянуто тему зооніміки щодо чужорідних видів тварин – представників віддалених фауністичних комплексів, які потрапили різними шляхами на терени України (планомірна інтродукція, природні експансії та інвазії, втечі з культури тощо). Тема актуальна для знайомства з особливостями місцевої біоти у зв'язку з тим, що чимало таких видів є характерними для інших регіонів, а деякі з них є відомими видами-космополітами або видами, інвазії яких ведуть до помітних змін у природних комплексах багатьох інших регіонів планети. Розглянуто питання формування власних, не асоціативних назв (напр., морська свинка = кавія) таких видів, що одночасно зменшує невинновдані асоціації на біологічні особливості чи роль таких видів у складі природних угруповань. Подано перелік найбільш показових і найбільш відомих назв чужорідних видів ссавців сучасної фауни України.

Ключові слова: чужорідні види, ссавці, вернакулярні назви, контрольні списки біоти.

The topic of zoonymy in relation to alien species of animals, that is, representatives of distant faunal complexes that have appeared in Ukraine in different ways (intentional introduction, natural expansion and invasion, escape from culture, etc.), is considered. This topic is relevant for acquaintance with the specifics of the local biota because many of these species are well known from other regions, and some of them are known cosmopolitan species or species whose invasions lead to significant changes in natural complexes of many other regions of the planet. The issue of formation of proper, non-associative vernacular names (e.g. Guinea pig = cavy) of such species is considered, which, at the same time, reduces unjustified associations with biological features and role of these species within natural communities. The list of the most common and most widely known names of alien mammal species of the modern fauna of Ukraine is given.

Keywords: alien species, mammals, vernacular names, biota checklist.

Постановка проблеми. Тема чужорідних видів тварин і рослин стала однією з центральних у сучасних оцінках стану біотичного різноманіття, проблемах вивчення «біологічного забруднення» довкілля, контролю біологічних інвазій і вивченні явищ глобальних кліматичних змін. Усе це позначається на змінах складу будь-якої локальної або регіональної фауни (а так само і флори) і тому становить об'єкт особливої уваги. І увага ця приділяється не лише фахівцями й адресована не лише фахівцям – чужорідні види стають об'єктом уваги медіа, громад, соціумів, просвятін і освітян.

Важлива ця тема і в характеристиці сучасного стану природи будь-якого куточка планети, а тим паче цілих країн і природних регіонів.

На жаль, чужорідні види – це не стільки збагачення місцевої флори чи фауни, скільки ризики існування аборигенних видів і фактори «розмивання» оригінальності й унікальності місцевої біоти [Протопопова та ін.; Загороднюк 2006]. Безперечно, чужорідні види є об'єктами підвищеної уваги, що бажано враховувати і в дидактичних матеріалах, присвячених вивченню України, її природи і питань її сталого розвитку в умовах глобальних змін довкілля.

Звертаємо увагу на три ключові моменти. Ідеться тільки про чужорідних ссавців, що наявні у фауні України, при тому як у дикому стані, так і в умовах неволі (без музейних колекцій тощо). «Умови неволі» обмежені не живими колекціями всього, що є у фондах зоопарків, віваріях наукових центрів чи на пташиних ринках, а тими об'єктами, що досягли певного рівня відомості. Розглядаємо тільки українські вернакулярні назви, які стосуються групи титульних реєстрових назв, важливих для каталогів, довідників, словників, контрольних списків фауни, дидактичних матеріалів тощо.

Значущість теми. Фауна змінюється за природними законами, що пов'язано з природною динамікою екосистем, динамікою ареалів та змінами меж природних зон тощо, проте на перші місця виходить тема перевезення тварин і руйнації природних бар'єрів, а також величезні обсяги навмисних і ненавмисних інтродукцій, які зростають у катастрофічних масштабах. Унаслідок таких процесів у складі місцевої фауни кожного природного або історичного регіону з'являються нові види, раніше не невідомі для цих місць. Поведінка чужорідних видів у більшості випадків є агресивною, оскільки вони фактично позбавлені конкуренції й самі є фактором конкуренції для місцевих видів; у них немає місцевих природних хвороб і ворогів, проте самі вони можуть принести хвороби і стати ворогами аборигенів; вони претендують на всі ресурси, включно з трофікою і простором, що обмежує життєздатність популяцій аборигенів. Прикладів цього чимало: «американська норка» проти європейської, ондатра проти щура водяного тощо. Проте навіть існування

чужорідців в обмежених просторах (у культурі, зоопарках, лабораторіях, звірофермах тощо) рано чи пізно завершується втечами з культури і формуванням синантропних, а за сприятливих умов і природних популяцій, здатних до існування без опіки людини, тобто шляхом натуралізації [Загороднюк 2006].

Такі процеси ведуть до появи нових видів, проте часто не нових назв. Будь-який опис складу фауни і знахідок тих чи інших видів є, по суті, переліком номінальних видів, серед яких рано чи пізно з'являються й неологізми, якими позначають нові для місцевої чи регіональної фауни види. Практика просвітництва й опису біорізноманіття показує, що назва цікавить будь-кого (дослідника, аматора, просвітянина, ньюзмейкера тощо) більше і швидше за будь-які інші деталі, у тому числі такі, як походження, рівень хижацтва, сезонність розмноження, тривалість сну та ін. Тому формування назв – це першочергова атрибуція інформації, її концентрований вираз, об'єктивізація, формування самостійного статусу, зокрема в інформаційному полі.

Закономірності і засади. Формування власних, не асоціативних назв (напр., мускусний пацюк = ондатра) чужорідних видів, окрім формування специфічного для них набору характеристик, що асоціюються з назвою, зменшує невиправдані асоціації на роль таких видів у складі природних угруповань з видами аборигенної фауни (напр., мускусний пацюк = ондатра – зовсім не пацюк, і її роль у природних комплексах зовсім інша).

Нами попередньо проаналізовано низку закономірностей формування назв як неологізмів, зокрема й запозичень з латини або місцевих назв, що стосується загальних засад ономастики [Загороднюк, Харчук 2017]. Проте важливо окреслити методологічні принципи називництва чужорідних видів у складі фауни України [див. також : Маркевич, Татарко; Карабута; Куйбіда; Фесенко].

По-перше, практика надання назв на основі асоціацій з відомими тваринами є типовою, проявляється при першому знайомстві з невідомими

видами. Така практика домінує в багатьох мовах, зокрема в англійській (а слідом і в інших) для називання австралійських або африканських ссавців, не відомих у фауні Європи. Прикладами є назви «сумчастий вовк», «сумчастий борсук» тощо. Однак тепер навіть австралійці намагаються уникати асоціацій, оскільки таксони мають власну історію, зокрема як номінальні види з власними місцевими назвами [Blair, Collins], які нерідко виявляються зручними (насамперед милозвучними) для вжитку в інших мовах. У наших практиках до сьогодні багато які назви містять невиправдані асоціації: «енотоподібний собака», який і не собака, і не енотоподібний, «кожанковидний нетопир», який і не нетопир, і не кожанковидний (та й ще варто розібратися, що таке «кожанок», а в попередньому випадку й що таке «енот»).

По-друге, є потреби в неологізмах як найлегших для засвоєння нових термінах («ондатра» замість «мускусна крися», «нутрія» замість «болотяний бобер», «кавія» замість «морська свинка» тощо). Інколи асоціативні назви починають позначати цілі класи понять (напр., «щур» як назва більшості чужорідних гризунів, явно більших за мишей). Проте часто питання просто вирішується запозиченнями або з інших вернакулярних назв, зокрема з мов тубільців, або як похідні назви, або як повні кальки з наукових назв (тобто поданих латиною чи латинізованих).

По-третє, для позначення чужорідних видів є можливість формування неологізмів через модифікування відомих назв через форманти (їжак / їжатець; миша / мишак / мишка; коза / козиця; вовк / вовчок; хом'як / хом'ячок). Спостерігається також залучення маловідомих і невжиткових синонімів для позначення інших таксонів з подібним способом життя або подібних за морфологією (кріт / кртиця / кртець, олень / оленець).

Інформація про чужорідні види є легко зрозумілою і широко доступною як для місцевого населення, так і для іноземців, оскільки такі види часто є об'єктами експонування в зоопарках та посиленої уваги медійників, нерідко є героями серіалів, маскотами тощо [Загороднюк 2021]. Прикладами цього є пацюки як космополіти, візони як «замінники» (вікаріати) колись бажаних

всюди норок (і норкових шуб), а тепер ще й жертви коронавірусних епідемій на звірофермах, ракуни як успішні інвайдери і забави заможних людей тощо.

Контрольний список (checklist). Послідовно розглянемо три позиції: межі й структуру списку, перелік видів дикої та синантропної фауни (види, що формують вільні популяції, тобто існують без прямої підтримки з боку людей), зоопаркова та свійська компоненти (види, що існують завдяки спеціальній увазі з боку людей); наведено по 12 видів у кожному переліку.

Межі й структура списку. Прийнято таку схему наведення назв. Назви подано за абеткою; у квадратні дужки взято необов'язкові частини назв (напр., означення для монотипних родів або родові назви для видових назв-іменників); у фігурних дужках подано асоціативні або загалом альтернативні вернакулярні назви, які часом використовують або використовувалися раніше; круглі дужки використано для реєстрової наукової та англійської назв; реєстрова наукова назва подається за авторським оглядом 2012 р. [Загороднюк, Ємельянов] з уточненнями за працею 2020 р. [Загороднюк, Харчук 2020], англійська назва – за англійською вікіпедією.

Зауваги: 1) дається тільки одна назва кожної групи; 2) списки неповні з зоологічної точки зору, а зразкові; вони включають найбільш примітну частину видового різноманіття; 3) порядок слів у біномені має значення, в асоціативних назвах означення ставлять у препозиції до родової назви.

Види дикої та синантропної фауни. Приклади (12): • Баран муфлон – {муфлон} – (*Ovis musimon [gmelini]*) – Mouflon; • Візон [річковий] – {американська норка} – (*Neogale vison [Neovison vison]*) – American mink; • Снот [уссурійський] – {снотовий собака} – (*Nyctereutes procyonoides*) – Raccoon dog; • Кріль європейський – {кріль дикий} – (*Oryctolagus cuniculus*) – European Rabbit; • Лань – {данієль} – (*Dama dama*) – European fallow deer; • Миша хатня – {миша звичайна} – (*Mus musculus*) – House mouse; • Нутрія [болотяна] – {болотяний бобер} – (*Myocastor coypus*) – Nutria or Coypu; • Олень японський – {олень плямистий} – (*Cervus nippon*) – Sika deer or Japanese deer; • Ондатра [мускусна] – {мускусний пацюк} – (*Ondatra zibethicus*) – Muskrat; • Пацюк

мандрівний – {пацюк сірий} – (*Rattus norvegicus*) – Brown rat; • Пацюк чорний – {пацюк корабельний} – (*Rattus rattus*) – Black rat; • Ракун [північний] – {снот північний, полоскун} – (*Procyon lotor*) – Raccoon.

Загалом список чужорідних видів (а в деяких випадках і підвидів) ссавців, відомих у складі дикої чи умовно дикої (напіввільне утримання тощо) фауни, значно більший і сягає приблизно тридцять таксонів. Серед них – бізон, муфлон, телеутка; на «підході» – ракун, аксис та ін. Деякі види, що фактично є чужорідними для сучасної фауни України, по суті, відновлюють свої колишні ареали; серед них – шакал (*Canis aureus*).

Помітну частку серед чужорідних видів посідають інтродуценти, тобто штучно привнесені (вселені) людиною види. Не всі інтродукції були вдалимими (напр., скусни не прижилися). Частина видів, навпаки, успішно натуралізувалися (напр., ондатра, візон, снот), інші фактично живуть завдяки підтримці людини (нутрія, кріль, муфлон). Два види належать до давніх вселенців (миша хатня й пацюк мандрівний), кілька видів продемонстрували успішні експансії в минулому (напр., строкатка степова) чи демонструють їх тепер (шакал, нетопир білосмугий).

Зоопаркова та свійська компоненти. Приклади (12): • Акоміс – {голчаста миша} – (*Acomys*) – Spiny mouse; • Буйвіл індійський – {буйвіл водяний} – (*Bubalus bubalis*) – Water Buffalo; • Верблюд бактріан – {вельблуд, бактріан} – (*Camelus bactrianus*) – Bactrian camel; • Валабі – {«малі» кенгуру} – (*Wallabia*) – Wallaby; • Дегу звичайний – {чагарниковий щур} – (*Octodon degus*) – Common degu; • Зебра саванна – {зебра бурчелова, квага} – (*Equus quagga*) – Plains zebra; • Їжатець індійський – {дикообраз} – (*Hystrix indica*) – Crested porcupine; • Кавія свійська – {морська свинка} – (*Cavia porcellus*) – Domestic Guinea Pig; • Пардус – {пантера плямиста, пард, леопард [non *Leopardus*]} – (*Panthera pardus*) – Leopard; • Пес свійський – {собака свійський} – (*Canis familiaris*) – Dog; • Хом'як сирійський – {сирійський хом'ячок} – (*Mesocricetus auratus*) – Golden hamster; • Шиншила звичайна – {шиншила мала, довгохвоста} – (*Chinchilla lanigera*) – Long-tailed chinchilla.

Досить частими й дуже впізнаваними зоопарковими тваринами є великі хижі, надто тигр і лев. Назва «тигр» (en: tiger) походить від латинської назви *tigris*, яка є запозиченням з грецької *τίγρις*; грецька ж назва не має однозначної етимології, припускається перське походження слова. Назва «лев» (en: lion) подібно походить спочатку від латинської *leō*, яка є запозиченням з грецької *λέων*; грецька ж назва сягає семітських мов.

Часто в зоопарках тримають австралійських тварин валабі (en: wallaby), якими позначають переважно дрібних кенгуру, а в сучасній українській зоологічній номенклатурі – монотипний рід *Wallabia* з видом *Wallabia bicolor* [Загороднюк, Харчук 2017] (на Британських островах вільно мешкають валабі виду *Macropus rufogriseus* – див.: English, Caravaggi). Назва валабі – це запозичення з мови австралійських аборигенів. У великих зоопарках мають бути такі великі рослиноїдні тварини, як жирафа (en: giraffe), верблюд (en: camel) і зебра (en: zebra). Назва «жирафа» є запозиченням через посередництво італійської чи французької мови, походить від арабського *zarāfah*. Так само назви camel і «верблюд» також, зрештою, семітського походження. Назва «зебра» через посередництво французької й португальської, імовірно, потрапила з африканських мов.

Післямова. Роль чужорідних тварин у житті локальних людських спільнот і функціонуванні природних екосистем росте й надалі зростатиме. Відповідно, їх значення в розвитку наших знань про біотичне різноманіття, розширенні знань у суміжних галузях науки, культури, освіти, природоохорони й природокористування закономірно ставатиме все більшим. Очевидно, що початковим знанням є не тільки наявність видів (популяцій, особин), але й система назв на їх позначення. Зооніміка в найширшому розумінні природничих знань (коли йдеться не про клички тварин, а про назви таксонів) стає засобом формування, закріплення, стабілізації знань, прив'язки всього комплексу ознак і особливостей тих чи інших видів до назв, які містять не лише і не тільки первинну інформацію на рівні їхньої етимології, але й суттєві конотаційні навантаження, сенси, комплекси біологічних особливостей.

Автори дякують своїм колегам і редакторам за важливі корекції тексту, зокрема Золтану Баркасі (Національний науково-природничий музей НАН України, Київ) та Ганні Межжеріній (Інститут міжнародного співробітництва та освіти Національного авіаційного університету, Київ).

Література

- Загороднюк І. Адвентивна теріофауна України і значення інвазій в історичних змінах фауни та угруповань. *Фауна в антропогенному середовищі* / Нац. наук.-природничий музей НАН України. Луганськ, 2006. С. 18–47. (Праці Теріологічної школи; Вип. 8).
- Загороднюк І. Зоолексеми в системі візитних карток України. *Світові виміри освітніх тенденцій* : зб. наук. пр. / за заг. ред. Г. В. Межжеріної, О. Ю. Корчук ; Ін-т міжнар. співробітн. та освіти. Нац. авіац. ун-т. Київ, 2021. С. 122–126. URL: <http://imco.nau.edu.ua/> (дата звернення: 05.05.2022).
- Загороднюк І. В., Смельянов І. Г. Таксономія і номенклатура ссавців України. *Вісник Національного науково-природничого музею*. 2012. Т. 10. С. 5–30.
- Загороднюк І. В., Харчук С. В. Українська зооніміка та взаємний вплив наукових і вернакулярних назв ссавців. *Вісник Національного науково-природничого музею*. 2017. Т. 15. С. 37–66. URL: <http://doi.org/10.15407/vnm.2017.15.037> (дата звернення: 10.04.2022).
- Загороднюк І. В., Харчук С. В. Список ссавців України 2020: доповнення та уточнення. *Theriologia Ukrainica*. 2020. Т. 20. С. 10–28.
- Карабута О. П. Морфемна будова зооназв. *Південний архів*. Філолог. науки : зб. наук. пр. Херсон, 2003. Вип. 21. С. 63–67.
- Куйбіда В. В. Становлення, еволюція міфофауни та її взаємозв'язки із зоологічною термінологією. *Історія науки і біографістика* [Електронне видання]. 2012. № 3. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2012-3/index.html> (дата звернення: 07.03.2022).
- Маркевич О. П., Татарко К. І. Російсько-українсько-латинський зоологічний словник: термінологія і номенклатура. Київ : Наук. думка, 1983. 412 с.
- Протопопова В. В., Мосякін С. Л., Шевера М. В. Фітоінвазії в Україні як загроза біорізноманіттю: сучасний стан, завдання на майбутнє. Київ : Ін-т ботан. ім. М. Г. Холодного НАН України, 2002. 32 с.
- Фесенко Г. В. Формування складу назв родів і видів птахів світу в українській лексиці. *Наукові записки Державного природознавчого музею*. 2013. Вип. 29. С. 203–213.
- Blair D., Collins P. (eds). *English in Australia*. John Benjamins Publishing, 2001. 366 p.
- English H. M., Caravaggi A. Where's wallaby? Using public records and media reports to describe the status of red-necked wallabies in Britain. *Ecology and Evolution*. 2020. Vol. 10 (23). P. 12949–12959.

Віктор Бріцин
e-mail: vmbritsyn@ukr.net

КОНЦЕПЦІЯ МОДАЛЬНОСТІ ШАРЛЯ БАЛЛІ І СУЧАСНЕ МОВОЗНАВСТВО

У статті проаналізовано роль Шарля Баллі у формуванні сучасних підходів до опису категорії модальності, показано можливості антропоцентричного погляду на цю категорію.

Ключові слова: категорія модальності, Шарль Баллі.

The article analyzes the role of Charles Balli in the formation of modern approaches to the description of the category of modality, shows the possibility of an anthropocentric view at this category.

Keywords: category of modality, Charles Balli.

Постановка проблеми. Філософ, культуролог, літературознавець і лінгвіст М. Н. Епштейн, який опублікував серію фундаментальних праць з філософії модальностей, справедливо зауважив: «Модальність – одна з найзагадковіших категорій мови й мислення» [Епштейн : 220]. Така оцінка повною мірою справедлива й стосовно інтерпретації категорії модальності в мовознавстві, де термін модальність набув вражаючої багатозначності. Як зазначав О. В. Бондарко, «у практиці лінгвістичних досліджень межі вживання терміна «модальність» втратили свою визначеність. Тракткування модальності в сучасній лінгвістиці надзвичайно широке, до того ж важко знайти двох авторів, які б розуміли модальність однаково» [Теория функциональной... : 67]. Це актуалізує аналіз поглядів на модальність з позицій відбиття в них різних лінгвістичних парадигм в описі речення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Л. А. Бірюлін і О. Є. Корді наводять шість основних типів мовних явищ, які в лінгвістичній літературі відносять до модальності:

I. Оцінка мовцем змісту висловлювання з точки зору реальності / нереальності (гіпотетичності тощо), виражена за допомогою форм способу і часу дієслова, а також деяких сполучників, часток та інших елементів структури речення.

II. Виражена модальними дієсловами та іншими модальними словами оцінка позначуваної у висловленні ситуації з точки зору її можливості, необхідності чи бажаності.

III. Оцінка мовцем ступеня його впевненості у достовірності повідомлюваного.

IV. Цільова настанова мовця або комунікативна функція висловлювання.

V. Значення ствердження / заперечення <...>

VI. Емоційна та якісна оцінка змісту висловлювання» [Теория функциональной...: 67–68].

Наведений перелік типів мовних явищ, які в науковій літературі можуть одержувати статус засобів вираження модальності, безумовно, не можна вважати повним чи завершеним. Деякі з наведених типів демонструють незначну належність до опису речення як основної одиниці синтаксису. Це, зокрема, стосується другого з виділених типів – застосування модальних дієслів та інших модальних слів для оцінки позначуваної у висловленні ситуації з точки зору її можливості, необхідності чи бажаності. Це явище, що не є облігаторною ознакою речення, часто називають лексичною модальністю або ж модальністю внутрішньо-синтаксичною.

Таке ж периферійне місце належить й емоційній та якісній оцінці змісту висловлювання. Ці характеристики, хоч і включаються спорадично до кола засобів вираження модальності, проте не належать до обов'язкових ознак речення і лише з великою умовністю можуть бути включені до сфери модальності. Унікальними є також випадки віднесення до модальності значення ствердження / заперечення; включення ствердження й заперечення до складу модальності зустрічаємо, наприклад, у праці В. Г. Адмоні [Адмоні : 164].

Відзначаючи лише дотичність певних мовних фактів до категорії модальності, не можна не побачити в наведеному описі базових поглядів на категорію синтаксичної модальності й помітної лакуни – виділення праць, які продовжують концепцію Шарля Баллі. О. В. Бондарко, характеризуючи історію вивчення модальності, зазначав: «Якщо в радянському мовознавстві основоположником найрозповсюдженішої концепції модальності був В. В. Виноградов, то в західноєвропейській лінгвістиці ця роль належить Ш. Баллі» [Теория функциональной... : 69]. Важливість згадки про концепцію Шарля Баллі зумовлена й тим, що вона знайшла своє відбиття в україністиці й русистиці, зокрема, у теоретичних підходах до опису модальності О. С. Мельничука, Т. Б. Алісової. Погляди Шарля Баллі на модальність, як буде

показано далі, актуальні й для формування нових інтерпретацій цієї категорії, пов'язаних із антропоцентричним описом мови.

У лінгвістичному спадку Шарля Баллі концепція модальності виконує надзвичайно велику роль, вона виступає складником розробленої ним загальної теорії висловлювання, своєрідним містком між сосюрівською інтелектуалізованою граматиною мови і граматиною мовлення. Вихідним положенням для цього об'єднання стало спостереження вченого, що в реченні як одиниці мовлення наявна інформація не лише про зміст повідомлюваного, а й про психічні процеси, які супроводжують мовленнєву діяльність. Він зазначає: «Експліцитне речення складається, <...> з двох частин: одна з них буде корелятивною процесу, що утворює уявлення (наприклад, «дош», «одужання»); за прикладом логіків ми називатимемо її диктумом. Друга містить головну частину речення, без якої взагалі не може бути речення, а саме вираження модальності, корелятивної операції, що здійснюється мислячим суб'єктом. Логічним й аналітичним вираженням модальності служить модальне дієслово (напр., думати, радіти, бажати), а його суб'єктом – модальний суб'єкт; обидва разом утворюють модус, що доповнює диктум» [Баллі : 44]. Модус для Шарля Баллі, і це треба підкреслити, є тим, що доповнює зміст диктуму. У визначенні, вміщеному в монографію «Загальна лінгвістика й питання французької мови», читаємо: «Модальність – це душа речення; як і думка, вона утворюється в основному в результаті активної операції мовця» [Баллі : 44]. Отже, для Шарля Баллі процес створення речення полягає в здійсненні певної психічної операції мовця над диктумом. Така інтерпретація шляху створення речення цілком співзвучна з поглядами Фердинанда де Соссюра на роль мовної системи. Вона дозволяє показати примат мови над мовленням, довести наявність процесу перетворення деяких мовних конструкцій у речення шляхом приписування їм характеристик, які відбивають розумову діяльність мислячого суб'єкта.

Поширення в мовознавстві думки Шарля Баллі, що створення речення – це здійснення певної психічної операції мовця над диктумом, мало свої

наслідки. У його послідовників описи модальності переважно тяжіють до вивчення інвентаря мовних засобів, які модифікують диктум.

Показовим прикладом втілення поглядів Шарля Баллі в опис структури мови є праці О. С. Мельничука. Паралелі між концепціями модальності Шарля Баллі й О. С. Мельничука чисельні й різноманітні. Перш за все впадає в око спільне розуміння об'єкта опису модальних відношень. Ним є речення як одиниця мовлення. О. С. Мельничук підкреслює, що ця форма вираження думки виступає не прямим відбиттям дійсності, а є реакцією мовця на дійсність: «Модальне оформлення речення безпосередньо відображає залежний від точки зору суб'єкта мовлення (мовця) конкретний характер співвіднесеності основного змісту речення, тобто позначуваної реченням думки чи іншого акту свідомості, з відображуваним чи зображуваним у цьому змісті моментом дійсності» [Мельничук : 49].

Співзвучність між концепціями Шарля Баллі й О. С. Мельничука спостерігаємо також у тому, як вони бачать місце модальних значень у семантичній структурі речення. Як було показано вище, Шарль Баллі виділяє в структурі речення дві частини: експліцитно чи імпліцитно представлений модус, пов'язаний з передачею модальних значень, і диктум. О. С. Мельничук вдається до виділення в структурі речень зовнішньо-синтаксичних і внутрішньо-синтаксичних відношень [Сучасна українська... : 17–18.]. Подібність підходів до представлення структури речення зумовлює появу в концепціях Шарля Баллі й О. С. Мельничука дуже важливого положення про облігаторність модальності для реалізації феномену речення.

Відзначаючи спільне в тлумаченні модальності, не можна не помітити й деяких розходжень між теоретичними побудовами Шарля Баллі й О. С. Мельничука. Описуючи модальність, О. С. Мельничук насамперед зосереджений на виявленні системи відношень зовнішньо-синтаксичної сфери речення до дійсності. Формальними ознаками для розрізнення типів модальних значень у концепції О. С. Мельничука виступають форми способу дієслова-присудка чи дієслівного головного члена односкладного речення, спеціальні

частки та інтонація речення: «Для вираження семи модальних значень речення використовується три форми способу дієслова: дійсний спосіб – для розповідного, питального, гіпотетичного і переповідного речень, умовний – для умовного і бажального речення і наказовий – для спонукального речення» [Сучасна українська... : 20–21].

Розгляд концепції О. С. Мельничука показує, що вона дозволяє побудувати широку модальну парадигму речення, включивши сюди й окремі протиставлення речень за метою висловлювання, а також об'єднати в єдине ціле те, що зазвичай поділяють на об'єктивну й суб'єктивну модальність, містить вона і переповідну модальність, незважаючи на те, що остання не має в українській мові відповідного дієслівного способу.

Таким чином, О. С. Мельничук, як і Шарль Баллі, хоча й розглядає модальність як необхідний атрибут речення-одиниці мовлення, опис цієї категорії здійснює з позицій мовної системи, враховуючи лише ті диференційні формальні ознаки в модальному протиставленні речень, які мають постійний, системний характер. Такий мовноцентричний підхід у пізнанні модальності неповно відповідає онтології цієї категорії, яка, як показав Шарль Баллі, є відбиттям у мовній діяльності ментально-чуттєвого світу мовця, його індивідуальних реакцій на дійсність.

Зазначена неповнота опису зумовлена не лише обмеженнями завдань, властивих мовноцентричній парадигмі. Вона впливає і з недостатньої обґрунтованості вихідної тези концепції Шарля Баллі, яка не відбиває реальної природи мовної діяльності: мовець у своїй мовній діяльності не модифікує диктум. Навпаки, він відбирає ту чи ту форму диктуму відповідно до форми своєї психічної діяльності, до типу закінченої думки, яку він виражає в реченні. Модальність для мовця не його модусна операція над диктумом, а вибір форми диктуму відповідно до типу модусу, до типу висловлюваної думки. Наприклад, згадуючи про щось, мовець використає форму минулого часу, а не теперішнього чи майбутнього. Він скаже *Я пам'ятаю, що хлопчик співав* і не скаже **Я пам'ятаю, що хлопчик співає / заспіває*. Відбиваючи наші реальні

перцептивні відчуття, тобто думку про актуальну перцепцію, ми обираємо форми теперішнього часу, а не минулого чи майбутнього: *Я бачу, що хлопчик іде* = *Хлопчик іде*. Виражаючи ж наказ, ми використаємо форму наказового способу або ж вдаємося до складного речення: *Снівай; Я хочу, щоб ти снівав* і не застосуємо речення з присудком минулого часу: **Снівав*. Модус для мовця – це тип, різновид його думки чи волі, а диктум виступає засобом вираження змісту цих психічних рухів мовця.

Такий погляд на модальність речення багато в чому суміжний з концепцією Шарля Баллі, який ґрунтувався саме на ідеї провідної ролі мовця у формуванні речення. Однак якщо опис модальності у Шарля Баллі та його прихильників пішов у рамках мовноцентричної парадигми, то щойно описаний погляд на модальність лежить у руслі антропоцентричної парадигми.

Висновки. Антропоцентричний підхід до опису модальності, який ми позначили як когнітивна теорія модальності [Бріцин, Мозгунов; Брицын], спрямований на вивчення мовної діяльності мовця, на опис диктального оформлення різновидів його думок. Це можливо зробити, залучаючи не лише факти мовного рівня, для нього виявляється важливим і конкретний зміст речення, а в деяких випадках і контекст. Саме таке розширення бази опису відкриває нові можливості у висвітленні модальності, знімає ряд протиріч мовноцентричних теорій. Когнітивна теорія модальності показує здатність до міждисциплінарного використання, вона має значення не лише для лінгвістики, але й для літературознавства, зокрема в дослідженні сприйняття художніх творів, генези літературних жанрів, у формуванні типології стилів і літературних течій, у вивченні тропів, властивих художньому твору тощо. Когнітивна інтерпретація модальності буде цікавою й для філософів і психологів для розкриття сучасних процесів віртуалізації буття.

Література

- Адмоні В. Г. Введение в синтаксис современного немецкого языка. Москва : Изд-во лит-ры на иностр. языках, 1955. 392 с.
- Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва : Изд-во иностр. лит-ры, 1955. 416 с.

- Брицын В. М. Модальная организация лирики Марины Цветаевой. *Лингвистика XXI века* : сб. научных статей к 65-летию юбилею В. А. Масловой. Москва : Флинта, Наука, 2014. С. 69–77.
- Бріцин В. М., Мозгунов В. В. Когнітивна теорія модальності та її інтерпретаційний потенціал у східнослов'янському художньому дискурсі. *Слов'янські обрії* : зб. наук. пр. / НАН України, Укр. ком. славістів, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Вип. 6. Ч. 1 : Мовознавство : доп. XV Міжнар. з'їзду славістів (м. Мінськ, 2013 р.). Київ : [б.в.], 2013. С. 301–324.
- Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення. Київ : Наук. думка, 1966. 324 с.
- Сучасна українська літературна мова. Синтаксис. Київ : Наук. думка, 1972. 511 с.
- Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность / отв ред. А. В. Бондарко. Ленинград : Наука, 1990. 263 с.
- Эпштейн Михаил. Философия возможного. Модальности в мышлении и культуре. Санкт-Петербург : Алетеия, 2001. 336 с. (Серия «Тела мысли»).

ВЕКТОР МЕТОДИЧНИХ ІННОВАЦІЙ

Тетяна Довгодько

e-mail: tetiana.dovhodko@npp.nau.edu.ua

Олена Корчук

e-mail: olena.korchuk@npp.nau.edu.ua

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ПРОПЕДЕВТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН ЯК ПРЕДСТАВНИКІВ «МЕРЕЖЕВОГО ПОКОЛІННЯ»

У статті розглянуто особливості мережевого покоління, представниками якого є слухачі підготовчого відділення Національного авіаційного університету. Запропоновано рекомендації щодо оптимізації процесу довузівської підготовки іноземних громадян.

Ключові слова: мережеве покоління, пропедевтична підготовка, навчальний процес, іноземні громадяни.

The article considers the features of the network generation, which is represented by students of the preparatory department of the National Aviation University. Recommendations for optimizing the process of pre-university training of foreign citizens are offered.

Keywords: network generation, propaedeutic training, educational process, foreign citizens.

Постановка проблеми. Процес підготовки іноземних громадян до вступу в українські заклади вищої освіти має певні особливості, труднощі і завдання, а саме: адаптація іноземних слухачів до іншомовного соціокультурного середовища; оволодіння ними українською мовою як мовою навчання, міжкультурної та етнічної взаємодії; забезпечення якісної підготовки із загальнонаукових дисциплін як складової розвитку особистості [Корчук : 82]. У Національному авіаційному університеті створені і успішно впроваджуються в навчальний процес інноваційні методики і навчально-методичні комплекси для викладання мови та природничих дисциплін іноземним слухачам підготовчого відділення [Пошук нових форм... : 88]. Але сьогоднішня відкриває перед нами нові реалії, що неможливо не враховувати в педагогічній, освітянській практиці: нашими учнями є представники так званого мережевого покоління («покоління Z»), які мають свої характерні ознаки [Довгодько : 51] і потребують трансформації стилю навчання.

Мета. Визначення особливостей і характерних рис ціннісної свідомості мережевого покоління та розробка рекомендацій щодо вдосконалення процесу довузівської підготовки іноземних громадян.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найчастіше культурологи та демографи називають 1991 р. роком народження покоління центеніалів, інші науковці пропонують вважати точкою відліку існування «зетів» 2001 рік. Перша дата відповідає часу створення всесвітньої мережі Інтернет, друга – входженню Інтернету в повсякденне життя. В Японії роками народження покоління центеніалів вважають 1985–1992 рр., оскільки рівень технологічного прогресу в Японії був вищим, ніж в інших країнах постіндустріального типу розвитку [Покоління Z]. В Україні цей період настав пізніше і починається з 2004 року. Це означає, що в Україні до покоління «зумерів» належать діти та підлітки приблизно до 14 років. Саме тому трансформацію освітніх парадигм треба починати зі сфери середньої освіти. Слухачі ж підготовчого відділення у своїй більшості є представниками іноземних країн, в яких роками народження центеніалів вважають 1996–2010 рр. У багатьох із них спостерігаємо ознаки, характерні для дітей зазначеного покоління: залежність від Інтернету і соціальних мереж; фрагментарність образного мислення; зосередження на короткострокових цілях; нетерплячість; віртуальний світ на першому плані; кліпове мислення. Здібності центеніалів відзначаються багатозадачністю. Центеніали виконують декілька справ одразу, але довго не концентруються на певній задачі, запам'ятовують лише ту частину інформації, яка, на їх погляд, має практичне значення. Не вміючи зосереджуватися, слухачі не здатні обробляти інформацію, зберігати її в пам'яті, а значить, не зможуть інтерпретувати, аналізувати, синтезувати і формувати думку щодо навчального матеріалу. У той же час вони вміють дуже швидко відшукувати потрібні їм дані, слідкують за інноваціями і намагаються бути конкурентоспроможними.

Зважаючи на особливості сучасної молоді, настав час змінювати підхід до процесу викладання. За версією аналітиків McCrindle Research, є три основні тренди, які доцільно впроваджувати в навчальний процес:

- *навчання протягом усього життя*. Викладач має надихати учнів навчатися все життя, розвивати підприємницькі здібності, створювати навчальні завдання, які знайдуть реальне застосування. Майбутні студенти – справжні шукачі рішень, що допоможуть у будь-якій професії: від диспетчера дронів до розробника комп’ютерних програм;

- *адаптивне мислення*. При появі нових професій зазначеному поколінню необхідно пов’язувати знання з різних сфер і мислити системно. Треба навчитися швидко засвоювати нову інформацію. Для цього можна замість читання підручника запропонувати іноземним слухачам поміркувати над глобальними проблемами, отримуючи інформацію з підкастів, відео і аналітичних статей;

- *спільне навчання*. Оскільки покоління «зетів» звикло до навчання в соціальному середовищі, варто використовувати технології, які базуються на соціальних інструментах і колобораціях. Наприклад, ефективною видається організація роботи над груповими проєктами. Необхідно пам’ятати, що для сучасного учня, на думку професора Джозефа Ауна, автора книги «Robot-Proof: Higher Education in the Age of Artificial Intelligence», важливими є знання математики, програмування, базових принципів інженерії, а також уміння критично мислити і творчо підходити до процесу навчання.

Як показує наш досвід, представники мережевого покоління виявляються більш пасивними, губляться у контенті, безлічі пошуковиків, не вміють розпізнати фейкову інформацію.

Враховуючи все вище зазначене, пропонуємо рекомендації щодо оптимізації процесу довузівської підготовки іноземних слухачів.

1. Необхідно структурувати навчальний процес і доводити до відома слухачів детальну програму з кожної навчальної дисципліни.

2. Намагатися забезпечити «зворотній зв’язок», якомога частіше повідомляти слухачам про їхні успіхи в опануванні навчальним матеріалом, за необхідності аргументовано критикувати і направляти їх.

3. Навчальний час використовувати більш динамічно, частіше змінювати вид діяльності. Доцільно надавати інформацію у форматі діджитал-інфографіки, додавати на заняттях відео.

4. Змінити спосіб викладання: викладач має бути мудрим керівником, а не тим, хто «знає все».

5. Ставити перед слухачами зрозумілі й реальні цілі, оскільки слухачі мають розуміти і знати, що саме від них вимагається. Коли завдання відповідають інтересам студентів, вони здатні помітно довше утримувати увагу.

6. Частіше надавати студентам можливість висловлювати свою думку і демонструвати знання.

7. Застосовувати «змішаний підхід» під час організації навчального процесу, що дозволить забезпечити швидкий доступ до необхідної інформації. Використання різноманітних платформ (Google Classroom тощо) дозволяє зберігати і надавати матеріали і підручники в цифровому форматі, виконувати завдання в індивідуальному темпі, переглядати й осмислювати вивчений матеріал.

8. Скоротити та візуалізувати інформацію. Текстові матеріали повинні бути простими для розуміння, структура тексту має відповідати його змісту, а ключові моменти бажано виділяти візуально.

Висновки. Отже, трансформація системи університетської освіти є неминучою. Але запорукою успіху в цьому є насамперед здатність педагогів уникати конфлікту поколінь і навчитися враховувати особливості мережевого покоління під час організації навчального процесу. Варто розуміти, що це покоління буде використовувати в звичайному житті нанотехнології, тривимірний друк і безпілотні автомобілі. Вони легко опановують технології і не уявляють світ без діджитал-інструментів. Тому важливо не тільки передати їм теоретичні знання, а й навчити пізнавати світ. Гадаємо, у найближчому майбутньому цінуватиметься не те, що люди вже знають, а те, що нового вони зможуть дізнатися і застосувати в різних сферах життя.

Література

Довгодько Т. І., Драпогуз В. П., Корчук О. Ю. Ціннісний світ покоління Z. *Неперервна педагогічна освіта XXI століття* : зб. матер. XIX Міжнар. педагог.-мистец. читання пам'яті проф. О. П. Рудницької : Вип. 5 (17). Київ, 2022. С. 50–52.

Корчук О. Ю. Оптимізація довузівської підготовки з фізики іноземних слухачів авіаційного університету. *Молодь і ринок*. 2016. № 3 (134). С. 82–87.

Покоління Z. Проблема визначення дат покоління.

URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Покоління_Z (дата звернення: 21.05.2022).

Пошук нових форм і методів навчання іноземних слухачів на підготовчому відділенні / С. Ю. Грицай, О. Ю. Корчук, В. В. Тимохін, О. Р. Шевченко. *Актуальні питання організації навчання іноземних студентів в Україні* : матеріали V Міжнар. наук.-метод. конф., 14–16 жовтня 2020 р. Тернопіль, 2020. С. 87–90.

Світлана Дербя

e-mail: derbasv@gmail.com

АКУЛЬТУРАЦІЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ В НАВЧАЛЬНО-НАУКОВОМУ ІНСТИТУТІ ФІЛОЛОГІЇ

Автор розмежовує три поняття: соціалізацію, інкультурацію та акультурацію. Розглядає шляхи та результати акультурації іноземних студентів кафедри української та російської мов як іноземних.

Ключові слова: українська мова як іноземна, культура, акультурація, джерела.

The author distinguishes three concepts: socialization, inculturation and acculturation. Examines how the acculturation of foreign students of the Department of Ukrainian and Russian languages as foreign languages and its results took place.

Keywords: Ukrainian as a foreign language, culture, acculturation, sources.

Постановка проблеми. У сучасних умовах увесь світ дуже уважно спостерігає за подіями, які відбуваються в Україні. Насамперед хочемо уточнити, що цей текст був написаний у кінці березня 2022 року. Раніше мало хто міг показати на мапі світу Україну, а тепер про неї говорить цілий світ, люди знають, де знаходиться Київ, Харків, Маріуполь та інші міста.

У Київському національному університеті імені Тараса Шевченка в Навчально-науковому інституті філології на кафедрі української та російської мов як іноземних з 1978 року навчають іноземних громадян з усього світу. Так, нині на кафедрі навчаються громадяни з Туреччини, Китаю, Кореї, Японії, Туркменістану, США, Словаччини, Ірану, Узбекистану, Великої Британії та інших країн. Викладачі кафедри не лише навчають студентів, але й

допомагають їм адаптуватися, при звичаїтис я до нового життя, ознайомлюють здобувачів з історією та культурою України.

Ста вимо за мету з'ясувати, яким чином відбувається акультурація іноземних студентів та які її наслідки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім варто з'ясувати, що ж таке акультурація. Перш ніж розглядати акультурацію, необхідно з'ясувати відмінності між такими дуже близькими за своїм змістом поняттями, як соціалізація й інкультурація. Соціалізація – навчання людини жити в сучасному суспільстві [Найдорф]. У процесі соціалізації формується особистість [Данилюк; Курапов : 47].

Інкультурація – процес освоєння людиною властивого культурі світобачення і поведінки, унаслідок чого формується його когнітивна, емоційна і поведінкова схожість з членами даної культури і відмінність від членів інших культур. Процес інкультурації починається з моменту народження – з придбанням дитиною перших навичок і освоєння мови та відбувається без спеціального навчання на основі накопичення власного досвіду. Кінцевий результат процесу інкультурації – людина, компетентна в мові, ритуалах, цінностях своєї культури [Попович : 5]. У процесі інкультурації формується представник певної етнокультурної спільноти [Данилюк; Курапов : 47]. Що ж таке акультурація? Це ознайомлення людини з основами іншої етнокультурної спільноти. Так, іноземні студенти переймають норми, цінності й традиції української культури. Ми впевнено можемо говорити, що студенти-іноземці не просто ознайомилися з основами української історії, традицій та культури, а саме проходять процес акультурації, оскільки зараз є випадки, коли вони або вступили до лав ЗСУ, або планують захищати Україну. Крім того, багато студентів, які змушені були виїхати за кордон України, відмовляються переводитися в інші ЗВО, пишуть нам, що «Київ став для них другою домівкою і вони обов'язково повернуться!».

Н. Ушакова та О. Тростинська стверджують, що процес мовної освіти іноземців реалізується в єдності трьох напрямів: комунікативного,

загальнонаукового, адаптаційного (мета – акультурація до реалій і завдань життєдіяльності в іншомовному середовищі) [Ушакова; Тростинська : 14].

Викладачі кафедри здійснюють індивідуальну і виховну роботу, піклуються про професійний і культурний розвиток здобувачів освіти. Так, на практичних заняттях або в самостійній роботі інформація про творчу спадщину України, здобутки провідних діячів, історію країни подається в навчальних посібниках: «Знайомство з Україною» [Дерба], «Українська мова як іноземна» [Дерба, Ніколаєва], «Українська мова: навчальний посібник для іноземців» [Дерба, Любчевська-Сокур 2020], «Козацька нація. Навчальний посібник з української мови для іноземних студентів. Робочий зошит» [Дерба, Любчевська-Сокур 2021], «Експерсії в Києві» [Злотник-Шагіна], «Україна: історія та сьогодення» [Якименко-Ломон] та інші.

Висновки. Отже, акультурація іноземних студентів надзвичайно важлива в нових реаліях життя в Україні і вже має свої результати.

Література

- Данилюк І. В., Курапов А. О. «Культурна соціалізація»: акультурація як механізм мультикультурної соціалізації. URL: <http://appsychology.org.ua/data/jrn/v1/i48/10.pdf> (дата звернення: 23.05.2022).
- Дерба С. М. Знайомство з Україною : навч. посіб. з української мови для іноземних студентів. Київ : Фенікс, 2013. 98 с.
- Дерба С. М., Любчевська-Сокур В. О. Козацька нація : навч. посіб. з укр. мови для іноземних студентів; робочий зошит. Київ : Фенікс, 2021. 160 с.
- Дерба С. М., Любчевська-Сокур В. О. Українська мова : навч. посіб. для іноземців. Київ : Фенікс, 2020. 180 с.
- Дерба С. М., Ніколаєва Н. С. Українська мова як іноземна : навч. посіб. для студентів-магістрів. Київ : Фенікс, 2021. 136 с.
- Злотник-Шагіна О. О. Експерсії в Києві. Ч. II. Київ : Фенікс, 2020. 25 с.
- Найдорф М. И. Введение в теорию культуры: Основные понятия культурологии. Одесса, 2005. 364 с.
- Попович О. В. Процес соціалізації та процес інкультурації. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/philosophy/article/view/1540> (дата звернення: 23.05.2022).
- Ушакова Н., Тростинська О. Вивчення української мови студентами-іноземцями: концептуальні засади. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2014. Вип. 9. С. 12–21.
- Якименко-Ломон О. В. Україна: історія та сьогодення. Відеокурс. Київ : Фенікс, 2019. 90 с.

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ТА НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНОМОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Описано досвід розробки методичних рекомендацій для педагогічних працівників, які навчають іноземних здобувачів вищої освіти української мови як іноземної. Для більш цілеспрямованої роботи навчально-педагогічного працівника важливо, щоб здобувачі вищої освіти мали хоча б загальне уявлення про національну унікальність української мови, ознайомилися з лексичним арсеналом літературної мови через художню і публіцистичну літературу.

Ключові слова: культура мовлення, норми мови, літературна мова, мовленнєва комунікація.

The article describes the experience of developing methodological recommendations for teaching staff who teach foreign applicants for higher education in Ukrainian as a foreign language. For a more purposeful work of an educational and pedagogical worker, it is important that students have at least a general idea of the national uniqueness of the Ukrainian language, get acquainted with the lexical arsenal of literary language through fiction and nonfiction.

Keywords: speech culture, language norms, literary language, language communication.

Навчання української мови як іноземної передбачає, що здобувачі вищої освіти у період перебування в Україні мають користуватися українською мовою в контекстах і ситуаціях, типових для повсякденної мовленнєвої комунікації. Здійснення мовленнєвої комунікації можливе за умови а) володіння елементарними правилами слововживання та з'єднання слів у реченні, б) знання основних моделей мовної поведінки, в) уміння усвідомлено застосовувати арсенал стилістичних засобів. Говорячи узагальнено, мовленнєва комунікація передбачає володіння на достатньому рівні культурою нерідної мови.

У процесі навчання української мови як іноземної перед навчально-педагогічними працівниками стоять два завдання. По-перше, викладач має навчити правильній вимові, інтонації, уживанню слів і форм, побудові речень та словосполучень за найбільш частотними синтаксичними моделями. Необхідно стежити за дотриманням здобувачами вищої освіти граматичних правил мови та виправляти помилки за допомогою системи вправ, доводячи до автоматизму правильне вживання мовних одиниць. Насамперед це важливо на початковому етапі навчання. По-друге, завданням навчально-педагогічного

працівника є перевірка дотримання здобувачами вищої освіти правильного використання стилістичного та лінгвокраїнознавчого статусу мови носіїв літературної мови.

Відмінна риса українського літературного тексту (письмового та особливо усного) – стилістична різноманітність, поліфонічність експресивних кольорів, що нерідко допускає поєднання різних мовленнєвих жанрів. Живий мовний зворот, влучне слово, приказка чи вдало знайдений крилатий вислів або літературна цитата – усе це сприяє висловлюванню авторської думки, загострює її сприйняття іноземними здобувачами вищої освіти, стимулює увагу, підвищує зацікавленість до тексту [Пасинок : 56]. На культурі мовлення великою мірою позначається характер народних традицій у літературно-художній або публіцистичній творчості та повсякденному мовному побуті носіїв літературної мови. Культура мовлення – це сукупність усього кращого, зразкового, традиційно усталеного у стилістичному відношенні, усього, що сприяє адекватному висловлюванню всіх соціальних верств населення. Усе це змальовується у літературних текстах (письмових, і навіть у радіо-теле-кіно-матеріалах) й у мовному побуті українців.

У методичній роботі з прищеплення навичок мовної культури здобувачам вищої освіти корисно давати завдання, спрямовані на порівняння різних редакцій художнього чи публіцистичного тексту (на рівні окремих речень, абзаців тощо) та аналіз авторського слова, з'ясування мотивів уживання фразеологізмів, причин зміни порядку слів, способів побудови речень. Вправи, побудовані на матеріалі синонімів та паронімів, сприяють розвитку навичок розпізнавання стилістичного забарвлення та семантичних відтінків слів та збагаченню й активізації індивідуального словника іноземного студента.

Великий інтерес у іноземців завжди викликає зіставлення спільнокореневих слів (наприклад, *економний – економічний – економіка, виплата – плата – оплата, циклічний – циклічність – цикл* та ін.), а також аналіз слів синонімічного ряду. Такі вправи мають комплексний характер, активізують знання здобувачів вищої освіти з різних тем та розділів

практичного курсу навчання в певній галузі, змушують порівнювати стилістичні, семантичні та експресивні якості мовних засобів та жанрів [Шевчук : 68].

На наш погляд, культура мовлення це – рівень компетенції, що передбачає дотримання норм усної і писемної літературної мови відповідно до ситуації спілкування. Усі ці методичні рекомендації взаємопов'язані, оскільки у процесі навчання іноземці не тільки отримують знання системних відношень у мові, а й набувають навичок комунікативної діяльності відповідно до норм української мови. Саме із засвоєння норм і починається заохочення іноземних здобувачів вищої освіти до вивчення культури та традиції чужої для них країни.

Література

- Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 184 с.
- Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник 4-те вид., випр. і доп. Київ : Алерта, 2014. 696 с.

Світлана Тодорова

e-mail: sv.todorova1973@gmail.com

СОЦІОКУЛЬТУРНА ПІДТРИМКА ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Приділено увагу питанням педагогічної та соціокультурної підтримки іноземних студентів, запропоновано комплекс педагогічних умов для її реалізації.

Ключові слова: освіта, культурна адаптація, соціокультурна підтримка.

The abstracts pay attention to the issues of pedagogical support of foreign students, problems of socio-cultural support of this category of students. The author also offers a set of pedagogical conditions for the implementation of such support.

Keywords: education, cultural adaptation, socio-cultural support.

Незважаючи на створені в науці передумови, що направлені на вирішення проблем педагогічної підтримки студентів у ході навчальної діяльності, проблема соціокультурної підтримки іноземних студентів не має єдиного підходу та теоретичного обґрунтування. Тому необхідний системний аналіз наукового знання про роль соціокультурної підтримки іноземних студентів, які навчаються в українських ЗВО.

Інтеграційні процеси, визначені глобальними тенденціями світового освітнього простору, пов'язані з адаптацією іноземних студентів до нового соціального та культурного простору в зв'язку з необхідністю їх активного залучення в освітнє середовище. Адже справжня освіта – це єдиний процес навчання та виховання, у процесі якого відбувається введення людини в культуру, передача знань і культурних цінностей, накопичених поколіннями.

Адаптація іноземних студентів до української освіти являє собою безперервний комунікативно-інформаційний процес, у ході якого відбувається формування, видозмінення та розвиток особистості, засвоєння нею системи знань, норм і цінностей української культури. Поняття «соціокультурна підтримка» є особливим видом посередницької педагогічної діяльності, що спрямована на засвоєння іноземними студентами елементів української культури шляхом їх участі в різних видах соціально значущої діяльності (художньої, творчої та ін.) для успішної адаптації, самореалізації та саморозвитку. Реалізація соціокультурної підтримки здійснюється під час міжкультурного діалогу, який може бути однією з форм навчання іноземних студентів. Становлення особистості іноземного студента відбувається в процесі взаємодії з освітнім середовищем ЗВО, що являє собою різні сфери життєдіяльності. Це «творча платформа» для культурної практики, насиченої культурними подіями та актуальними ситуаціями взаємодії, які студент переживає як втілення власних життєвих проєктів у просторі української культури.

Комплекс педагогічних умов реалізації соціокультурної підтримки іноземних студентів представлений: 1) залученням іноземних студентів до українських національно-культурних традицій засобами позанавчальної діяльності; 2) засвоєнням елементів української культури через участь у соціокультурній діяльності; 3) актуалізацією творчого потенціалу особистості в просторі української культури. Поетапне введення педагогічних умов забезпечує успішність адаптації, самореалізації та саморозвитку іноземних студентів.

МЕДІАРЕСУРСИ І МЕТОДИЧНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ

Ольга Бурко

e-mail: burkoov@gmail.com

КИТАЙСЬКА НАРОДНА КАЗКА

У ВИМІРАХ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН

У статті проаналізовано проблему навчання іноземних студентів на заняттях із української мови як іноземної в методичній науці, узагальнено напрацювання вчених, учителів, методистів щодо використання текстів китайських народних казок, перекладених українською мовою. Оприєвнено результати навчання інокомунікантів у режимі онлайн. Оприлюднено форму організації навчального процесу: вебінар на платформі Moodle, виявлено, що ефективними були такі види навчальної діяльності в синхронному (віртуальні діалоги, спілкування в чаті) та асинхронному варіантах (послідовне читання тексту з використанням букрейлера). Також визначено перспективи для подальшого наукового пошуку.

Ключові слова: асинхронний варіант, синхронний варіант, дистанційне навчання на платформі Moodle, китайські народні казки, вебінар, компаративний аналіз.

The article analysis the problem of teaching foreigners peaking students at classes of Ukrainian as a foreign language in methodological science, generalized research activity of scientists, teachers, methodologists on the using of Chinese folk tales texts in Ukrainian translations. The analys is of the speech activity types transformation in conditions of online education is carried out. It was announced the form of organization of the educational process – a webinar on the platform Moodle, outlined effective topics for the studying in the synchronous mode (virtual dialogues, listening with chating), and asynchronous version (sequential reading using a bookcrawler). Also prospects for further scientific research were outlined.

Keywords: asynchronous version, synchronous mode, distance learning platform Moodle, Chinese folk tales, comparison analysis, webinar.

Постановка проблеми. Умовно поділяємо процес навчання інокомунікантів української мови як іноземної на 2 етапи: 1) до дистанційного навчання (до березня 2020 року); 2) у період дистанційного навчання (від березня 2020 року). Відтак спираємося на дослідження Н. Мельник про синхронний та асинхронний варіант онлайн-освіти. У зв'язку з карантинними обмеженнями та початковим рівнем мовної компетентності чужоземних студентів обрали синхронний варіант навчання. Н. Мельник трактує його як «безпосередню участь у процесі навчання, тут і тепер...» [Мельник : 127].

Зв'язок українських та китайських народних казок виявили вітчизняні вчені О. Гандзюк, О. Козоріс, Є. Предибайлота інші. У праці О. Гандзюк досліджено фантастичні якості героїв у китайських та українських народних казках, виявлено в них спільне та відмінне. У напрацюваннях О. Козоріс та Є. Предибайло здійснено порівняльний аналіз спільних та відмінних рис у сюжетах казок України та Китаю, оприлюднено гіпотезу про існування країни-першоджерела або групи країн-першоджерел, з фольклору якої могли бути запозичені однакові казкові сюжети. Методика використання текстів китайських народних казок на заняттях з української мови як іноземної в режимі онлайн ще не були об'єктом дослідження методистів.

Мета. Апробувати низку видів навчальної діяльності з використанням текстів китайських народних казок, перекладених українською мовою, в умовах дистанційного навчання на платформі Moodle.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом очного навчання використовували казки зі збірки «Казки Китаю» (2007) серії «Казки народів світу» у перекладі українською мовою: «Продана тінь», «Діадема з роси», «Чому сонце сходить тоді, коли півень кукурікає?», «Про кажана», «Розумна дочка», «Що на світі найсмачніше?», «Добра невістка», «Сонце і місяць», «Про те, як Ча перетворився на дракона», «Про те, як роки почали лічити за назвами звірів», «Як старець із гори Юнь Ті допоміг людям», «Жовтий лелека». Під час проведення вебінарів використовували електронні версії китайських народних казок: «Гора сонця», «Ши-Хан і мушл», «Чарівний пензлик», «Чарівний глек», «Пензлик Маляна», «Золота рибина», «Жовтий лелека», «Золота мушля» у перекладі українською мовою. Використовувані нами види мовленнєвої діяльності зазнали трансформації. Подаємо їх у порівняльній таблиці 1.

Таблиця 1

Зміни видів мовленнєвої діяльності		
Назва виду мовленнєвої діяльності	до дистанційного навчання	у період дистанційного навчання
аудіювання монологічного мовлення	слухання китайської народної казки «Як мавпи діставали з криниці місяць?», яку читав викладач	слухання китайської народної казки «Як мавпи діставали з криниці місяць?» на YouTube-каналі, перегляд слайдів презентації, спілкування у чаті
діалоги на основі аудіювання	діалоги «Без чого людині не обійтись» (4-6 реплік)	віртуальні діалоги «Без чого людині не обійтись»(4-6 реплік)
читання тексту	послідовне читання китайської народної казки «Жовтий лелека» викладачем та інокомунікантами з випереджальним завданням	послідовне читання китайської народної казки «Жовтий лелека» викладачем та інокомунікантами з використанням букрейлера

Для назв деяких китайських народних казок ужито питальні речення. Наприклад, «Без чого людині не обійтись?». Із таким запитанням батько звернувся перед смертю до сина. Той висловив два здогади. Використавши їх, вдалося сформувати два діалоги. Сусіди тричі зверталися за допомогою до хлопця, він тричі відповідав їм відмовою. Відтак вдалося скласти ще три діалоги, використовуючи питальні речення, ужиті в репліках героїв казки. Протягом очного навчання читали складені діалоги з паперових зразків, на вебінарах – інокомуніканти вели віртуальні діалоги. Викладач міг долучатися

для корекції вимови реплік. Умовно позначили учасників діалогу початковими літерами назв: батько – Б., хлопець – Х., сусіди – С. Подаємо взірці в таблиці 2.

Таблиця 2

№ з/п	Тексти віртуальних діалогів
1	Б.: – Скажи мені, сину, без чого <i>людині</i> не обійтись? Х.: – Без грошей, тату. Б.: – Ні, синку, не вгадав. Не в <i>грошах</i> справа. Х.: – Чому? Б.: – Гроші у <i>багатіїв</i> нечесно нажиті. Та настане такий час, коли народ прожене їх. Тоді ніякі гроші їх не врятують.
2	Б.: – Скажи мені, сину, без чого <i>людині</i> не обійтись? Х.: – Без <i>рису</i> та <i>пшениці</i>, батьку. Б.: – Рис та пшениця дуже потрібні <i>людям</i>, але й без них можна на світі прожити. Х.: – Без чого ж тоді <i>людині</i> не обійтись? Б.: – Кмітливий розум та вправні руки– ось що найпотрібніше <i>людині</i>! Вони дадуть тобі змогу і <i>дім</i> новий змурувати, і <i>одягошатний</i> справити, і їсти смачно!
3	С.: – Допоможи нам, хлопче, <i>цеглута черепицю</i> носити. Х.: – Чому я повинен вам <i>допомагати</i>? С.: – Коли твоя <i>хата</i> розвалиться і ти надумаєшся нову будувати, ми тобі теж допоможемо. Х.: – У мене самого кмітливий розум і вправні руки. Обійдуся без вас.
4	С.: – Допоможи нам, хлопче, <i>полотно</i> покрохмалити. Х.: – Чому я повинен вам <i>допомагати</i>? С.: – У тебе теж одяг порвався. Шитимеш новий <i>одяг</i>, ми тобі також

	допоможемо. Х.: – У мене самого кмітливий розум і вправні руки. Обійдуся без вас.
5	С.: – Допоможи нам, хлопче, <i>поле</i> виорати. Х.: – Чому я повинен вам допомагати? С.: – Коли ти засіватимеш своє <i>поле</i> , ми тобі допоможемо. Х.: – У мене самого кмітливий розум і вправні руки. Обійдуся без вас.

Як бачимо, після прослуховування казки студенти склали п'ять діалогів. Запропонували інокомунікантам проаналізувати текст, щоб знайти відповіді на питання: «До кого хлопець звертався за допомогою? Чи відбувався між ними діалог? Чому?». Вони зробили висновок, що хлопець звертався до неба, котре мовчало, тому шостий діалог неможливо скласти. Водночас повторили визначення діалогу, а також пригадали питання відмінків до виділених іменників: не обійтись *людині* (Д. в.), *людям* (Д. в.), не в *грошах* (Д. в.), у *багатіїв* (Р. в.), без *рису* та *пшениці* (Р. в.), виорати *поле* (З. в.), покрохмалити *полотно* (З. в.), засіватимеш *поле* (З. в.). Аудіювання тексту казки «Без чого людині не обійтись?» стало джерелом не тільки конструювання діалогів, але й актуалізації здобутих знань про відмінкові форми вжитих іменників. Вони були подані в україно-англійському online-словнику до тексту казки і презентовані на моніторі. До словника додали слова *гроші* та *готівка*. Слухачі засвоювали їх за допомогою інтерактивного виду діяльності – «Лабіринту». Він передбачав пошук слів, що по-англійськи пишуться так: *money*, *cash*, та надсилання відповідей у чаті. Подаємо зашифровані слова у таблиці 3.

Таблиця 3

С	Г	О	Т	І	В	К	А	И
Т	Р	Ф	У	Х	Ч	Ц	Ш	І
Щ	О	Я	Ю	Ь	И	І	Й	Ї
Ц	Ш	Щ	Я	Ю	Ь	И	І	Й
М	І	Л	Ь	Й	О	Н	Я	К

Платформа дистанційного навчання Moodle передбачає використання вбудованих таблиць такого типу. Відтак сформували таблицю 4 для ознайомлення іншомовних студентів із темою «Особові закінчення дієслів I дієвідміни» перед послідовним читанням тексту казки.

Таблиця 4

Особові закінчення дієслів <i>ДІСТАВАТИ – ДІСТАТИ</i>		
Час	Недоконаний вид	Доконаний вид
теперішній час	дістаю дістаємо дістаєш дістаєте дістає дістають	
імператив	Діставай! Діставаймо! Діставайте!	Дістань! Дістаньмо! Дістаньте!
минулий час	діставав /діставала/ діставало/ діставали	дістав / дістала дістало / дістали
майбутній час	буду діставати будемо діставати будеш діставати будете діставати буде діставати будуть діставати	дістану / дістанемо дістанеш / дістанете дістане / дістануть

Для аудіювання використали тест китайської народної казки «Як мавпи *діставали* з криниці місяць?». Після послідовного читання казки студенти обирали з таблиці пропущене дієслово до запропонованих речень:

- а) Як мавпи ... з криниці місяць.
- б) Треба якось ... місяць звідти, поки він не потонує.
- в) Чудово! Зараз ... місяць!

Таким чином, формували навички інокомунікантів упізнавати особові форми дієслів за закінченнями.

На основі прочитаного тексту іноземні студенти добирали також пропущені іменники у різних відмінкових формах, закінчуючи ними речення:

- а) У криницю упав...
- б) Вони набрали повну пригорщу води замість ...
- в) На дні виблискувало ясне коло ...
- г) Звідти до неї усміхався ясний повний ...

Акцентували на закінченні -а у виявлених за допомогою питання формі Р. в. однини іменника місяць, оскільки це назва чітко окресленого предмета. Завершили аудіювання складанням питань, на які підходили такі відповіді:

- а) Одне маленьке мавпеня видряпалося на дерево і побачило внизу під собою криницю.
- б) Там на самому дні сяяв повноликий місяць.
- в) У жмені замість місяця була вода.
- г) Велика мавпа задерла голову й глянула на небо.

Отже, доцільно супроводжувати читання тексту комплексом завдань, що передбачає відтворення вжитих граматичних форм іменників та дієслів.

У період очного навчання чужоземні студенти звернулися до викладача з проханням про випереджувальне домашнє завдання: одержати текст казки, що буде запропонований для читання на наступному занятті. Студенти могли перекласти текст, зрозуміти зміст у зручний для себе час.

Асинхронний режим дистанційного навчання на платформі Moodle спонукав викладача використовувати букрейлери, наприклад, до китайської народної казки «Жовтий лелека» під час вивчення теми «Прикметники. Відмінювання за родами, числами, відмінками». Інокомуніканти не тільки послідовно читали текст про студента та його друга за викладачем, але й паралельно розглядали ілюстрації до казки. Потім опрацьовували текст відповідно до завдань:

1. Вибрати назву для тексту з-поміж запропонованих (варіанти:
 - а) чарівний лелека; б) жовтий лелека; в) чужий лелека;
 - г) кольоровий лелека);
2. Скласти такі питання до казки, відповіді на які можна дати одним словом-прикметником. (Наприклад, «Який був студент?» – «Бідний»).

Інокомуніканти сформуливали за поданим зразком аналогічне питання «Який був лелека?» і добирали в спроектованому тексті казки низку відповідей-прикметників: *жовтий, чарівний, сумний, хворий*. Принагідно вони визначали відмінок, число та рід прикметників. Трансляція букрейлера на платформі

Moodle дала можливість інокомунікантам декілька разів звертатися до тексту, щоб упізнати прикметники за питанням, збагатити свій україномовний словник. Асинхронний формат надав доступ до методичних напрацювань без обмеження в часі і просторі.

Висновки. У статті оприлюднили напрацювання з навчання української мови як іноземної на основі використання китайських народних казок на вебінарах для декількох видів мовленнєвої діяльності:

- віртуальні діалоги на основі аудіювання казки «Без чого людині не обійтись?»;
- аудіювання «Як мавпи діставали з криниці місяць?» зі спілкуванням у чаті;
- послідовне читання казки «Жовтий лелека» з використанням букрейлера.

Ефективнішим стало їх використання в період дистанційного навчання на платформі Moodle, оскільки візуалізація прослуханих текстів сприяла непідробному інтересу інокомунікантів не тільки до китайських народних казок, перекладених українською мовою, але й до мовних явищ. Проведене дослідження має перспективи для подальшого наукового пошуку: як спонукати іншомовних студентів оволодівати монологічним мовленням, зокрема, переказом китайських народних казок українською мовою.

Література

- Без чого людині не обійтись. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=5OPSYJHlAbA> (дата звернення: 17.12.2021).
- Ганзюк О. Фантастичні якості китайських та українських народних казок. *Китаєзнавчі дослідження*. 2021. № 1. С. 8–14. URL: <https://sinologist.com.ua/2021-1/> (дата звернення: 12.12.2021).
- Жовтий лелека. URL: https://xn--80aaukc.xn--jlamh/zhovtij_leleka.html (дата звернення: 17.12.2021).
- Казки Китаю. Київ, 2007. 64 с. : іл. (Серія «Казки народів світу»).
- Козоріз О. Предибайло Є. Сюжети українських та китайських казок, образи головних героїв. *Вісник Київського національного ун-ту імені Тараса Шевченка*. Сер. Східні мови та література. 2010. Вип. 16. С. 41–42.
- Мельник Н. Теоретичний аспект впливу дистанційного навчання на формування мовленнєвої компетенції студентів немовних спеціальностей. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 18. С. 125–129.

Як мавпи діставали з криниці місяць. URL: <https://derevo-kazok.org/jak-mavpi-distavali-z-krinici-misjac.html> (дата звернення: 03.12.2021).

Ольга Нежива
e-mail: nezhyva@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ TED TALKS У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Проаналізовано особливості використання TED Talks у процесі вивчення англійської мови на практичних заняттях з іноземної мови. Показано, що TED Talks є доволі вагомим та потужним інструментом підготовки студентів до спілкування в англomовному професійному й академічному середовищі.

Ключові слова: TED Talks, лексика, граматика, професійне середовище.

The article analyzes the peculiarities of using TED Talks in the process of learning English at the lessons. TED Talks has been shown to be a powerful and powerful tool for preparing students to communicate in English-speaking professional and academic settings.

Keywords: TED Talks, vocabulary, grammar, professional environment.

Сучасний світ технологій рясніє багатьма ресурсами в освітньому просторі, такими, як YouTube, Cloud Technology, Google, Інтернет блоги тощо. Ці технології надають можливість викладачам продовжувати повноцінний навчальний процес з будь-якої точки світу навіть в екстремальних умовах, зокрема під час пандемії чи військових дій, з котрими українці сьогодні зіштовхнулися в Україні [Нежива 2020; Нежива 2021]. Використання викладачами сучасних цифрових інструментів під час онлайн-навчання робить освітній процес мобільним, індивідуальним та диференційованим. При цьому цифрові інструменти не замінюють викладача, а розширюють та доповнюють його можливості. Застосування під час занять з іноземної мови цифрових технологій робить навчальний матеріал доступнішим для засвоєння, цікавішим та мотивованим для студентів. Одним із таких інструментів є TED Talks [Стеценко, Байша].

TED Talks – це всесвітньо відома конференція, де короткі лекції зосереджені на природничих науках, мистецтві, освіті, культурі, бізнесі, глобальних проблемах сталого розвитку. Наприклад, Wolpe: Bio-engineering by Paul Root, How to stay calm when you know you'll be stressed by Daniel Levitin, Every Kid Needs a Champion by Rita Pierson. Один виступ триває до двадцяти

хвилин та містить актуальну й оригінальну думку. Однак успішна промова – це не просто гідна ідея, але й переконлива та насичена англійська мова. Саме це є важливим фактором для удосконалення та розвитку іншомовних навичок, а саме слухання та говоріння у процесі вивчення іноземної мови.

В основі кожного заняття лежить розмовний текст (TED Talk), який виступає змістовною базою для всіх вправ під час заняття. Крім того, правильно дібраний матеріал TED Talk і організоване заняття допомагають занурювати студентів у реальні ситуації спілкування, активізують лексичний і граматичний матеріал, стимулюють розмовні процеси, сприяють подоланню мовного бар'єра, який часто виникає в ситуації реального спілкування іноземною мовою.

Окрім опрацювання нової лексики та граматичних і синтаксичних конструкцій, TED Talks сприяє розвитку низці різних навичок, які корисні в академічному і професійному середовищі. Студенти навчаються виступати з промовами та презентаціями, що допомагає у майбутньому вільно почуватися під час виступу на наукових семінарах і конференціях, а також, безперечно, усного захисту дипломної роботи.

Таким чином, TED Talks є потужним інструментом підготовки студентів до спілкування в англomовному професійному та академічному середовищі. А викладачеві допомагає вирішити низку проблем, зокрема подолати негативний вплив міжмовної інтерференції та підвищити мотивацію студентів до вивчення іноземної мови.

Література

- Нежива О. Дистанційне навчання – вимога сьогодення. *Інноваційні тенденції підготовки фахівців в умовах полікультурного та мультилінгвального глобалізованого світу* : зб. тез доп. VI Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 6 квітня 2021 р. / за заг. ред. Ю. А. Бондарчук. Київ : КНУТД, 2021. С. 159–162.
- Нежива О. М. Інноваційні технології у навчальному процесі. *Інноваційні тенденції підготовки фахівців в умовах полікультурного та мультилінгвального глобалізованого світу* : зб. тез доп. V Всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 7 квітня 2020 р. Київ : КНУТД, 2020. С. 74–77.
- Стеценко Н. М., Байша К. М. Використання відео-ресурсу TED Talks у навчанні іноземної мови майбутніх менеджерів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітніх школах*. 2020. № 68. Т. 2. С. 191–196.

САМОВЧИТЕЛЬ З УКРАЇНСЬКОЇ: ВИКОРИСТАННЯ МОБІЛЬНИХ ЗАСТОСУНКІВ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ МОВИ

Здійснено огляд питання застосування мобільних платформ для вивчення української мови як іноземної у вищій школі. Акцентовано увагу на електронній платформі Duolingo, яка доповнює традиційну методику навчання, сприяє кращому запам'ятовуванню нових слів і підвищує мовленнєву компетенцію студентів.

Ключові слова: українська мова як іноземна, мобільний застосунок, Duolingo.

The issue of using mobile platforms for learning Ukrainian as a foreign language in higher education is offered to the readers' attention. Emphasis is placed on the Duoelectronic platform, which complements traditional methods, helps students memorize new words better and speaks better.

Keywords: Ukrainian as a foreign language, mobile application, Duolingo.

Дисципліна «Українська мова як іноземна» має нетривалу історію порівняно з іншими. Однак упродовж останніх років спостерігається тенденція до зацікавлення українською культурою і мовою серед європейського світу. Переконані, що з часом цей процес буде тільки зростати. У межах цієї статті спробуємо з'ясувати, яким чином можна полегшити процес вивчення української мови для іноземців.

Упродовж останніх років багато науковців звертались до питання використання мобільних застосунків під час опанування української як іноземної у вищій школі. Так, скажімо, С. Романюк здійснила порівняльний аналіз сучасних платформ та онлайн-сервісів, які допомагають навчати студентів [Романюк : 318]. К. Караміна умовно поділила всі електронні додатки на дві групи: до першої належать електронні словники, які допомагають збільшити лексичний запас, а до другої – додатки, які містять комплекс граматичних і лексичних вправ [Караміна : 42].

Мобільний застосунок Duolingo, який з'явився нещодавно у вільному доступі, належить до інтегрованих засобів, адже може виконувати функцію як словника, так і граматичного тренажера. Його зручно використовувати для вивчення української мови, пропонуючи для короткої «розминки» на заняттях.

Цікаво, що один із засновників застосунку Луїс фон Ан тривалий час досліджував процес опанування мови «з нуля», вивчав реальні перешкоди, які трапляються на цьому шляху, і відтак група розробників дійшла висновку, що найкраще іноземну мову вивчати на основі гейміфікації – використання ігрових технологій.

Duolingo має певні переваги:

- додаток простий у користуванні;
- містить теоретичні статті про граматику;
- містить словник;
- наявність форуму для обговорення;
- існує система перевірки помилок.

Серед основних переваг є також можливість вивчати кілька мов одночасно, додавши курси. Усі дані попередні зберігаються. Постійне вдосконалення застосунку здійснюється на основі скрупульозного аналізу. Компанія додає нові мови, створює нових героїв – відомих персонажів, нові голоси, додає історії з кумедними діалогами.

Підхід Duolingo дозволяє учням і студентам самостійно відкривати закономірності мови, не зосереджуючи увагу на часом важких граматичних правилах. Так само відбувається процес опанування своєї рідної мови з народження. Цей підхід засновники застосунку називають «неявним навчанням» і активно ним послуговуються для систематичного оновлення і покращення мобільного застосунку.

Література

- Караміна К. Використання мобільних додатків для вивчення іноземної мови. *Інформаційно-комунікаційні технології в освіті*. 2021. № 8. С. 42–43.
- Романюк С. М. Дистанційне навчання іноземної мови: порівняльний аналіз сучасних платформ та онлайн-сервісів. *Вісник Дніпропетровського ун-ту імені Альфреда Нобеля*. Сер. Педагогіка і психологія. 2016. № 1. С. 318–325.

МОБІЛЬНИЙ ДОДАТОК «WECHAT» У МОВНІЙ ПІДГОТОВЦІ СЛУХАЧІВ ПІДГОТОВЧИХ ВІДДІЛЕНЬ ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН

Розглянуто особливості, ключові функції та інструменти мобільного додатку WeChat, що можуть бути ефективно використані у мовній підготовці слухачів підготовчих відділень для іноземних громадян.

Ключові слова: мобільне навчання, мовна підготовка, WeChat, іноземна мова, підготовче відділення.

The present study is an attempt to explore the features, key functions and tools of the mobile application WeChat that can be effectively used in language training of students of preparatory departments for international students.

Keywords: mobile-learning, WeChat, foreign language, Preparatory Department.

Постановка проблеми. У наш час зв'язок новітніх технологій з процесом навчання є нерозривним. Мобільні комунікаційні системи набули широкого використання в освітньому процесі та дають змогу всім його учасникам отримувати та надавати навчальну інформацію будь-якого формату на персональні мобільні пристрої. Мовна підготовка іноземних громадян, що здійснюється на підготовчих відділеннях університетів України, в останні роки також не обходиться без використання мобільних платформ для спілкування та обміну навчальною інформацією. **Мета** – розглянути можливості використання китайського мобільного додатку WeChat у мовній підготовці слухачів підготовчих відділень для іноземних громадян.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мобільні технології дозволяють ефективно організувати навчання слухачів та сприяють підвищенню їхньої мотивації за допомогою використання знайомих технічних засобів та віртуального середовища. Під час вивчення іноземної мови «робота з мобільними пристроями сприяє особистісно орієнтованому навчанню студентів, надає багато можливостей для диференційованого, автономного та індивідуального навчання, сприяє впровадженню інноваційних форм викладання і розширенню традиційних форм навчання іноземної мови» [Мобільні додатки... : 155]. В останні роки питаннями використання мобільних

технологій та мобільних додатків у навчанні іноземної мови займалися вітчизняні та зарубіжні науковці: В. Ю. Биков, Р. М. Горбатюк, Р. С. Гуревич, Г. М. Алексеева, Т. С. Розумна, В. Косик, А. П. Авраменко, В. Н. Шевченко, А. М. Григоренко, В. Л. Куклев, Х. Джарвіс, А. Кукульська-Хульме, К. Чен та інші.

WeChat – це мобільна комунікаційна система для передачі текстових та голосових повідомлень, розроблена китайською компанією Tencent. WeChat підтримує текстові повідомлення, передачу голосових повідомлень, розсилку повідомлень безлічі адресатів, можливість ділитися фотографіями та відео, влаштовувати відеоконференції до дев'яти осіб, обробляти фотографії фільтрами та додавати до них надписи. Також у WeChat доступний сервіс машинного перекладу, що на початковому етапі вивчення іноземної мови є особливо корисним доповненням. Учені виділяють такі переваги використання програми WeChat для вивчення іноземної мови: поліфункціональність, персоналізація, доступність, інтерактивність [Shi; Luo; He : 17–19].

Мобільний додаток WeChat – це, перш за все, комунікаційна платформа, що передбачає обмін текстовими та голосовими повідомленнями. Спершу слухачі вчать писати слова на позначення привітання, прощання, подяки. Згодом практикують уміння використовувати нові конструкції, ставити запитання та читати відповіді на повідомлення інших учасників групи, що також підвищує ефективність засвоєння навчального матеріалу та робить процес вивчення мови більш цікавим та захоплюючим. У свою чергу, викладач має змогу перевіряти правильність написання слів, доречність використання тих чи інших слів та виразів. Можливість надсилання голосових повідомлень сприяє розвитку навичок аудіювання (при прослуховуванні аудіо повідомлення) та говоріння (при записі власних аудіо повідомлень). Викладач може використовувати цю функцію для запису правильної вимови звуків, слів, фраз. Слухачі мають змогу прослуховувати голосове повідомлення потрібну для них кількість раз, повторювати за викладачем та порівнювати свою вимову

із записом. Викладач може дати завдання слухачам надіслати свої голосові повідомлення, щоб перевірити правильність їхньої вимови та інтонації.

Неможливо переоцінити позитивний ефект від можливості миттєвої відправки фото та відео до спільної групи. Усі медіа-файли зберігаються в окремому альбомі на смартфоні, тому слухач будь-якої миті може знайти потрібний файл. Крім можливості ділитися фотографіями, відео та посиланнями на них, слухачі отримують шанс виявити свій творчий потенціал. Так, наприклад, слухачі активно та зацікавлено беруть участь у такому виді діяльності: викладач пропонує кожному вигадати короткий та оригінальний підпис до фотографії або картинки. Також можна влаштувати змагання за найбільш влучну чи цікаву фразу. Під час спілкування з китайськими студентами в месенджері легко помітити їхню любов до використання у листуванні всіляких картинок, які вони відправляють як реакцію на ті чи інші повідомлення. Такі картинки є «вірусними» – відомими та популярними серед користувачів цієї програми. Найчастіше картинки чи фотографії супроводжуються коротким текстом китайською мовою. У зв'язку з цим викладач може запропонувати перекласти текст на картинках на мову, яку вони вивчають і, використовуючи фоторедактор, накласти його на картинки та фотографії. Виконуючи завдання такого типу, учні не тільки вдосконалюють навички письма, а й виявляють креативні здібності, а також беруть участь у створенні абсолютно нового контенту, який є унікальним та доступним лише обраному колу людей, які перебувають у групі.

Однією з функцій програми WeChat є можливість публікувати та читати стрічки новин друзів – «моменти». Слухачі публікують фотографії або короткі відео та мають змогу підписати їх мовою, яку вивчають. Інші учасники групи дивляться, читають та коментують ці записи. Викладач може використовувати цей інструмент мобільного додатку для розвитку у слухачів навичок письма. Наприклад, можна запропонувати зробити пост про цікаве місце, яке кожен нещодавно відвідав, відповівши на такі питання: 1) де вони були? 2) коли ви там були? 3) з ким вони там були? 4) що ви бачили? 5) що вам сподобалося і

чому? б) чи радите ви своїм друзям відвідати це місце? Також необхідно спонукати усіх учасників групи не тільки подивитися пости один одного, а й залишити свої коментарі на мові, що вивчається. У такий спосіб викладач створює умови, коли письмо стає цікавим видом мовленнєвої діяльності.

Висновки. Отже, використання мобільного додатку WeChat у навчанні іноземної мови слухачів підготовчих відділень наразі є актуальною практикою, є ефективним та результативним. Викладач отримує можливість створити груповий чат для своїх слухачів й постійно бути на зв'язку з ними, надсилати текстові та голосові повідомлення, електронні підручники, навчальні матеріали, фото- та відеоматеріали, ділитися посиланнями та ресурсами, робити публікації, давати нові види завдань (підписати фотографії та картинки мовою, що вивчається, зробити пост у «моментях»). Перспективним напрямом розвитку цієї теми є дослідження можливостей інших додатків та месенджерів (Telegram, WhatsApp, Viber, KakaoTalk, Instagram, Tik Tok) у мовній підготовці слухачів підготовчих відділень для іноземних громадян.

Література

- Мобільні додатки як засоби формування іншомовної лексичної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей / Л. В. Горбатюк, Н. В. Кравченко, Г. М. Алексєєва, Т. С. Розумна. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Т. 74. № 6. С. 150–164.
- Crompton H. A historical overview of mobile learning: Toward learner-centered education. In Z. L. Berge & L. Y. Muilenburg (Eds.). *Handbook of mobile learning*. Florence, KY: Routledge, 2013. P. 3–14.
- Feng Y., Yuan L., Youqun R. Effects of M-Learning on Students' Learning Outcome: A Meta-analysis. *New Media for Educational Change*. Springer, Singapore. 2018. P. 115–123.
- Shi Z., Luo G. & He L. Mobile-assisted language learning using WeChat instant messaging. *International Journal of Emerging Technologies in Learning*. Vol. 12. No. 2. 2017. P. 16–26.

Олена Кондратюк

e-mail: kondratiuk.olena@gmail.com

ІНТЕРАКТИВНИЙ ФОРМАТ ВИВЧЕННЯ МОВИ З ВИКОРИСТАННЯМ СОЦІАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ «ІНСТАГРАМ»

У роботі розглянуто соцмережу «Інстаграм» як одну з освітніх технологій у методиці викладання мови іноземним студентам, використання різних видів її контенту з пізнавально-інформативною й навчальною метою. Виокремлено тематичні групи постів в інстаграмі, які викладач може дібрати для своїх студентів відповідно до їхнього рівня володіння мовою, запропоновано практичні завдання.

Ключові слова: соціальна мережа, інстаграм, пост, контент.

The paper considers the social network Instagram as one of the educational technologies in the methodology of teaching language to foreign students, the use of different types of its content for cognitive and informative purposes. Thematic groups of Instagram posts have been identified, which the teacher can select for his students according to their level of language proficiency, practical tasks are proposed.

Keywords: social network, Instagram, post, content.

Постановка проблеми. Сьогодні, у період розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, дистанційної форми навчання, пов'язаної з пандемією та карантинними обмеженнями, методика викладання мови іноземним студентам потребує модернізації – розробки нових підходів до навчально-освітнього процесу. Актуальним залишається питання, як підвищити інтерес до вивчення мови в нових умовах і поліпшити якість їх освіти в цілому. Одним зі способів вирішення цієї проблеми є впровадження соціальних мереж у навчальний процес, які є «потужним інструментом, що дає змогу користувачам не лише спілкуватися один з одним, а й переглядати відео, прослуховувати аудіофайли, <...> дізнаватися нову інформацію» [Белихіна : 413]. Таким чином, соціальні мережі стали найпопулярнішою сферою комунікації людей зі спільними інтересами, цілями, захопленнями тощо. Також використання соціальних мереж «сприяє обміну інформацією, підвищує мотивацію студентів у навчальній діяльності, стимулює розвиток творчих здібностей, <...> позитивно впливає на формування знань та вмінь» [Аснович]. Соціальні мережі як інструмент вивчення іноземних мов, зокрема й російської, у своїх працях розглядали Є. О. Хамраєва, М. І. Івкіна, Н. Г. Аснович, М. Д. Горячев, Н. В. Іванушкіна, Г. В. Можасєва, Ю. В. Щуріна, І. А. Іценко, Е. А. Янковська, О. М. Бєліхіна та багато інших учених. **Мета** нашого дослідження – продемонструвати дидактичний потенціал різних жанрів соціальної мережі «Інстаграм» як освітнього середовища для вивчення російської мови як іноземної.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, інстаграм – одна з найпопулярніших соціальних мереж. Вона подає інформацію в різних форматах: фото, відео, текстах, сторіз, які можна використовувати як

навчальний матеріал для вивчення та закріплення певних лексичних та граматичних тем з російської мови з урахуванням рівня знань групи іноземної аудиторії. Найбільш ефективними з дидактичного погляду та цікавими для студентів, на нашу думку, є такі види контенту:

- *інформативний*: пости про національну культуру, подорожі, кулінарію, спорт, правильне харчування та ін.; пости, які допомагають вирішити якусь проблему, показати, як виконати певний вид роботи, тобто лайфхаки, інтерактивний формат яких залучає студентів та мотивує їх розібратися в матеріалі і тим самим розширити свій лексичний запас;

- *розважальний*: пости-меми, комікси, карикатури, гумор. Окремо можна виділити мотивуючі цитати у публікаціях інстаграм, які розвивають комунікативні навички іноземних студентів. Наприклад, викладач може запропонувати групі обговорити одну з цитат («Робота в команді починається з довіри», «Щоб досягти мети, треба йти» тощо), висловити свою думку. Також студенти можуть самостійно підібрати крилату фразу із зазначеної викладачем сторінки, пояснивши свій вибір;

- *навчальний*: пости-опитування, особливо у форматі сторіз, які дають можливість поставити запитання та отримати відповідь. Це можуть бути загальні питання (наприклад: Чи багато ви читаете?, Щастя в грошах?) або корисні опитування про грамотність (пояснення значень слів, їх правильне написання та походження).

Потім можна дати тестові завдання, створивши ланцюжок історій з варіантами відповідей та можливістю проголосувати та побачити результати. Для цього викладач має створити приватну сторінку із закритим доступом, який буде лише у нього та групи студентів. Тут іноземні студенти можуть отримувати навчальний контент, закріплювати, повторювати вивчені теми, аналізувати їх, коментувати, ставити додаткові питання, маючи онлайн доступ до потрібних матеріалів.

Слід зазначити, що перевага освітнього процесу за допомогою соцмереж полягає в тому, що навіть складну і часом нудну інформацію можна оформити

сучасно, інтерактивно та яскраво у вигляді картинок, інфографіки, лаконічних текстів та відео. Усе це пояснює той факт, що «більшість тих, хто навчається, підтримує інтеграцію соціальних мереж у навчання іноземної мови та бачить найбільшу ефективність їх застосування для читання та письма» [Наволочная : 270].

Перевагами використання соціальних мереж в освітньому процесі, на думку самих користувачів та багатьох дослідників цього питання, є економія часу, доступність інформації, мобільність. Але водночас «побоювання викликає відсутність часу на використання соціальних мереж на шкоду аудиторній та домашній роботі» [Использование социальных сетей... : 176].

Висновки. Отже, соціальна мережа «Інстаграм» може бути додатковим навчально-освітнім інструментом у викладанні РЯІ, який дає змогу розвивати лексико-граматичні, мовленнєві навички іноземних студентів та вдосконалювати їхні знання за допомогою інтерактивного підходу до навчального процесу, участь у якому беруть не лише викладач та окремий студент, а й усі учасники групи, що вивчають російську як іноземну.

Література

- Аснович Н. Г. Использование социальных сетей в образовательном процессе. *Информационные технологии в образовании, науке и производстве: IV Международная научно-техническая интернет-конференция*. Минск : БНТУ, 2016. URL: <http://old.bntu.by/news/67-conference-mido/4882-2016-11-19-13-01-02.html> (дата звернення: 20.01.2022).
- Белихина Е. Н. Использование социальных сетей в процессе обучения русскому языку как иностранному. *MEDIAобразование: векторы интеграции в цифровое пространство*. Материалы IV Международной науч. конф. Челябинск : Изд-во Челябинского гос. ун-та. 2019. С. 413–416.
- Использование социальных сетей в обучении студентов / М. Д. Горячев, М. М. Горячев, Н. В. Иванушкина, В. В. Мантуленко. *Вестник СамГУ*. 2015. № 7 (129). С. 173–178.
- Наволочная Ю. В. Применение социальных сетей в практике обучения иностранному языку. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов : Грамота, 2019. Том 12. Вып. 2. С. 267–272.

ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЙ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ

Окреслено види та обґрунтовано призначення методичного та програмного забезпечення самостійної роботи іноземних студентів під час пандемії. Наведено особливості використання ефективних інструментів мовної підготовки іноземних студентів за умов дистанційного навчання.

Ключові слова: викладання мови, онлайн-навчання, електронні ресурси, іноземні студенти, інноваційні методологічні підходи.

The type and methods of methodical and software support of independent work of foreign students during the pandemic are outlined. Peculiarities of using effective tools of language training of foreign students in the conditions of distance learning are given.

Keywords: language teaching, online learning, e-resources, international students, innovative methodological approaches.

Вивчення української мови іноземцями сьогодні набуває ще більшого значення через інтеграцію України у світове співтовариство та зміни в суспільній свідомості. Перехід на дистанційне навчання, викликаний пандемією COVID-19, став справжнім викликом для всіх, хто бере участь у процесі вищої освіти, – як викладачів, так і студентів. Викладач може надавати студентам інформацію з доступної для них наукової, навчальної та методичної літератури, а також рекомендувати електронні ресурси та інші джерела інформації. Важливе значення має наявність методичного забезпечення самостійної роботи студентів – педагогічних, педагогічно-методичних матеріалів для надання необхідної інформації для повноцінного засвоєння дисципліни у вільний час.

Науково-методичне забезпечення навчального процесу в університеті має на меті підвищення компетенції студентів для якнайкращого управління функціональними завданнями на основі науково обґрунтованих рішень з максимальною орієнтацією на індивідуальний процес навчання, враховуючи особливості подальшої професійної діяльності.

Логічна структурованість навчального матеріалу викладачем через його послідовне подання в навчальному процесі, а також використання ефективних завдань для самоперевірки, питань для поглибленого контролю дозволяє

студентам досягати значних результатів на проміжних рівнях засвоєння навчальної інформації. Водночас слід зазначити, що викладач не в змозі повністю забезпечити системність і послідовність самостійної роботи студентів, оскільки її формат часто є епізодичним, трудомістким, безладним, а часто навіть хаотичним [Валіт, Колоколова, Лагута : 87].

Використання інтернет-ресурсів відкриває широкий спектр освітніх послуг, освітньої інформації, використання різноманітних інструментів для різних форм навчання, зокрема дистанційного, онлайн змагань та олімпіад, бібліотек, текстових архівів, інтерактивних енциклопедій та словників. Викладання української мови як іноземної має відповідати потребам часу і базуватися на новітніх досягненнях науки і техніки. Інтернет-технології можна успішно використовувати на таких заняттях для надання студентам додаткової інформації з досліджуваного предмета, збору даних для створення комп'ютерної презентації, перевірки знань, роботи з онлайн-тестами, онлайн-словниками.

Серед багатьох платформ, які пропонують можливість користуватись навчальним контентом і, таким чином, навчатися дистанційно, варто звернути увагу на LMS Moodle (LMS – Система управління навчанням, англ. Learning Management System; Moodle – модульне об'єктно-орієнтоване динамічне середовище навчання, модульне об'єктно-орієнтоване динамічне навчальне середовище) [LMS Moodle].

Виходячи зі специфіки викладання мови, викладачі мають досвід проведення занять з таких інтерактивних платформ, як GoogleClassroom, аудіо-та відеоінструменти Zoom, Skype та найпопулярніші серед іноземців месенджери. Під час онлайн-навчання викладачі активно використовують презентації PowerPoint для теоретичного пояснення граматики, повторення матеріалу, редагування лексичних тем та текстів. Українську мову викладає досвідчений викладач у форматі синхронних групових веб-занять з використанням відео, аудіо, презентацій, текстів, вправ та інтерактивних тестів. Дистанційні курси на платформі LMS Moodle можуть бути особливо

корисними для іноземних студентів дистанційного навчання, оскільки вони містять різні інструменти, які студенти можуть використовувати на власний розсуд.

Поєднання традиційних та інноваційних методичних підходів на практиці дозволить при навчанні мови підвищити ефективність навчального процесу, рівень знань студентів, значно збільшити ефективність їхньої педагогічної та пізнавальної діяльності.

Література

Валіт О., Колоколова А., Лагута Т. Українська мова для іноземних студентів : навч. посібник. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 228 с.
LMS Moodle. URL: <https://moodle.org/> (дата звернення: 21.05.2022).

КОМПЕТЕНТІСНА ПАРАДИГМА ОСВІТИ ІНОКОМУНІКАНТІВ

Олександра Новікова

e-mail: oleksandra.novikova@npp.nau.edu.ua

Людмила Пазюра

e-mail: liudmyla.paziura@npp.nau.edu.ua

«УКРАЇНСЬКА МОВА ДЛЯ АНГЛОМОВНИХ СТУДЕНТІВ» – ПРАКТИКУМ ДЛЯ ПОЧАТКІВЦІВ

Представлено новий практикум з української мови для англомовних іноземних студентів нефілологічних спеціальностей закладів вищої освіти України. Описано структуру і зміст практикуму.

Ключові слова: українська мова як іноземна, практикум для початківців, граматичний матеріал, лексичний матеріал.

A new guide to practical classes of the Ukrainian as foreign for English-speaking students of non-philological specialties is presented. The structure and content of the textbook are described.

Keywords: Ukrainian as a foreign language, guide to practical classes, textbook for beginners, grammar, lexical material.

Щорічне збільшення кількості абітурієнтів-іноземців, які вступають на перший курс бакалаврату без попереднього вивчення української мови на підготовчих відділеннях та обирають мовою навчання англійську, стала тенденція до зменшення в навчальних планах кількості аудиторних годин для вивчення української мови і, відповідно, збільшення часу для самостійної роботи, а також прагнення узагальнити набутий багаторічний практичний досвід викладання української мови як іноземної зумовили створення практикуму «Українська мова для англомовних студентів» викладачами кафедри філологічних та природничих дисциплін Національного авіаційного університету. Питання забезпечення навчального процесу методичною літературою та його оптимізації в умовах дистанційного навчання залишаються актуальними, адже «підручник з української мови як іноземної передбачає формування вмінь та навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності, оскільки іноземні студенти використовують мову і як інструмент набуття професійних

знань, і як засіб повсякденного спілкування у країні, мову якої вивчають» [Кочан : 315].

Пропонований практикум адресований англомовним іноземним студентам нефілологічних спеціальностей закладів вищої освіти України, які починають вивчати українську мову. Автори вбачали метою своєї праці забезпечення початківців ефективним посібником для формування їхньої мовної та мовленнєвої компетенції, робота з яким може відбуватися як під проводом викладача, так і самостійно. Головне завдання практикуму полягає у формуванні умінь і навичок усного та письмового спілкування для практичної реалізації повсякденних комунікативних завдань.

У практикумі представлено початковий лексико-граматичний курс, відмінкову та дієслівну системи української мови. Практикум складається з двох частин, що поділені на уроки. Кожен урок містить теоретичний блок, лексико-граматичні вправи, тексти. Правила й коментарі подані українською та англійською мовами, що пришвидшує розуміння й полегшує самостійну роботу студентів. Теоретична інформація уроків оформлена в систематизовані таблиці, які презентують найістотніші особливості вживання граматичних одиниць. Унаочнення та структуризація граматичного матеріалу дає можливість активізувати когнітивні здібності іноземних студентів, їхні вміння аналізувати, узагальнювати, моделювати та абстрагувати.

Усі завдання і тексти практикуму побудовані за принципом нарощування складності, вони базуються на лексичному та граматичному матеріалі поточного уроку, а також на матеріалі попередніх уроків. Це дозволяє закріпити набуті знання, сприяє засвоєнню та активізації вживання мовних формул, характерних для сучасної літературної української розмовної мови.

Система вправ спрямована як на механічне відтворення вивченого матеріалу, так і на творче використання отриманих знань, усі завдання можуть бути використані для аудиторної роботи, в якості домашніх завдань, для самостійної роботи студентів-іноземців.

Література

Кочан І. Мацюк З. Лінгвометодичні основи укладання підручників з української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної* : зб. наук. пр. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2013. Вип. 8. С. 315–323.

Ірина Нечитайло

e-mail: vnech57@gmail.com

ОЗНАЙОМЛЕННЯ З МЕТОДАМИ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЕТИМОЛОГІЇ НА ТРЕТЬОМУ (ОСВІТНЬО-НАУКОВОМУ) РІВНІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття знайомить з особливостями вивчення аспірантами Київського національного лінгвістичного університету індоєвропейської етимологічної спадщини, її теоретичних і методичних вимог.

Ключові слова: індоєвропейська етимологія, викладання етимології, теорія і методика етимологічних досліджень.

The article acquaints with the peculiarities of the study of Indo-European etymological heritage by graduate students in Kyiv National Linguistic University, its theoretical and methodological requirements.

Key words: Indo-European etymology, teaching etymology, theory and methods of etymological research.

Останні десятиліття в розвитку етимології позначилися новими векторами дослідження не лише лексики окремих мов: інтереси сучасних етимологів поширилися на спроби реконструкції прамов індоєвропейської сім'ї, укладання етимологічних словників комплексного характеру, створення лінгвістичних атласів різних мовних груп тощо. Ось чому етимологи зацікавлені в розширенні кола фахівців своєї галузі, популяризації етимологічних знань серед лінгвістів. Перебуваючи в руслі цих проєктів, під час викладання теоретичних дисциплін викладачі факультету слов'янської філології Київського національного лінгвістичного університету залучали студентів-іноземців до кола етимологічних знань. Основи етимології викладалися як аспект базових та допоміжних дисциплін, а в цьому навчальному році ними розпочато спеціальний курс для аспірантів денної та заочної форм навчання «Індоєвропейська етимологія: теорія і методика досліджень». Його укладачі прагнули не лише дати аспірантам знання про етимологію як теоретико-прикладну лінгвістичну дисципліну, але й мотивувати в них потреби в необхідності вивчення ідей і методів індоєвропейської

етимології, сформувати навички застосовувати методологічний інструментарій реконструкції, виховувати професійні й наукові здібності аспіранта, необхідні для формування компетентностей в аспекті відтворення структур досліджуваних мов. Предмет розрахований на один семестр і передбачає десять лекцій та п'ять семінарських занять (на заочному відділенні – три лекції і два семінарські заняття). Оскільки на цей час не існує задовільного підручника з етимологічних дисциплін (над його створенням робота на факультеті ще триває), основним матеріалом курсу обрано статті та монографії провідних сучасних фахівців з етимології – О. С. Мельничука, В. Т. Коломісць, Р. В. Болдирєва, О. М. Трубачова, Ж. Ж. Варбот та ін., що дозволило початківцям опанувати як базові знання, так і специфічні особливості етимологічного аналізу.

На першому етапі навчання було поглиблено наукові уявлення молодих фахівців про завдання, об'єкт, предмет індоєвропейської етимології; визначено дефініції базових понять, розглянуто етапи розвитку теоретико-методичної бази етимологічного аналізу в контексті етимологічних парадигм.

На другому етапі аспіранти опановують конкретні прийоми етимологічних досліджень, знайомляться з лінгвальними та позалінгвальними факторами етимологічного пошуку, набувають умінь етимологічного аналізу, встановлення семантичних паралелей та закономірностей, з'ясовують різницю між видами етимології, вчать працювати з етимологічними словниками, засвоюють основні компоненти статті етимологічного словника.

Третій етап познайомив майбутніх дисертантів з новітніми проблемами індоєвропейської етимології та ролі в їх розв'язанні так званої периферійної лексики сучасних і давніх мов, навчив оперувати конкретним мовним матеріалом з використанням етимологічних напрацювань у галузі фонетики, граматики, семантики, лінгвогеографії. На цьому етапі слухачі курсу переходять до поняття комплексного аналізу етимологізованих мовних явищ у відповідності з набутими знаннями про фонетичні, словотвірні, морфологічні, семантичні закономірності. Добре орієнтуючись в етимологічній літературі,

аспіранти аналізують словники різних типів, визначають їх належність до тієї чи іншої етимологічної школи.

Знайомлячись зі складнощами етимологічного пошуку, молоді фахівці краще розуміють причини вимушеної множинності етимологічних інтерпретацій тих чи інших мовних одиниць і переконуються в суворій обґрунтованості результатів, одержаних національною школою етимології.

Леся Малікова

e-mail: lesja.malikova@gmail.com

МОДЕЛЮВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІНОЗЕМНИМИ МАГІСТРАНТАМИ-ФІЛОЛОГАМИ

У статті розглянуто можливості використання навчальних матеріалів до курсу «Комунікативні стратегії російського мовлення». Окрему увагу приділено застосуванню отриманих іноземними студентами знань у процесі трансформації художнього тексту з метою побудови на його основі мовленнєвого акту-діалогу.

Ключові слова: комунікація, комунікативні стратегії, мовленнєві тактики, моделювання мовленнєвої діяльності, художній текст, мовні засоби.

The article discusses the possibility of using ‘Communicative Strategies of Russian Speaking’ course educational materials. Special attention is paid to the use of knowledge gained by foreign students in the process of literary text transformation in order to build a speech act-dialogue on its basis.

Keywords: communication, communicative strategies, speech tactics, modelling of speech activity, literary text, language means.

Пропонована стаття присвячена розгляду нових підходів до навчання іноземної мови інокомунікантів Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. До аналізу нами були залучені матеріали дисципліни «Комунікативні стратегії російського мовлення», що є однією з основних для магістрантів-філологів спеціальностей «Російська мова і література (для іноземців)». Значимість дисципліни визначається насамперед тим, що вона дає іноземним студентам можливість заглиблюватись у «глибинний смисл і механізми комунікації» [Снитко : 7], які породжуються комунікативними цілями та стратегією мовця. У процесі оволодіння такими механізмами студенти навчаються вирішувати певні комунікативні завдання, насамперед «впливати на свого співбесідника в

бажаному для нього напрямі» [Снитко : 7]. При цьому надзвичайно важливими виявляються набуті студентами вміння та навички адекватного вибору «різноманітних мовних засобів, мовленнєвих тактик», продиктованих «принципом перемоги, яку прагне здобути мовець над своїм співбесідником» [Иссерс : 70; Степанов : 325–326].

Опанування комунікативними стратегіями та можливостями оптимального для їхньої реалізації вибору мовленнєвих тактик здійснюються іноземними магістрантами-русистами на поліаспектному мовно-мовленнєвому матеріалі. Так, у процесі аудиторної та самостійної роботи студентам пропонуємо подібну інтерпретацію текстів, характерних для таких сфер спілкування, як офіційно-ділова, навчально-наукова, соціально-культурна, повсякденно-побутова. Такі види роботи, без сумніву, створюють для студентів «ситуацію культурної різноманітності» [Макаров : 164].

Водночас у навчальному процесі ми закономірно звертаємося і до текстів художньої літератури – основоположному для філологів мовного матеріалу як джерелу отримання лінгвокультурологічних знань. Використання художніх текстів у процесі опанування різними комунікативними стратегіями і тактиками має багатовекторний характер. Так, на першому етапі роботи студенти можуть лише визначати зміст наявних у творі комунікативних стратегій (напр., прохання, дозвіл, відмова, початок та завершення розмови тощо) і виявляти мовленнєві тактики їхньої реалізації. Студентам пропонується проаналізувати мовні засоби класичних творів, приміром роману О. Пушкіна «Євгеній Онегін».

Наступні етапи роботи над матеріалами курсу відображають творчі, нові підходи до такого дослідження тексту. Цікавим видається, зокрема, самостійне моделювання магістрантами комунікативного акту не тільки від першої особи, а й від імені передбачуваного співрозмовника. Як приклад може бути використаний текст повісті Л. Уліцької «Сонечка», відмінною рисою якої є практично повна відсутність діалогів. Усе спілкування між героями там подається описово. У цьому випадку перед студентами ставимо завдання – самостійно відтворити мовленнєву діяльність героїв (їхні можливі діалоги) із

урахуванням факторів, що впливають на ефективність комунікації та досягнення її мети. Це, у свою чергу, передбачає вибір адекватних комунікативних стратегій і визначення необхідних мовленнєвих тактик із опорою на комунікативні наміри співбесідників, їхню психологію і на мовний матеріал тексту повісті.

Як бачимо, практичні матеріали до курсу «Комунікативні стратегії російського мовлення» містять значний різноплановий потенціал, що зумовлює широкі можливості для аудиторної та самостійної роботи іноземних магістрантів-філологів.

Література

- Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Москва, 2008. 288 с.
Макаров А. П. Диалог культур в условиях глобализации. *Общественные науки и современность*. 2012. № 1. С. 163–167.
Снитко Е. С., Василенко Н. В. Русский язык как деятельность: современные направления научного описания : лекционный курс. Киев : Изд-во КНУ, 2009. 86 с.
Степанов Ю. С. В поисках прагматики. *Известия АН СССР. Сер. Лит. и яз.* 1981. Т. 40. № 34. С. 325–333.

Наталія Кириченко

e-mail: nataliia.kyrychenko@npp.nau.edu.ua

ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ – ЗАПОРУКА ЯКІСНОГО ЗАСВОЄННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЗНАЬ У СТІНАХ НАУ

З'ясовано специфічні особливості дистанційного викладання української мови за умов пандемії та воєнного стану.

Ключові слова: дистанційне навчання.

This article focuses on the specific features of distance learning of the Ukrainian language in pandemic and martial law.

Keywords: distance learning.

Постановка проблеми. Через постійно зростаючу необхідність міжнародних зв'язків України в різних галузях соціально-економічних відносин автоматично в геометричній прогресії зростає роль та значення професійної підготовки іноземних студентів у закладах вищої освіти нашої суверенної держави. Це зумовлено тим, що в подальшому випускники-іноземці українських вишів можуть стати провідниками доброзичливої політики

України по всьому світу та комунікаторами в системі міжнародних програм у різних сферах соціально-політичного та економічного розвитку нашої країни. У цьому плані Національний авіаційний університет, як провідний державний заклад вищої освіти, посідає одне з чільних місць у системі навчання іноземних студентів технічного профілю освіти, які в якості майбутньої професії обрали для себе сферу галузі аерокосмічної промисловості, літакобудування, будування й обслуговування аеропортів та аеродромів, управління новітніми цифровими ІТ-системами аеронавігації та управління, а також багато інших технічних спеціальностей, які можна здобути в університеті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із головних комунікаторів у прагненні здобуття іноземними студентами необхідних фахових знань за програмою навчання на всіх факультетах НАУ фігурує обов'язкова дисципліна «Українська мова як іноземна», яка, починаючи з 2021–2022 навчального року, згідно з Освітньо-професійною програмою (ОПП) складається з трьох взаємно пов'язаних частин: «Українська мова як іноземна», «Фахова іноземна мова (українська)» та «Ділова українська мова». Завдяки цій дисципліні студенти-іноземці отримують першочергові знання про майбутню свою спеціальність, правила та особливості навчання в НАУ, взагалі знайомляться з суспільним життям в Україні та її славетною історією. Слід зазначити, що це максимально відповідає сучасним тенденціям глобальних комунікацій в галузі отримання якісної міжнародної освіти і є важливим фактором для майбутньої кар'єри фахівця аерокосмічної галузі, так як усім відомо, що Україна є і завжди буде провідним світовим гравцем у цій сфері технічного прогресу і новітніх технологій.

Викладання української мови як іноземної у поєднанні з вивченням фахової термінології з необхідним рівнем володіння мовою (фонетика, лексика та граматики), як показала практика не є достатньою запорукою успіху, а потребує додаткових знань у галузі етнокультурної української спадщини, побутових національних звичаїв, історії виникнення тих чи інших

лінгвістичних словосполучень та технічної термінології спеціалізованого спрямування.

Навчання іноземних студентів у закладах вищої освіти України і, зокрема, в НАУ, у багатьох випадках дає ідеальну можливість не тільки отримати необхідну глибоку освітню кваліфікацію, а й налагодити ділові партнерські відносини з майбутніми колегами на теренах України для можливої подальшої міжнародної співпраці. Багаторічні практичні методики викладання дисципліни «Українська мова як іноземна» в стінах НАУ показали, що безпосереднє викладання в багатонаціональних аудиторіях, де разом навчаються представники різних етнічних культур студенти з Азії, Африки, Латинської Америки та країн ЄС, має певні особливості в методиці викладання української мови. Серед них, окрім різниці етнокультурної ідентичності та релігійних уподобань, існує ще багато інших чинників, які суттєво можуть впливати на психологічний стан засвоєння іноземними студентами програмного матеріалу за курсом навчання. Це може бути і вплив політичного стану та релігійних особливостей в країнах, звідки прибули іноземні студенти, їх національна сумісність у групах, ставлення до політичної системи країни перебування, риси характеру, розуміння норм поведінки в суспільстві та моральність, рівень інтелектуального розвитку, комунікативні здібності, відкритість та індивідуальна здатність до засвоєння навчального матеріалу, життєві навички і багато чого іншого. Крім цього, у процесі роботи зі студентами в аудиторіях виникає необхідність вибіркового підходу до навчального навантаження для кожного слухача окремо. Така необхідність обумовлена різним рівнем мовної і загальноосвітньої підготовки студентів у групах, і тому відношення до них повинно бути більш вимогливим у плані надання цим студентам завдань більшої складності за обсягом навчальної інформації.

Головним і достатньо принциповим чинником і одночасно методологічним ефективним інструментом у багатонаціональних аудиторіях, якого неухильно треба дотримуватись, є те, що єдиною загальною спільною мовою навчального спілкування серед іноземних студентів та викладачів має

бути лише українська мова як «загальний фон мовного середовища». Таким чином, студенти-іноземці штучно поринають в мовне середовище, що саме і створює необхідну атмосферу більш інтенсивного засвоєння основ української мови, а це, у кінцевому вимірі, призводить до глибокого засвоєння навчального матеріалу. Тому проведення щорічних студентських конференцій зі знання української мови можна вважати дуже корисним і необхідним допоміжним засобом підвищення якості вивчення студентами-іноземцями програмного матеріалу. Як правило, на таких конференціях використовується додатковий мовний матеріал та літературні джерела, що позитивно впливає на рівень знання української мови.

Виникає питання: що треба зробити ще окрім традиційних методичних рекомендацій щодо викладання «Української мови як іноземної» для того, щоб іноземні студенти в комфортному стані сприймали навчальний матеріал, особливо в умовах дистанційного навчання, у режимі якого сьогодні проходить навчальний процес в НАУ? При цьому слід враховувати, що навчальних практикумів комбінованих вправ, модульних програм, посібників та підручників української мови як іноземної укладено доволі багато і вони постійно модернізуються. Тому завданням викладацького складу є необхідність формування таких алгоритмів і комбінацій навчальної літератури, щоб вони повністю відповідали цілям та завданням навчального процесу, задовольняли в повному обсязі рівень підготовки студентів. Ураховуючи зазначене, треба зосередити увагу на забезпеченні іноземних студентів усіма необхідними навчальними матеріалами від самого початку засвоєння курсу навчання, який охоплює весь термін дії навчальної програми, вводити розділи курсу за логічною послідовністю та розумовим навантаженням і у відповідності з затвердженою ОПП.

І насамкінець потрібно забезпечити постійний проміжний контроль за рівнем засвоєння навчального матеріалу студентами-іноземцями і не тільки на початковій стадії навчання, а на весь період засвоєння мови як засобу засвоєння навчального матеріалу всієї програми фахової підготовки, особливо коли вони

беруть участь у дистанційному навчанні. Для забезпечення систематичного контролю і зворотнього зв'язку, для комунікації за формулою «викладач-студент-викладач», яка повинна діяти доступно та безперервно, треба, щоб перед безпосереднім початком навчання навчально-методичні підрозділи разом із деканатами факультетів організували отримання необхідного дидактичного матеріалу всіма студентами-іноземцями та їх реєстрацію в Classroom. Це не рядове зауваження, а нагальна необхідність, через те, що практика проведення дистанційного навчання свідчить про непоодинокі випадки зриву навчального процесу та невиконання навчальних завдань студентами-іноземцями саме за цих причин.

Висновки. Слід підкреслити, що забезпечення студентів-іноземців якісними посібниками та підручниками за програмою підготовки, їх ефективного застосування в режимі дистанційного навчання стане запорукою якісного засвоєння ними професійних знань загалом.

Література

- Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : колективна монографія / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.
- Положення про дистанційне навчання. Наказ МОН № 40 від 21 січня 2004 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0464-04#Text> (дата звернення : 21.05.2022).
- Освітні технології : навч.-метод. довід. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін. ; за ред. О. М. Пехоти. Київ : А.К.С., 2001. 256 с.
- Стеценко Г. В. Інформаційні освітні веб-ресурси. URL: <http://galanet.at.ua/publ/5-1-0-10> (дата звернення : 20.02.2022).

Валентина Невойт
e-mail: valnev@ukr.net

СЛОВО ВУЛИЦЯ В ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧОМУ АСПЕКТІ

Доповідь присвячена опису функціонально-семантичних особливостей слова *вулиця*, зумовлених поняттям про денотат назви та фоновими знаннями про неї.

Ключові слова: семантика слова, поняття, лексичний фон, пряме й переносне значення.

The article devoted to the description of functional and semantic features of the word *вулиця*, due to the concept of denotation of the name and background knowledge about it.

Keywords: the word semantic, concept, lexical background, direct and figurative meaning.

Постановка проблеми. Як показує практика викладання іноземних мов, однією з проблем навчання лексики є відсутність мовленнєвої компетентності, невміння правильно використовувати слово в мовленні. Помилки у вживанні лексичних одиниць найчастіше зумовлені не понятійним змістом слова, а його фоновими характеристиками, пов'язаними безпосередньо зі специфікою бачення певної реальності певним народом, визначаються національно-культурним компонентом семантики певної назви.

При цьому носіями інформації про національну та культурну своєрідність народу можуть бути загальновживані слова. Однією з таких лексем, добре відомих інокомунікантам, є назва *вулиця*. Вона входить до активного словникового фонду сучасної української мови і кваліфікується як лексична одиниця повсякденного вживання.

Отже, **мета** дослідження – опис функціонально-семантичних особливостей слова *вулиця* в українській мові, який сприятиме формуванню мовленнєвої компетентності у вживанні вказаної лексичної одиниці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Денотат найменування *вулиця* добре відомий усьому цивілізованому світу, як урбаністичному, так і сільському, оскільки є невід'ємною складовою інфраструктури будь-якого населеного пункту. За словниковим визначенням *вулиця* – це «обмежений двома рядами будинків простір для їзди та ходіння» [СУМ, I : 785]. Українська назва *вулиця*, безперечно, має еквіваленти в інших мовах і в межах своєї понятійної семантики однаково вживається різними народами. Українські контексти *головна вулиця, вулиця з одностороннім рухом, переходити вулицю, прокладати вулицю* тощо дослівно перекладаються на інші мови без втрат значення.

Відносно недавно у мовах з'явилося стійке словосполучення *зелена вулиця*, яке пов'язане з кольором світлофора та означає «вільний на всьому протязі шлях для пересування транспорту». Відповідно, вираз укр. *давати зелену вулицю* та означає «пропускати без затримок, поза всякою чергою» [СУМ, I : 785] і має еквівалент в англійській мові – англ. *to give the green light*. Сьогодні

це стійке словосполучення має і більш загальне переносне значення, коли йдеться «про відсутність перешкод, затримок для здійснення будь-якої справи».

Однак еквівалентність згаданого вище фразеологізму не є стовідсотковою, оскільки в текстах на історичну тематику може зустрітися омонімічний вираз *зелена вулиця* – «покарання в дореволюційній Російській імперії, яке полягало в тому, що людину проганяли крізь стрій солдат, які наносили удари шпіцрутенами». У цьому значенні зазначене стійке словосполучення є історизмом.

Якщо поняття, позначене словом *вулиця*, є міжмовним, то семантичні характеристики лексеми, детерміновані фоновими знаннями, віддзеркалюють національно-культурну специфіку осмислення реалії, а тому не завжди збігаються у різних мовах. Саме таким, властивим тільки українському слову та спорідненим лексемам у східнослов'янських мовах, є значення «простір поза приміщенням» (напр., *Діти граються на вулиці. Набридло сидіти вдома – хочу на вулицю*). Інокомунікант розуміє ці фрази відповідно до понятійного значення слова *вулиця*, адже простір поза приміщенням в інших європейських мовах передається словами із загальним значенням «поза чимось; зовні» (англ. *out* або *outside*; нім. *Draußen*, фр. *dehors* тощо). Цікаво також, що у носіїв англійської мови уявлення про знаходження поза приміщенням пов'язане не з вулицею, а з дверима (*outofthedoor*), а в українській мові – не тільки з вулицею, але й з двором (*надворі холодно*).

У той же час значення «не мати житла» (укр. *бути / опинитися на вулиці*), а також «виселити з житлового приміщення, не надавши іншого» (укр. *викинути на вулицю*), яке базується на тому самому уявленні про знаходження поза приміщенням, на відміну від значення українського виразу *мати дах над головою* властиве і українському слову *вулиця*, і його еквівалентам в інших мовах. Крім того, образ вулиці в зазначених фразеологізмах осмислюється як відсутність не тільки житла, а й роботи, заробітку, засобів до існування, що яскраво ілюструє вираз укр. *викинути на вулицю*.

Семантика знаходження поза приміщенням розширюється до розуміння вулиці як «зовнішнього оточення взагалі: не тільки простір поза домом, але й люди, незнайомі, чужі»: укр. *людина з вулиці* – «зовсім невідома людина, яку зустріли випадково».

В українській мові значення «не вдома, поза приміщенням» набуло ще й такої інтерпретації: спочатку «місце, де відбуваються гуляння», а потім – «власне гуляння». Без знання цієї семантичної особливості українського слова інокомунікант не зрозуміє фразу «Он і майдан, де ми на вулицю збираємося» з твору Панаса Мирного [СУМ, I : 287]. А фразеологізм *збиратися (зібратися) на вулицю* означає «сходитися на гулянку» і має яскраве національно-культурне забарвлення.

Універсальна семантична риса слова *вулиця* в різних мовах полягає в тому, що воно набуває переносного значення й позначає певне середовище, протиставляється поняттю дому, родини. Це середовище позбавлене культурного впливу сім'ї, суспільства й оцінюється переважно негативно – «некультурне, невиховане середовище, яке здатне погано впливати на людину»: «Вулиця на перший погляд, може, і весела, вільна, та це тільки на перший погляд. А насправді вона залишає тяжкі наслідки, хвороби, тюрму (Іван Микитенко)» [СУМ, I : 785]. Саме таке значення передає вираз рос. *дурное влияние улицы*.

Варто звернути увагу на ще одне метонімічне значення слова *вулиця* – «мешканці, які проживають на певній вулиці»: *Вся вулиця збіглася дивитися на дивовище!* (Іван Франко). Воно також властиве й еквівалентним словам в інших мовах: англ. *Whole street knew about the accident*. Тим не менше, це значення в українській мовній свідомості характеризується наявністю досить глибокого філософського смислу. Свідченням цього є, по-перше, вирази *що вулиця, то й звичай; що хата, то й закон* (Марко Кропивницький), а також український фразеологізм *буде і на нашій вулиці свято*, який має життєстверджувальне оптимістичне значення «доможемося свого; здійсняться надії, сподівання; переможе справедливість» [СУМ, IX : 104]. Стрижнем прототипу цього

фразеологізму є саме слово *вулиця*, яке осмислюється як згуртована спільнота, що проживає на певній території, громада. У залежності від контексту вказане значення може конкретизуватися, позначати окрему особу (члена цієї громади), сім'ю, і навіть країну.

Безумовно, прототип вказаного фразеологізму є безеквівалентним, оскільки значення, закріплене за ним, в інших мовах передається через інші образи. Наприклад, на англійську мову воно перекладається по-різному – як маловиразне *our day will come* (буквально «наш день прийде») та образне *every dog has his day* (буквально «кожен собака має свій день»). У шведській мові, яка віддзеркалює суворі природні умови північної країни, ідея здійснення бажань, досягнення перемоги передається виразом *efter regn kommer solskens* (дослівно «після дощу приходить сонце»).

Висновки. Отже, будь-яке слово, у тому числі й еквівалентне, яке входить до активного лексичного складу мов, виконуючи не тільки номінативну, але й кумулятивну функцію, відбиває специфіку національної культури та історії народу і таким чином зумовлює особливості семантики та контексти вживання. Семантика українського слова *вулиця* в основному збігається з понятійним змістом еквівалентних лексем в інших мовах, проте його переносні значення та вживання іноді суттєво відрізняються в мовах інокомунікантів. Представлений у дослідженні опис цих особливостей сприятиме формуванню мовленнєвої компетентності.

Умовні скорочення

СУМ – Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970. Т. 1 : А–В. 799 с. ; 1978. Т. 9 : С. 916 с.

ПРИНЦИП МУЛЬТИМОДАЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ МОВИ ІНОЗЕМНИМ СТУДЕНТАМ

У статті розглядаються можливості застосування принципу мультимодальності під час навчання іноземної мови. Автор показує, як, використовуючи цифрові технології, можна складний процес вивчення іноземної мови зробити цікавим і продуктивним.

Ключові слова: іноземна мова, цифрові технології, мультимодальність, креолізований текст.

The article discusses the possibilities of applying the principle of multimodality in teaching Russian as a foreign language. The author shows how, using digital technologies, the complex process of learning Russian as a foreign language can be made interesting and productive.

Keywords: Russian as a foreign language, digital technologies, multimodality, creolized text.

Процес навчання мови іноземних студентів має тісний зв'язок з розвитком їх пізнавальних здібностей, активізацією мислетворчої діяльності (англ. speech-thinking activity). У цьому полягає комунікативно-когнітивний похід. Практика показує, що активізація різних каналів сприйняття навчальної інформації за допомогою включення мультимодальних об'єктів дає змогу інтенсифікувати процес формування в іншомовних студентів різних компетенцій.

Найважливішою складовою занять з російської як іноземної є створення у студентів уявлень про культуру народу, мову якого вони вивчають. Ця умова необхідна для того, щоб створити базу для подальшого спілкування та навчання. Накопичуючи і розвиваючи знання про мову та культуру, студенти-іноземці формують і вдосконалюють навички в галузі комунікації, які згодом будуть застосовувати у різних життєвих мовних ситуаціях.

У лінгводидактиці велику роль відіграє не тільки зміст, а й форма подання матеріалу. Навчальні посібники для початківців містять тексти культурологічного та країнознавчого характеру, призначені для вивчального читання. Тексти згруповані за темами: «Білоруська столиця», «Свята та пам'ятні дати», «Музеї, виставки, театри», «Країна, мову якої вивчають», «Відомі люди Білорусі» [Лазовская, Тихоненко : 3]. Такі теми можуть стати

основою для створення монологічних висловлювань, а їх лексична і граматична наповнюваність відповідає вивчальному матеріалу розділу. Водночас у процесі вивчення текстів широко використовують можливості різних цифрових технологій: презентації, ілюстрації, аудіо- та відеоматеріали, інфографіка, ментальні карти, стрічка часу, інтерактивні завдання на основі зображень. У такий спосіб ми отримуємо мультимодальний (полісемантичний) об'єкт, під яким розуміємо «матеріальні предмети, зображення, ілюстрації, фотографії (у тому числі електронні), демотиватори, інтернет-меми, стікери, відеосюжети, що складаються з різних семіотичних знаків, за допомогою яких люди передають комунікативні інтенції» [Коздра : 510]. Унаслідок злиття текстових та інших полісеміотичних елементів з'являється «креолізований текст», який складається «з двох негомогенних частин: вербальної (мовної/мовленнєвої) і невербальної (що належить до інших знакових систем, ніж природна мова)» [Сорокин : 180].

Креолізовані тексти сприяють формуванню усвідомленого сприйняття [Попова, Бородавкіна : 180–186] та запам'ятовування навчального матеріалу, мотивації у вивченні іноземної мови [Макошина : 56–57].

Література

- Коздра М. Мультимодальность в обучении русскому языку как иностранному. *Актуальные вопросы описания и преподавания русского языка как иностранного/неродного: сб. материалов Междунар. науч.-практ. интернет-конф.* Москва, 2017. С. 509–517.
- Лазовская А. И., Тихоненко Е. В. Русский язык как иностранный для начинающих : учеб. пособие : в 2 ч. Ч. 2. Минск : РИВШ, 2011. 232 с.
- Макошина А. И. Креолизованные тексты и их роль в обучении иностранному языку. *Молодой ученый.* 2016. № 7.5 (111.5). С. 56–57.
- Попова Н. С., Бородавкіна М. М. Использование креолизованного текста на уроке иностранного языка как средство формирования осознанности. *Проблемы романогерманской филологии, педагогики и методики преподавания иностранных языков : сб. науч. тр.* 2020. № 16. С. 278–283.
- Сорокин Ю. А., Тарасов Е. Ф. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция. *Оптимизация речевого воздействия.* Москва : Наука, 1990. С. 180–186.

КОМПОЗИЦІЙНО-СМИСЛОВА СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО ТЕКСТУ

Проаналізовано проблему вивчення структурно-сміслових аспектів професійно спрямованих наукових текстів у процесі навчання читання фахової літератури іноземних студентів технічних закладів вищої освіти.

Ключові слова: абзац, змістова частина, структура, мікротема.

This paper is devoted to a summary of the attempts to solve the study problem of studying the structural and semantic aspects of professionally oriented scientific texts in the process of learning to read professional literature of international students studying in technical higher education.

Keywords: paragraph, semantic part, structure, microtheme.

Постановка проблеми. Композиційно-стилістичні особливості професійно орієнтованого тексту і шляхи його засвоєння – одна з важливих проблем, що розв’язується поетапно. **Метою** роботи є спроба визначити характерні особливості структурно-композиційної когезії наукового тексту. Науковий текст має чітку логічну структуру з внутрішньо завершеними частинами (розділами, підрозділами, пунктами, параграфами, абзацами), насиченими відповідною термінологією.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для нашого дослідження важливе значення мають концептуальні підходи й методологічні засади щодо аналізу структурно-сміслових аспектів і змістових частин професійно орієнтованого тексту, обґрунтовані в працях А. Коваль (структура наукового тексту), Л. Кравець, Л. Мацько, Л. Пелепейченко (мовні тактики та стратегії текстів наукового стилю), Г. Онуфрієнко (навчання наукової мови в контексті діяльнісного підходу), Л. Паламар (поглиблене вивчення української мови як іноземної), А. Чистякової (навчання мовних аспектів).

Заслугує на увагу оформлення текстів за допомогою графічних засобів – абзацне членування, розділові знаки (у писемних текстових формах) та інтонація (в усній формі), що здійснюється на різних рівнях структурної організації тексту. Визначення смислових частин тексту відбувається в межах

одного абзацу, тобто кожен абзац являє собою окрему змістову частину, об'єднану спільністю однієї підтеми. Уміння правильно поділити текст на абзаци, більш дрібні відрізки мовлення, допомагає осмислити прочитане. У структурі абзацу можна виділити відносно завершені у смисловому відношенні частини, що поєднуються між собою за змістом та за допомогою синтаксичних способів зв'язку. Домінантним чинником організації навчання наукового стилю мовлення є прагматична мета професійного навчання, яка реалізується безпосередньо в освітньому процесі та є комунікативним змістом навчання мови спеціальності іноземних студентів у технічних закладах вищої освіти (ЗВО).

Комунікативна цілісність виявляється в тому, що кожне наступне речення спирається в комунікативному плані на попереднє, від відомого до нового. Так утворюється закінчений тематичний ланцюг. За кожною комунікативною ситуацією закріплені найбільш типові, поширені, частотні мовні засоби. Зв'язність тексту здійснюється за допомогою низки структурних і лексико-семантичних засобів. Для успішного спілкування в навчальній сфері необхідне знання мінімуму елементарних моделей речень, без яких навчання неможливе. Текст створюється заради мети, яку ставить автор перед читачем, і підпорядкований комунікативній меті висловлювання.

Текст, розділений на абзаци, сприймається візуально легше, сприяє логічному викладу матеріалу, привертає увагу читача та допомагає йому в сприйнятті тексту. Здебільшого в кожному абзаці розглядається якесь одне питання, присвячене певному аспекту проблеми. Для наукових текстів характерні предметно-логічні зв'язки та чітка побудова абзаців. Абзац складається з кількох пов'язаних за змістом речень, об'єднаних єдиною темою. Кількість самостійних речень в абзаці може змінюватися залежно від теми, обсягу тексту, намірів автора. Абзац у науковому тексті можна визначити як відносно самостійний, графічно виділений елемент тексту, що містить розгорнуту думку однієї частини або її фрагмента.

Завдяки особливій структурно-семантичній організації абзацу утворюється темо-рематичний ланцюжок, у якому реалізується мікротема абзацу. Ознаки абзацу є орієнтирами для осмислення інформаційних повідомлень. Абзац характеризується смисловою, комунікативною та структурною єдністю, елементи якого йдуть один за одним, у порядку, що визначений смислом відрізка, де одне речення може стати смисловим центром, а решта будуть тільки уточнювати, поглиблювати його.

Змістове сприйняття тексту передбачає його розуміння на рівні значення та інтерпретацію на рівні смислу. На першому рівні студенти встановлюють відповідність значень сприйнятих мовних одиниць та їх зв'язків, на другому – здійснюють розуміння тексту як цілісної мовної одиниці.

Розуміння змісту тексту означає вміння вилучати необхідну інформацію, що міститься в тексті, виділяти головне, суттєве та передбачати, прогнозувати орієнтовний зміст тексту, самостійно долати мовні труднощі під час опрацювання наукової літератури. Завдання, що студент розв'язує у процесі роботи з текстами за фахом, ділимо на три основні групи за функціональним призначенням і характером опрацювання інформації: сприймання і розуміння тексту; вилучення основної інформації з тексту; осмислення отриманої інформації. Від цих умінь залежить розуміння основної думки висловлювання, визначення відомої і нової інформації, встановлення асоціативних зв'язків між темою тексту та знаннями, отриманими з профільних дисциплін ЗВО.

Частини наукових текстів співвідносяться передусім за змістом, на основі встановлення логічних узаємозв'язків між його структурними компонентами. Межі кожної композиційної одиниці, що виділяється в тексті, чітко задані, визначені автором, і це організовує та спрямовує сприйняття читача. Відповідно до логіки розвитку теми виявляється, насамперед, семантична зв'язність наукового тексту на лексичному рівні з використанням однакових або семантично споріднених елементів. Цю функцію виконують лексичні повтори або синонімічні варіанти в словах-заступниках. Звертаємо увагу на те,

що повторення знаменних слів є характерною рисою наукових текстів і розглядається як істотна ознака їх семантико-синтаксичної зв'язності. Можливість відділити один фрагмент від іншого, поділити текст на частини дає змогу показати взаємозв'язок між ними.

Висновки. Таким чином, зміст професійно орієнтованого навчання читання визначається специфікою фахової підготовки іноземних студентів технічних ЗВО, у результаті чого створюється досить міцна база для подальшого розвитку і вдосконалення різноманітних читацьких навичок на матеріалі текстів зі спеціальності.

Валентина Косяк

e-mail: valentyna.kosiak@npp.nau.edu.ua

ФОРМУВАННЯ КРЕСЛЯРСЬКИХ НАВИЧОК ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ ЕЛЕМЕНТ ДОВУЗІВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ

Необхідною умовою професійної діяльності майбутніх інженерів є володіння графічною культурою. Початкова графічна освіта майбутніх фахівців починається на уроках образотворчого мистецтва та геометрії. Пріоритетним напрямом довузівської підготовки іноземних студентів є забезпечення відповідності їх графічної підготовки сучасним вимогам.

Ключові слова: мова графіки, графічна культура, довузівська підготовка, іноземні студенти.

A necessary condition for the professional activity of future engineers is the possession of graphic culture. Initial graphic education of future specialists begins with lessons in fine arts and geometry. The priority of pre-university training of foreign students is to ensure that their graphic training meets modern requirements.

Keywords: language of graphics, graphic culture, pre-university training, foreign students.

Володіння графічною культурою є необхідною умовою професійної діяльності майбутніх інженерів [Буянов : 172]. Графічну культуру фахівця визначає сукупність знань про графічні методи, способи, засоби, правила відображення та читання інформації, а також умінь та навичок їх застосування. Графічна мова являє собою сукупність графічних і знакових систем, а також відношень та зв'язків між ними. Вона робить зображення простим, лаконічним, допомагає логічно висловити думку.

Початкова графічна підготовка майбутніх фахівців починається ще в молодших класах середньої школи. На уроках образотворчого мистецтва учні оволодівають основами художньої грамотності: ознайомлюються з елементарними прийомами малювання, розглядають закономірності лінійної та просторової перспективи, світлотіні, основні засоби композиції. Пізніше на уроках геометрії вивчають основні геометричні побудови, властивості геометричних тіл, систему координат, геометричні перетворення. Але у зв'язку з тим, що в переважній більшості шкіл дисципліна «Креслення» останнім часом не вивчається, у цілому сучасна графічна підготовка випускників шкіл відстає від вимог інформаційного суспільства.

Пріоритетним напрямом довузівської підготовки іноземних студентів інженерного спрямування є формування креслярських умінь та навичок. Метою викладання курсу дисципліни «Основи інформатики та комп'ютерна графіка» є забезпечення відповідності графічної підготовки студентів сучасним вимогам, надання комплексу теоретичних знань і практичних умінь, які б дозволили їм оволодіти графічною культурою. Програма курсу передбачає ознайомлення з основними поняттями нарисної геометрії та інженерної графіки, формування вмінь та навичок виконання нескладних креслень деталей та елементів конструкцій за допомогою креслярських інструментів та сучасних програмних засобів підготовки конструкторсько-технологічної документації [Косяк : 292]. Графічні навички – це певні звичні положення руки, що дозволяють зображати знаки та їх з'єднання. Уміння – це поєднання навичок та знань, що передбачає формування зорово-моторної координації. Рівень графічної підготовки визначається не тільки ступенем оволодіння технікою виконання графічних зображень, а й здатністю до уявних перетворень образно-знакових моделей.

Засвоєнню іноземними студентами матеріалу навчальної дисципліни сприяє те, що мова графіки є одним з невербальних способів подання інформації, а також її інтернаціональність – мовою графіки розмовляють фахівці технічного профілю у всьому світі. Графічна підготовка дає основи

графічної грамоти, яка дозволяє студентам орієнтуватись в надзвичайно великому обсязі графічних інформаційних засобів.

Отже, формування креслярських знань, умінь та навичок, графічної культури є невід'ємним елементом довузівської підготовки і необхідною умовою успішної професійної діяльності майбутніх інженерів.

Література

- Буянов П. Г. Ступінь і складові графічної професійної компетентності майбутніх учителів технології. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка*. 2010. № 1. С. 167–172.
- Косяк В. І. Роль нарисної геометрії у графічній підготовці іноземних студентів початкового етапу навчання. *Молодий вчений*. 2019. № 3 (67). С. 290–293.

Наталія Стовпник

e-mail: nataliia.stovpnyk@npp.nau.edu.ua

ВИКОРИСТАННЯ ПРОБЛЕМНИХ СИТУАЦІЙ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Здійснено спробу огляду застосування деяких форм активізації процесу вивчення української мови як іноземної. Проаналізовано такий вид діяльності, як проблемна ситуація на занятті.

Ключові слова: українська мова як іноземна, проблемні ситуації, інтерактивні технології.

The article attempts to review the application of some forms of intensification of the process of learning Ukrainian as a foreign language. This type of activity as a problematic situation in the classroom is analysed.

Keywords: Ukrainian as a foreign language, problem situations, interactive technologies.

Постановка проблеми. Процес освіти у вищій школі зазнає докорінних трансформацій. Перед викладачами стоїть завдання не просто пояснити, а сформувати вміння самостійно вирішувати проблемні ситуації, розвинути пошуково-дослідницький хист. Інтерес до численних методів навчання, які стимулюють у студентів-іноземців навички критичного мислення дедалі зростає. Головна функція проблемної ситуації – розвиток творчого мислення, творчого підходу до діяльності. Дослідник В. Кудрявцев трактує проблемне навчання як «тип розвивального навчання, зміст якого представлено системою проблемних задач різного рівня складності» [Кудрявцев : 49].

Мета. Завданням цього дослідження є спроба аналізу такого методу активізації навчальної діяльності студентів-іноземців, як проблемна ситуація.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розпочнемо огляд деяких форм інтерактивного навчання з принципів проблемного заняття. О. І. Власова вважає проблемним таке навчання, яке «базується на здобуванні студентами нових знань через розв'язування теоретичних і практичних проблем» [Власова : 73]. Ознакою проблемного запитання є прихована суперечність. Однак студенти мають володіти таким обсягом вихідних знань і способів діяльності, який дасть їм змогу самостійно розпочати пошук потрібного рішення. Відтак, використання проблемної ситуації починається тоді, коли слухачі вже володіють мінімальним базовим знанням мови, мають необхідний запас лексики для участі в діалозі, який пропонує викладач.

Поступово з розширенням лексичного запасу і базових знань з граматики з'являється можливість використовувати більш складні проблеми. Наведемо деякі види проблемних ситуацій на заняттях з української мови як іноземної.

1. Ілюстративний. Прикладом може служити таке завдання: Утворіть від основ *журнал-* , *менедж-* , *учит-* , *фінанс-*, *брок-* слова, що позначають назву професії.
2. Оцінний. Пропоноване завдання: Визначте, в якому відмінку стоїть слово *матері*. Порівняйте виділені слова в словосполученнях: Колискові моєї *матері*. *Матері* наших учнів.
3. Дослідний. Пропоноване завдання: Доведіть, що слово *біг* може виступати різними частинами мови. Побудуйте речення.

Висновки. Огляд форм активізації роботи студентів на заняттях з української мови як іноземної засвідчив, що існує потреба урізноманітнювати форми подачі матеріалу. Проблемні ситуації забезпечують можливість творчої участі студентів у процесі засвоєння нових знань, формуванні пізнавальних інтересів.

Література

- Власова О. І. Педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Либідь, 2005. 400 с.
Кудрявцев В. Т. Проблемное обучение : истоки, сущность, перспективы. Москва : Знание, 1991. 80 с.

НАОЧНІСТЬ У ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИМ СТУДЕНТАМ

Наочність як один дидактичних принципів потребує окремого розгляду в процесі навчання української мови як іноземної. Автор звертає увагу на роль принципу наочності, його різновиди, описує методику застосування принципу наочності у процесі навчання іноземних студентів.

Ключові слова: українська мова, наочність, іноземні студенти.

Visibility as one of the didactic principles requires separate consideration in the process of learning Ukrainian as a foreign language. The author draws attention to the role of the principle of visibility, and describes the method of applying the principle of visibility in the learning process of foreign students.

Keywords: Ukrainian language, visualization, foreign students.

Наочність як один з важливих дидактичних принципів розробляється і реалізується на різних етапах навчання мови. Основним способом реалізації цього принципу є сприйняття, осмислення та узагальнення виучуваного матеріалу. М. С. Вашуленко наголошує, що «сприймання навчального матеріалу потребує широкого впровадження додаткових дидактичних засобів: роздавальних і демонстраційних матеріалів. Зміст і спосіб представлення дидактичних матеріалів можуть доповнювати, урізноманітнювати сторінки підручника, можуть мати внутрішньопредметний характер або виконувати міжпредметну інтеграцію» [Методика навчання... : 13].

Принцип наочності відіграє особливу роль у викладанні мови, зокрема української як іноземної. Для того, щоб засвоєння мови було необтяжливим, необхідно створити відображення об'єктивного світу у формах тієї мови, якої навчаємо. Відтак, наочність виконуватиме роль провідника й слугуватиме засобом формування та розвитку мовленнєвих умінь (говоріння, слухання, читання, письмо). У практиці застосування наочності слід враховувати, що цей метод не єдиний і ним не можна замінити інші, але його можна варіювати і застосовувати як при комплексному, так і при аспектному навчанні іноземних мов. Досить активно й продуктивно наочність застосовується в процесі навчання фонетики, лексики та синтаксису української як іноземної.

Наочність умовно поділяємо на візуальну, аудіальну та аудіовізуальну. До візуальної наочності відносимо фотографії, малюнки, репродукції картин, карти, схеми, діаграми, графіки, таблиці тощо, до аудіальної – усі можливі варіанти записів голосу (як професійних дикторів, так і непрофесійні записи). У якості аудіовізуальних демонстраційних матеріалів можемо використовувати мультфільми, фільми (або їх фрагменти), короткі ролики, промо-матеріали, екранізовані комікси тощо. Введення подібних матеріалів у навчальний процес безпосередньо корелюється з вивченням лексичних тем. Викладач звертає увагу на заздалегідь підготовані слова та вирази, лексико-граматичні звороти, які слухачі/студенти почують у представлених матеріалах. Після перегляду дуже важливо опрацювати матеріал в аудиторії: відповісти на питання (вони можуть бути оголошені до перегляду фрагмента), виконати лексико-граматичні завдання, які закріплюють матеріал, провести бесіду за змістом переглянутого. Зокрема, В. А. Федчик стверджує, що «ряд граматичних особливостей розмовного мовлення дослідники ставлять в пряму залежність від спільного вживання вербальних і невербальних засобів спілкування. Лише аудіовізуальні засоби спроможні подати студентам всю сукупність екстралінгвістичних чинників, яка зумовлює своєрідність українського літературного розмовного мовлення, і забезпечити ефективність відповідної системи вправ» [Федчик].

Отже, роль наочності у викладанні української мови полягає насамперед у полегшенні пояснення складних теоретичних понять або проблем. Наочність допомагає уявити процес, дію або явище, показати зв'язки між українською й рідною мовою, вибудувати більш чітку картину явищ і процесів. Вона сприяє встановленню зв'язків між науковим знанням та життям, практичною діяльністю, утилітарними процесами тощо, дозволяє підсилити емоційне сприйняття матеріалу і сформувати образ-підказку. На етапі закріплення навчального матеріалу наочність дає змогу варіювати різні типи вправ, а на етапі контролю суттєво економить час.

Слід зауважити, що в методиці використання наочності немає єдиного рецепта. Викладач самостійно обирає ті інструменти, за допомогою яких можна

досягнути кращого результату, оскільки його завданням є обрати із великої кількості матеріалу найбільш цікаве, яскраве, образне.

Література

Методика навчання української мови в початковій школі : навч.-метод. посіб. для студ. / За наук. ред. М. С. Вашуленка. Київ : Літера ЛТД, 2011. 364 с.

Федчик В. А. Психологічний аналіз використання наочності в процесі навчання української мови як іноземної URL: http://www.rusnauka.com/20_PRNiT_2007/Psihologia/23808.doc.htm (дата звернення: 26.04.2022).

Яна Проскуркіна

e-mail: yana_i_pr@ukr.net

ЩОДО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ НА АНГЛОМОВНИХ ПРОГРАМАХ

Широке впровадження англомовних програм для іноземних студентів актуалізує проблему навчання іноземних студентів державної мови країни, в якій вони отримують освіту. Розглянуто особливості викладання української мови іноземним студентам, які навчаються на програмах з англомовною формою викладання.

Ключові слова: іноземні студенти, англомовна форма навчання, українська мова, комунікативні потреби, відбір навчального матеріалу.

The widespread introduction of English-language programs for foreign students highlights the problem of teaching foreign students the state language of the country where they study. The article considers the peculiarities of teaching the Ukrainian language to foreign students studying in English-language programs.

Keywords: foreign students, English language, Ukrainian language, communication needs, selection of educational material.

Українські університети впродовж останніх років скеровують зусилля на розширення англомовних програм для іноземних студентів. Як правило, навчаючись на англомовних програмах, іноземні студенти також вивчають основи української мови, яка необхідна їм для успішної інтеграції в нове соціальне середовище. Це актуалізує пошук нових методів і підходів до навчання іноземних студентів української мови в групах з англомовною формою навчання. Зазначимо, що одне із найважливіших завдань мовної підготовки іноземних студентів, а саме – необхідність формування необхідних мовних і мовленнєвих умінь для обслуговування навчально-професійної діяльності втрачає свою актуальність у випадку викладання української мови на

англомовних програмах. Українська мова потрібна іноземним студентам переважно для спілкування в соціально-побутовій і соціально-культурній сферах. Отже, виникає потреба здійснити відбір навчального матеріалу з української мови з урахуванням комунікативних потреб іноземних студентів. Типовими ситуаціями спілкування українською мовою для іноземних студентів вважаємо місцезнаходження об'єктів, покупки, харчування, користування транспортом, проживання в гуртожитку, лікування, знайомство і підтримання міжособистісних контактів з українськими людьми тощо. Для цього іноземним студентам необхідно засвоїти загальнонавчальну лексику, а основними тематичними блоками мають бути такі: Знайомство. Сім'я. У місті. Мій дім. У магазині. Їжа, кафе. Дозвілля. Навчання у ЗВО. У лікаря. Україна – держава, де я живу і навчаюся. Одним із засобів формування комунікативних умінь буде використання ситуативних вправ. Не можна обтяжувати іноземних студентів складними граматичними конструкціями. Доцільно пояснювати навчальний матеріал на початковому етапі через мову-посередника, якою виступає англійська.

На більш просунутому етапі навчання української мови поступово буде ставати більш професійно-орієнтованим з метою формування комунікативних умінь для професійної розмови [Гончаренко; Ушакова, Тростинська]. Для цього необхідно здійснити відбір термінологічного апарату відповідно до майбутнього фаху і розпочинати опрацювання лексики на основі підібраних професійно орієнтованих ситуативних вправ і роботи з текстом. Тому нагальним питанням для викладачів постає розробка текстів з урахуванням рівня володіння мовою і професійної спрямованості іноземних студентів, а також розробка системи алгоритмів роботи з текстом, вправ і завдань. Доцільно використовувати навчальні тексти, які містять типізовану інформацію і мають певну логіко-змістовну композицію, що піддається програмуванню.

Кінцевим результатом навчання має стати формування в іноземних студентів комунікативної компетентності, достатньої для реалізації комунікативних потреб іноземних студентів в соціально-побутовій і соціально-

культурній сфері спілкування, а також обмежено в навчально-професійній сфері.

Література

- Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: метод. поради молодим науковцям. Київ ; Вінниця : ТОВ Фірма «Планер», 2010. 308 с.
- Ушакова Н., Тростинська О. Вивчення української мови студентами-іноземцями: концептуальні засади. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної* : зб. наук. праць. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2014. Вип. 9. С. 12–21.

Тетяна Мишакова

e-mail: tetiana.myshakova@npp.nau.edu.ua

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ДІЄСЛІВ РУХУ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Автором розглянуто практичні аспекти вивчення іноземними слухачами дієслів руху на початковому етапі. Дослідження зосереджено на кореляції префіксів і прийменників та аргументовано фактичним матеріалом уживання дієслів руху.

Ключові слова: іноземні студенти, дієслова руху, українська мова.

The author considers the practical aspects of the study of movement verbs by foreign students at the initial stage. The research focuses on the correlation of prefixes and prepositions, and also argues the factual material of the use of movement verbs.

Keywords: foreign students, verbs of movement, Ukrainian language.

Під час вивчення української мови іноземними слухачами на підготовчому відділенні одним з основних і найбільш важливих розділів програми з морфології є «Дієслово». У розділі є складні для розуміння і вивчення питання, зокрема, особливо важко сприймається студентами тема «дієслова руху».

Назву «дієслова руху» умовно віднесено до невеликої групи дієслів української мови, що означають рух різних видів транспорту чи без нього. Це такі дієслова: йти – ходити, їхати – їздити, летіти – літати, бігти – бігати, пливти – плавати, везти – возити, нести – носити, вести – водити тощо. У процесі роботи зі студентами-іноземцями над цією темою необхідно познайомити їх з лексичним значенням дієслів руху. Так, наприклад, треба звернути увагу студентів на пари дієслів «йти – ходити» та «їхати – їздити».

Дієслова руху можуть охоплювати просторові, часові концепти та концепти способу переміщення. Такий вид дієслів руху може вживатись як у прямому значенні, так і в переносному. Дієслова руху в переносному значенні вживаються в поєднанні з деякими іменниками (дощ, годинник, бесіда тощо), коли вони не означають рух. Слухачі опановують такі конструкції поступово, оскільки теоретичний матеріал вимагає ґрунтовного пояснення та ілюстративного матеріалу до кожного конкретного випадку вживання. Наприклад: погодні умови – весь день йде дощ; розмова, бесіда – перемовини йдуть до завершення; час – годинник пошкодили, і він більше не йде тощо.

В українській мові найбільш продуктивним засобом дієслівного словосполучення є префіксація. Префікси змінюють значення дієслова чи надають йому нового змістовного відтінку, утворюють дієслова різних видів: читати – прочитати – дочитати – перечитати. Пояснення значення префіксів у дієсловах руху треба починати з їх просторового значення, переходячи до закріплення словосполучень, де дієслова руху з префіксами мають переносне значення. Після закріплення цієї граматичної теми треба визначити систему тренувальних вправ. На практиці позитивні результати дають такі види тренувальних вправ:

1. Вставити в речення необхідний за змістом прийменник та префікс.
2. Відповісти на запитання, використовуючи дієслова руху.
3. Скласти речення зі словосполученням («мова йде», «час йде», «нести відповідальність», «носити окуляри»).
4. Замінити дієслова руху антонімами.
5. Пояснити значення запропонованих дієслів руху, вжитих у переносному значенні.
6. Вжити дієслова руху при складанні коротких оповідань на теми: «Поїздка містом», «Подорож Україною (на літаку, потягом)».

Таким чином, презентуючи дієслова руху на заняттях з української мови як іноземної, викладач має звернути посилену увагу слухачів на кореляцію префіксів і прийменників, залучаючи при цьому фактичний матеріал, який

допоможе більш якісно сприймати та зрозуміти окремі практичні аспекти цієї теми.

Галина Волкотруб
e-mail: g_volkotrub@ukr.net

Лілія Федчук
e-mail: fedchuk.lilia@gmail.com

ІГРИ-ЗМАГАННЯ ЯК ЗАСІБ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ-ІНОЗЕМЦЯМИ

У пропонованій публікації акцентовано увагу на ролі гри в процесі навчання української мови як іноземної, розкрито ефективність ігрової діяльності, наведено приклади конкретних граматичних ігор-змагань, зроблено висновок про перспективність застосування методу гри під час вивчення української мови іноземними студентами.

Ключові слова: українська мова як іноземна, методи навчання, педагогічна гра, мовна гра-змагання.

The proposed publication focuses on the role of play in the process of learning Ukrainian as a foreign language, reveals the effectiveness of gaming activities, gives examples of specific grammar games, concluded that the application of the game method in learning Ukrainian by foreign students.

Keywords: Ukrainian as a foreign language, teaching methods, pedagogical games, language game-competition.

Постановка проблеми. Одним із ключових питань викладання української мови як іноземної завжди був і залишається пошук ефективних методів і прийомів, які б мотивували до навчання, сприяли стійкому засвоєнню нових знань та виробленню вмінь вільно оперувати мовним матеріалом. Серед значної кількості методів навчання чільне місце посідають ігри. Ігрове навчання, як свідчить практика, є ефективним у роботі з представниками всіх вікових категорій, зокрема і з дорослими.

Теоретичні та практичні особливості використання навчально-педагогічних ігор у освітньому процесі людей дорослого віку розглядають у своїх працях І. Галиця, Т. Кандиба, О. Котикова, О. Мармаза, А. Міщенко, В. Монастирський, А. Соловйова, О. Пометун, Г. Цехмістрова, П. Щербань та інші сучасні вчені, дослідники й педагоги-практики. Певний досвід використання навчальних ігор у закладах вищої освіти накопичено за останні десятиліття й у методиці навчання української мови як іноземної [Артьомова,

Ушакова; Гра як засіб...; Палінська; Швець]. Утім, накопиченого досвіду ще недостатньо, тому залишається актуальним пошук і презентація конкретних ігрових прийомів, які б значною мірою оптимізували процес навчання іноземців української мови.

Мета цієї наукової розвідки – привернути увагу викладачів української мови як іноземної до ігрових методів навчання, поділитися власним досвідом використання ефективних мовних ігор-змагань і стимулювати педагогів до активного застосування гри в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гра – найдавніший і водночас найскладніший метод навчання, який і досі не має єдиного трактування й загально визнаної класифікації його різноманітних виявів. Проте беззаперечним є те, що на відміну від ігор взагалі, яким притаманний елемент розважання, а нерідко ще й змагання, педагогічна гра «має суттєву ознаку – чітко поставлену мету навчання і відповідний їй педагогічний результат» [Енциклопедія : 174].

Поєднання елементів гри й навчання надає ігровій діяльності чимало переваг: педагогічні ігри урізноманітнюють освітній процес, пожвавлюють його, роблять невимусеним і цікавим, створюють комфортні умови для навчання, сприяють виникненню почуття задоволення, мотивують до активної пізнавальної діяльності, а отже – суттєво підвищують результативність навчального процесу.

Як засвідчує власний практичний досвід, у процесі навчання української мови як іноземної доцільно використовувати різні види ігор, зокрема й ігри-змагання. Їх розрізнявальною ознакою є суперництво: хто перший, хто швидше, хто точніше виконає певне мовне завдання. Змагатися можуть як окремі гравці, так і команди. Ігри-змагання здебільшого використовують на етапі закріплення знань, умінь та навичок. Наведемо приклади окремих мовних ігрових змагань, які ефективно зарекомендували себе під час засвоєння дієслів та їх граматичних форм.

Гра «Редактор». Кожен студент отримує картку, на якій зліва розташовані малюнки, що ілюструють певні дії, а справа – назви дій. Завдання – знайти три помилки, тобто три дієслова, які не відповідають малюнкам, розташованим поряд з ними. Переможцем стає той, хто першим упорається із завданням.

Гра «Зайве слово». Викладач роздає картки, на яких надруковано 10 груп слів по 5 у кожній. Усі групи містять по одному зайвому слову. Перемагає той, хто першим закреслить усі 10 зайвих слів. Зразок групи слів: *малює, читає, пише, говорить, бачать* (зайвим є слово *бачать*, бо це дієслово третьої особи множини, а всі інші дієслова мають форму третьої особи однини).

Гра «Волейбол». Викладач називає будь-яке дієслово недоконаного виду й кидає м'яч одному зі студентів. Той ловить його, утворює видовий корелят почуті мовної одиниці, називає нове дієслово недоконаного виду й кидає м'яч іншому студентові. Заздалегідь призначений арбітр стежить за тим, щоб інтервал між окремим діями не перевищував 5 секунд. Студенти, які не вкладаються в регламент чи припускаються мовних помилок, виходять з гри. Перемагає той, хто залишається останнім.

Висновки. Дослідження порушеної проблеми переконує в доцільності застосування ігор-змагань на заняттях з української мови як іноземної. Вдало дібрані та методично вправно організовані мовні змагання мотивують студентів до вивчення мовного матеріалу та забезпечують його інтенсивне засвоєння.

Література

- Артьомова О. І., Ушакова Н. В. Використання ігрових завдань на уроках української (російської) мов як іноземних як спосіб активізації навчального процесу. *Міжнар. наук.-метод. семінар «Новітні педагогічні технології у викладанні мов іноземним студентам» : матеріали семінару, м. Харків, 20 лютого 2020*. Харків : ХНАДУ, 2020. С. 8–10. URL: https://tfc.khadi.kharkov.ua/fileadmin/F-TFC/Філології_та_лінгвістики/Sbornik_HNADU_seminar_2020.pdf (дата звернення: 15.03.2022).
- Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / автор-укладач Н. П. Наволокова. Харків : Вид. група «Основа», 2009. 176 с.
- Гра як засіб формування комунікативної компетенції на заняттях з української мови як іноземної / І. Лисенко та ін. *Молодий вчений*. 2020. № 4. С. 150–155.
- Палінська О. Використання ігор на заняттях з української мови як іноземної. *Українська мова у світі* : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф., 8–9 листопада 2012 р. Львів :

Вид-во Львівської політехніки, 2012. С. 185–191. URL: <http://krok.mio.k.lviv.ua/wp-content/uploads/2015/07/M1.pdf> (дата звернення: 17.03.2022).

Швець Г. Д. Ігрові технології в навчанні української мови як іноземної. *Науковий вісник Південноукраїнського нац. ун-ту ім. К. Д. Ушинського*. Сер. Педагогічні науки. 2016. № 6. С. 106–112.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АНДРІЯШИК Оксана Романівна, кандидат філологічних наук, Національний авіаційний університет (м. Київ)

БАРАНЧУК Ольга Віталіївна, викладач, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ)

БРІЩИН Віктор Михайлович, доктор філологічних наук, професор, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України (м. Київ)

БУГАЙКО Дмитро Олександрович, доктор економічних наук, доцент, Національний авіаційний університет (м. Київ)

БУРКО Ольга Василівна, кандидат педагогічних наук, Державний податковий університет (м. Ірпінь)

ВОЛКОТРУБ Галина Йосипівна, кандидат філологічних наук, доцент, Національний авіаційний університет (м. Київ)

ГОРДЕЙ Наталія Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент, Гомельський державний університет імені Франциска Скорини (м. Гомель, Республіка Білорусь)

ГРИЦАЙ Світлана Юріївна, старший викладач, ДЗВО «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України (м. Київ)

ДЕРБА Світлана Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ)

ДОВГОДЬКО Тетяна Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Національний авіаційний університет (м. Київ)

ЗАГОРОДНЮК Ігор Володимирович, кандидат біологічних наук, доцент, провідний науковий співробітник, Національний науково-природничий музей НАН України (м. Київ)

КИРИЧЕНКО Наталія Михайлівна, доцент, Національний авіаційний університет (м. Київ)

КОВАЛЮК Ольга Костянтинівна, кандидат філологічних наук, Національний авіаційний університет (м. Київ)

КОНДРАТЕНКО Любов Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Українсько-американський університет Конкордія (м. Київ)

КОНДРАТЮК Олена Степанівна, асистент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ)

КОРЧУК Олена Юріївна, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, Національний авіаційний університет (м. Київ)

КОСЯК Валентина Іванівна, старший викладач, Національний авіаційний університет (м. Київ)

ЛЕСИК Ганна Володимирівна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, Національний авіаційний університет (м. Київ)

ЛИТВИНСЬКА Світлана Віталіївна, кандидат філологічних наук, доцент, Національний авіаційний університет (м. Київ)

МАЛІКОВА Леся Тарасівна, кандидат філологічних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, (м. Київ)

МАТВІЄНКО Тетяна Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент, Київський національний університет театру, кіно, радіо та телебачення імені І. К. Карпенка-Карого (м. Київ)

МЕЖЖЕРІНА Ганна Валентинівна, доктор філологічних наук, професор, Національний авіаційний університет (м. Київ)

МИШАКОВА Тетяна Миколаївна, старший викладач, Національний авіаційний університет (м. Київ)

МОГИЛА Оксана Андріївна, кандидат філологічних наук, доцент, Українсько-американський університет Конкордія (м. Київ)

МОГИЛА Юрій Андрійович, кандидат філологічних наук, доцент, Київський національний університет театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого (м. Київ)

НАГОРНА Наталія Мефодіївна, кандидат філологічних наук, доцент (м. Київ)

НЕВОЙТ Валентина Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ)

НЕЖИВА Ольга Миколаївна, доктор філософських наук, доцент, Національний університет харчових технологій (м. Київ)

НЕЧИТАЙЛО Ірина Миколаївна, доктор філологічних наук, професор, Київський національний лінгвістичний університет (м. Київ)

НОВИКОВА Олександра Олександрівна, старший викладач, Національний авіаційний університет (м. Київ)

ПАЗЮРА Людмила Володимирівна, старший викладач, Національний авіаційний університет (м. Київ)

ПОЛУЯН Олена Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент, Гомельський державний університет імені Франциска Скорини (Гомель, Республіка Білорусь)

ПОПКОВСЬКИЙ Тадеуш, кандидат технічних наук, професор, Міжнародний університет логістики і транспорту (м. Вроцлав, Польща)

ПРОСКУРКІНА Яна Іванівна, кандидат педагогічних наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ)

СІБРУК Анастасія Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент, Національний авіаційний університет (м. Київ)

СТОВПНИК Наталія Миколаївна, старший викладач, Національний авіаційний університет (м. Київ)

СУБОТА Лариса Андріївна, доктор педагогічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (м. Харків)

ТОДОРОВА Світлана Миколаївна, кандидат філософських наук, доцент, Одеська національна академія харчових технологій (м. Одеса)

ФЕДЧУК Лілія Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент, Національний авіаційний університет (м. Київ)

ХАРЧУК Сергій Валерійович, кандидат фізико-математичних наук, доцент, молодший науковий співробітник, Головна астрономічна обсерваторія НАН України (м. Київ)

ЧЖАН Юйкунь, магістр, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ; Китай)

ШЕВЧЕНКО Ольга Роальдівна, кандидат економічних наук, директор інституту, Національний авіаційний університет (м. Київ)

СПИСОК АВТОРІВ

Андріяшик О. Р.	82	Межжеріна Г. В.	9
Баранчук О. В.	84	Мишакова Т. М.	122
Бріцин В. М.	53	Могила О. А.	15
Бугайко Д. О.	4	Могила Ю. А.	39
Бурко О. В.	72	Нагорна Н. М.	28
Волкотруб Г. Й.	124	Невойт В. І.	104
Гордей Н. М.	43	Нежива О. М.	80
Грицай С. Ю.	68	Нечитайло І. М.	96
Дерба С. М.	65	Новікова О. О.	94
Довгодько Т. І.	61	Пазюра Л. В.	94
Загороднюк І. В.	46	Полуян О. М.	109
Кириченко Н. М.	100	Попковський Т.	4
Ковалюк О. К.	22	Проскуркіна Я. І.	120
Кондратенко Л. І.	15	Сібрук А. В.	41
Кондратюк О. С.	87	Стовпник Н. М.	116
Корчук О. Ю.	61	Субота Л. А.	111
Косяк В. І.	114	Тодорова С. М.	70
Лесик Г. В.	118	Федчук Л. І.	124
Литвинська С. В.	41	Харчук С. В.	46
Малікова Л. Т.	35, 98	Чжан Юйкунь	35
Матвієнко Т. І.	91	Шевченко О. Р.	4

ЗМІСТ

ПЕРЕДНЄ СЛОВО	3
---------------------	---

ОСВІТНІ СТРАТЕГІЇ

<i>Ольга Шевченко, Дмитро Бугайко, Тадеуш Попковський</i> ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ АВІАЦІЙНОЇ ОСВІТИ НА ПРИКЛАДІ НАЦІОНАЛЬНОГО АВІАЦІЙНОГО УНІВЕРСИТЕТУ	4
---	---

МОВОЗНАВСТВО І ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

<i>Ганна Межжеріна</i> СЛУЖБОВІ СЛОВА У ФУНКЦІЇ КОНСТРУКТІВ АНГЛІЙСЬКИХ АВІАТЕРМІНІВ.....	9
--	---

<i>Оксана Могила, Любов Кондратенко</i> РУМУНСЬКІ ЛЕКСИЧНІ ЕЛЕМЕНТИ В КАРПАТСЬКИХ ГОВІРКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ..	15
---	----

<i>Ольга Ковалюк</i> ЛЕКСЕМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗНЕВАГИ В СТАРОУКРАЇНСЬКИХ ТЕКСТАХ XIV– XVI СТОЛІТЬ.....	22
---	----

<i>Наталія Нагорна</i> АВТЕНТИЧНА «АВТОБІОГРАФІЯ ПИСЬМЕННИКА» В АСПЕКТІ АВТОБІОГРАФІСТИКИ, ДОКУМЕНТАЛІСТИКИ, НАРАТОЛОГІЇ	28
--	----

<i>Чжан Юйкунь, Леся Малікова</i> ХУДОЖНЬО-ВИРАЖАЛЬНІ ЗАСОБИ ПОВІСТІ Л. УЛІЦЬКОЇ «СОНЕЧКА».....	35
--	----

<i>Юрій Могила</i> ДЕТАЛЬ ЯК ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИЙ ЗАСІБ ОБРАЗНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ДІЙСНОСТІ.....	39
--	----

<i>Світлана Литвинська, Анастасія Сібрук</i> ДО ПИТАННЯ ПРО НОРМИ НАПИСАННЯ НАЗВ ВИРОБНИЧИХ МАРОК І ТЕХНІЧНИХ ВИРОБІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ	41
---	----

<i>Наталія Гордєй</i> ПРО ДЕЯКІ ФОРМУЛИ СУЧАСНОГО МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ	43
---	----

<i>Ігор Загороднюк, Сергій Харчук</i> ВЕРНАКУЛЯРНІ НАЗВИ ЧУЖОРІДНИХ ВИДІВ ТВАРИН (ПРАКТИКИ СТОСОВНО ТЕРІОФАУНИ УКРАЇНИ).....	46
--	----

<i>Віктор Бріцин</i> КОНЦЕПЦІЯ МОДАЛЬНОСТІ ШАРЛЯ БАЛЛІ І СУЧАСНЕ МОВОЗНАВСТВО	53
--	----

ВЕКТОР МЕТОДИЧНИХ ІННОВАЦІЙ

<i>Тетяна Довгодько, Олена Корчук</i> ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ПРОПЕДЕВТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН ЯК ПРЕДСТАВНИКІВ «МЕРЕЖЕВОГО ПОКОЛІННЯ»	61
--	----

<i>Світлана Дерба</i> АКУЛЬТУРАЦІЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ В НАВЧАЛЬНО- НАУКОВОМУ ІНСТИТУТІ ФІЛОЛОГІЇ.....	65
---	----

Світлана Грицай КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ТА НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНОМОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	68
---	----

Світлана Тодорова СОЦІОКУЛЬТУРНА ПІДТРИМКА ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ	70
---	----

МЕДІАРЕСУРСИ І МЕТОДИЧНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ

Ольга Бурко КИТАЙСЬКА НАРОДНА КАЗКА У ВИМІРАХ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН.....	72
--	----

Ольга Нежива ВИКОРИСТАННЯ TED TALKS У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	80
--	----

Оксана Андріяшик САМОВЧИТЕЛЬ З УКРАЇНСЬКОЇ: ВИКОРИСТАННЯ МОБІЛЬНИХ ЗАСТОСУНКІВ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ МОВИ	82
---	----

Ольга Баранчук МОБІЛЬНИЙ ДОДАТОК «WECHAT» У МОВНІЙ ПІДГОТОВЦІ СЛУХАЧІВ ПІДГОТОВЧИХ ВІДДІЛЕНЬ ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН.....	84
---	----

Олена Кондратюк ІНТЕРАКТИВНИЙ ФОРМАТ ВИВЧЕННЯ МОВИ З ВИКОРИСТАННЯМ СОЦІАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ «ІНСТАГРАМ».....	87
--	----

Тетяна Матвієнко ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЙ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ.....	91
---	----

КОМПЕТЕНТІСНА ПАРАДИГМА ОСВІТИ ІНОКОМУНІКАНТІВ

Олександра Новікова, Людмила Пазюра «УКРАЇНСЬКА МОВА ДЛЯ АНГЛОМОВНИХ СТУДЕНТІВ» – ПРАКТИКУМ ДЛЯ ПОЧАТКІВЦІВ	94
--	----

Ірина Нечитайло ОЗНАЙОМЛЕННЯ З МЕТОДАМИ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЕТИМОЛОГІЇ НА ТРЕТЬОМУ (ОСВІТНЬО-НАУКОВОМУ) РІВНІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	96
---	----

Леся Малікова МОДЕЛЮВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІНОЗЕМНИМИ МАГІСТРАНТАМИ- ФІЛОЛОГАМИ	98
--	----

Наталія Кириченко ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ – ЗАПОРУКА ЯКІСНОГО ЗАСВОСННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЗНАНЬ У СТІНАХ НАУ	100
---	-----

Валентина Невойт СЛОВО ВУЛИЦЯ В ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧОМУ АСПЕКТІ.....	104
---	-----

Олена Полуян ПРИНЦИП МУЛЬТИМОДАЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ МОВИ ІНОЗЕМНИМ СТУДЕНТАМ.....	109
--	-----

Лариса Субота КОМПОЗИЦІЙНО-СМИСЛОВА СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО ТЕКСТУ ...	111
---	-----

<i>Валентина Косяк</i>	
ФОРМУВАННЯ КРЕСЛЯРСЬКИХ НАВИЧОК ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ ЕЛЕМЕНТ ДОВУЗІВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ	114
<i>Наталія Стовпник</i>	
ВИКОРИСТАННЯ ПРОБЛЕМНИХ СИТУАЦІЙ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ	116
<i>Ганна Лесик</i>	
НАОЧНІСТЬ У ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИМ СТУДЕНТАМ	118
<i>Яна Проскуркіна</i>	
ЩОДО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ НА АНГЛОМОВНИХ ПРОГРАМАХ	120
<i>Тетяна Мишакова</i>	
ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ДІЄСЛІВ РУХУ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ	122
<i>Галина Волкотруб, Лілія Федчук</i>	
ІГРИ-ЗМАГАННЯ ЯК ЗАСІБ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ-ІНОЗЕМЦЯМИ	124
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	128
СПИСОК АВТОРІВ	131

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Світові виміри освітніх тенденцій : зб. наук. праць / за заг. ред. Г. В. Межжеріної, О. Ю. Корчук ; Нац. авіац. ун-т. Ін-т міжнар. співробітництва та освіти. Київ, 2021. 151 с. Режим доступу: <http://imco.nau.edu.ua/>

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНИХ НАУКОВИХ КОНФЕРЕНЦІЙ

Світові виміри освітніх тенденцій: науково-методичні проблеми мовної підготовки іноземних громадян : матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф., 24 квіт. 2020 р. / за заг. ред. Г. В. Межжеріної, О. Ю. Корчук ; Нац. авіац. ун-т, Ін-т міжнар. співробітництва та освіти. Київ : НАУ, 2020. 131 с.

Світові виміри освітніх тенденцій: науково-методичні проблеми мовної підготовки іноземних громадян : матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф., 18 квіт. 2019 р. / за заг. ред. Г. В. Межжеріної, О. Ю. Корчук ; Нац. авіац. ун-т, Ін-т міжнар. співробітництва та освіти. Київ : НАУ, 2019. 132 с.

Науково-методичні проблеми мовної підготовки іноземних громадян : матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф., 24–25 квіт. 2018 р. / за заг. ред. Межжеріної Г. В., Корчук О. Ю. ; Нац. авіац. ун-т. Київ : Вид-во НАУ, 2018. 104 с.

Науково-методичні проблеми мовної підготовки іноземних громадян : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф., 20–21 квіт. 2017 р. / за заг. ред. Межжеріної Г. В., Корчук О. Ю. ; Нац. авіац. ун-т. Київ : Вид-во НАУ, 2017. 152 с.

Науково-методичні проблеми мовної підготовки іноземних студентів : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф., 21–22 квіт. 2016 р. / за заг. ред. Г. В. Межжеріної, І. В. Жогіної ; Нац. авіац. ун-т. Київ : НАУ, 2016. 87 с.

Науково-методичні проблеми мовної підготовки іноземних студентів : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф., 16–17 квіт. 2015 р. / за заг. ред. М. М. Бондарчук, І. В. Жогіної ; Нац. авіац. ун-т. Київ : НАУ, 2015. 103 с.

Науково-методичні проблеми мовної підготовки іноземних студентів : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., 13–14 квіт. 2014 р. / Нац. авіац. ун-т ; за заг. ред. М. М. Бондарчук, І. В. Жогіної. Київ : НАУ, 2014. 170 с.

Науково-методичні проблеми мовної підготовки іноземних студентів : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 квіт. 2013 р. / за заг. ред. М. М. Бондарчук, І. В. Жогіної ; Нац. авіац. ун-т. Київ : НАУ, 2013. 156 с.

Науково-методичні проблеми мовної підготовки іноземних студентів : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., 19–20 квіт. 2012 р. / за заг. ред. М. М. Бондарчук, І. В. Жогіної ; Нац. авіац. ун-т. Київ : НАУ, 2012. 128 с.

Науково-методичні проблеми мовної підготовки іноземних студентів : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., 27–28 квіт. 2011 р. / Нац. авіац. ун-т. Київ : НАУ-друк, 2011. 60 с.

Науково-методичні проблеми мовної підготовки іноземних студентів : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., 22–23 квітня 2010 р. / редкол. М.М.Бондарчук та ін. Київ : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 68 с.

Науково-методичні проблеми мовної підготовки іноземних студентів : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., 13–14 квітня 2009 р. / заг. ред. М. М. Бондарчук, І. В. Жогіної ; Нац. авіац. ун-т. Київ : НАУ-друк, 2009. 84 с.

Науково-методичні проблеми мовної підготовки іноземних студентів : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. / заг. ред. М. М. Бондарчук ; Нац. авіац. ун-т. Київ : НАУ, 2008. 92 с.

Наукове видання

СВІТОВІ ВИМІРИ ОСВІТНІХ ТЕНДЕНЦІЙ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Оригінал-макет, верстка Г. В. Межжеріної, В. П. Чеберяка

Дизайн обкладинки О. Ю. Корчук, В. П. Чеберяка

Формат 60х84/16. Ум. др. 7,9.

Наклад 17 прим. Зам. 22-029.

Видавець і виготовлювач ПП «Видавництво «Фенікс».
03067, м. Київ, вул. Шутова, 13Б.
www.fenixprint.com.ua

Свідомство про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК за № 271 від 07.12.2000 р.